

ELBOGEN

2017

MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENINGENS ÅRSSKRIFT

ELBOGEN
MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENINGS
ÅRSSKRIFT
2017

Bidrag till tryckningen av denna skrift har lämnats av Malmö Förskönings- och Planteringsförening.

Omslagsbild: Dagmar Hansen uppträdde vanligen i kostymer som designats speciellt för henne. De fick moralens väktare att explodera. Bild i privat ägo. Harald Bager, fotograferad 1898, ägde Tivoli-tomten och gillade inte Dagmars framträdande. Ur Einar Bagers samling på stadsarkivet. Fig. 17 (del av), s. 138.

Ansvarig utgivare: Malmö Kulturhistoriska Förening

Redaktion: Rita Rohlin, Martina Björk, Stefan Ersgård, Kerstin Martinsdotter, Anders Reisnert

©Artikelförfattarna och Malmö Kulturhistoriska Förening

Författarna är ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Formgivning: Rita Rohlin och Annette Ohlsson

Tryckeri: CA Andersson, Malmö

Malmö 2018

ISSN 1 102-2892

Innehåll

Starten på massutvandringen via Malmö 1852–1874 <i>Av Henning Bender</i>	5
Anna Grönvalls kappfabrik – en bildberättelse <i>Av Anette Sarnäs & Kerstin Martinsdotter</i>	33
Rundan – en bildberättelse om en 70-årig kanalbåt <i>Av Anette Sarnäs & Kerstin Martinsdotter</i>	39
Byggmästarna i Malmö fram till 1900 <i>Av Staffan Gudmundsson</i>	45
Den moderna saluhallen i Malmö – från torghandel till gourmetpalats <i>Av Martin Andersson</i>	101
Malmö Tivoli och den danska synden <i>Av Anette Sarnäs</i>	109
Möten med Jacques Werup <i>Av Stefan Ersgård</i>	145
Nytt från arkivet 2017 <i>Av Anette Sarnäs</i>	153
Nytt från Malmö Museer 2017 <i>Av Katarina Carlsson</i>	163
Malmö Kulturhistoriska Förenings verksamhetsberättelse 2016	169

Starten på massutvandringen via Malmö 1852–1874

En rymningsbenägen Malmökvinnna
– och de som följde efter

AV HENNING BENDER

Inledning

Det är allmänt känt, att nu för tiden använder boende i Skåne, Blekinge och södra Småland oftast Köpenhamn som utgångspunkt för sina utlandsresor. Det beror inte bara på Öresundsbron utan också på att resan via Kastrup ger sydsvenskarna fler valmöjligheter, färre ombyten och ofta billigare resor än om turen skulle gå via Stockholm eller Göteborg. Men redan i mitten av 1800-talet for de flesta utvandrare från södra Sverige via Köpenhamn. Åren 1852–1914 rör det sig om mer än en kvarts miljon sydsvenskar, eller en fjärdedel av den samlade utvandringen från hela Sverige och därmed blev Malmö den viktigaste utvandrarnamnen efter Göteborg.

Denna stora svenska reseaktivitet till utlandet via Malmö och Köpenhamn kom på allvar i gång omkring 1852, i och med att stora grupper av skandinaviska mormoner samlades och organiserade sig i den danska huvudstaden för att tillsammans med andra troende resa till Utah i västra USA. Från Köpenhamn sände mormonerna 1852 och under resten av 1800-talet mer än 40 000 skandinaver över Atlanten. Att just Köpenhamn valdes som samlingsplats, berodde på att fullständig religionsfrihet infördes 1849 i Danmark, medan det i Sverige (och Norge) en god bit in på 1860-talet förblev ett brott att avvika från statskyrkans lära.

Den mormonska ”kickstarten” av utländska gruppresor lade grunden till att just Malmö blev Sveriges näst viktigaste avreseort för den stora folkvandringen till Amerika. Själv bidrog Danmark nämligen inte med tillräckligt många utvandrare för att bli en trafikknutpunkt utan var tvärtom det land i Skandinavien som hade minst utvandrare i förhållande till befolkningstalet. Därför var det de flesta år

Fig. 1. Utvandrare på Larsens Plads målad av Edvard Petersen under våren 1890. Tavlan visar Amerikabåten S/S Island före avgång, sett från Amalienborg i Köpenhamn. Den lilla familjen i förgrunden är knappast dansk, snarare skånsk. Även 1890 var det fler svenskar än danskar som utvandrade via Köpenhamn. Kvinnorna i gruppen har sjalett och inte hatt som danska kvinnor brukade ha när de skulle vara lite uppklädda. Det finns inte heller någon man i gruppen. Svenska män reste många gånger i förväg för att tjäna ihop pengar så att resten av familjen också kunde åka över till Amerika. – Konstnär: Edvard Petersen. Aros Kunstmuseum, Aarhus.

fler svenskar än danskar som avreste från Köpenhamn. Bevarade biljettlistor från Malmö och Köpenhamn visar också, att fler än hälften kom från Skåne och Blekinge, en fjärdedel från Småland, medan den sista fjärdedelen huvudsakligen bestod av sydsvenskar som bodde i Amerika, men som varit på besök i hemlandet.

Att antalet utvandrare via Malmö är mycket större än man hittills antagit, beror på att mitt källmaterial består av antalet biljetter som utfärdats i Köpenhamn eller Malmö och inte som i svensk utvandrarsstatistik baseras på utflyttningslängderna i kyrkoarkiven. Det visar sig nämligen, att en stor del av utvandrarerna inte alls vände sig till prästen i hemförsamlingen för att få flyttningsbetyg, utan väntade med att köpa biljett tills man kom till Köpenhamn, där man inte krävde betyg. Motiven för utvandringen via Öresund kan ha berott på en önskan att komma från religionstvång eller värnplikt eller för de flestas del, att det var enklare att själv få bestämma, när man ville resa. Dessa utvandrarsresor ger naturligtvis stora problem

för dagens svenska släktforskare, som inte kan hitta släktingars namn, antal och resvägar i svenskt material utan bara i danskt, tyskt, engelskt eller amerikanskt.

Särskilt komplicerat är det att hitta dessa ”osynliga” utvandrare i Malmö före 1874, då enda källan är kyrkoarkivens utflyttningslängder och polislistorna från Köpenhamn. 1852–1874 köpte 5 122 sydsvenska mormoner och minst 17 000 ”vanliga” sydsvenska utvandrare sina biljetter i Köpenhamn. Detta faktum är inte bara viktigt för släktforskare utan visar också hur den stora utvandringen via Malmö började. Den inleds 1852 av tillresande amerikanska *mormonmissionärer*, som lockade med evig frälsning av själen och kom efter 1866 istället att styras av

Fig. 2. Det var under arbetet med tunnel nummer 3 mellan Wyoming och Utah – kortet taget på hösten 1868 – som Carl Rosberg blev svårt skadad av ett fallande klippblock den 4 november 1868. Fotografen Andrew J. Russell (1829–1902) dokumenterade byggandet av den stora transkontinentala järnvägen 1867–1869. – Foto: Andrew J. Russell. Library of Congress, Washington DC.

ett stort antal inbördes konkurrerande *reseagenter*, som var och en försökte fresta med det jordiska paradiset i Amerika, som just deras transportsällskap stod för. Den hektiska lanseringen berodde på att för tiden enormt stora investeringar i ångfartyg och järnvägar skulle förräntas under transportrevolutionen i slutet av 1860-talet, när ångmaskiner kom att ersätta hästar och segel. Redan i maj 1869, 4 år innan Jules Verne gav ut ”Jorden runt på 80 dagar”, skrev svenska tidningar att man nu kunde resa jorden runt på 75 dagar! Anledningen var att den transkontinentala järnvägen Union Pacific mellan New York och San Francisco färdigställdes och förkortade resan genom Nordamerika till 7 dagar mot tidigare minst 7 månader.

Mormonmissionen och utvandringen

En snabb förbindelse, som också passerade Utah, var avgörande för mormonerna i Utah och dess ledare Brigham Young (1801–1877). Därför köpte han inte bara en viktig aktiepost i järnvägssällskapet, utan avlönade också ca 2 000 järnvägsarbetare bland de nyligen anlända mormonerna, främst skandinaver. En av dem var skeppstimmermannen *Carl Rosberg* (1825–1868) som kommit från Malmö 1859 med sin familj. Hans uppgift blev att tillsammans med andra förstärka de fyra långa tunnlar, som skulle leda tågen västerut genom Rocky Mountains. Men arbetet var farligt, forcerades dessutom och Carl blev allvarligt skadad den 4 november 1868 när en tunnel störtade samman. Efter att ha burits ner från bergen avled han 1½ vecka senare under svåra plågor, utan att ha återsett hustrun Helena Ericksson och sina sju minderåriga barn. Alla, både Carl och familjen, har dock lämnat efter sig gravstenar, som berättar om hans historia och hustruns och barnens memoarer ger oss ytterligare stoff.

Några gravstenar över malmöiter i västra USA

Det är inte helt lätt att se, att fotot av gravstenen på Kaysville kyrkogård i närheten av järnvägsknutpunkten Ogden i norra Utah över ”CARL ROSEBERRY, BORN AUG. 26, 1825, AT HEBE SKONE SWEDEN” avser Carl Nilsson Rosberg från Malmö, för varken namn, födelsedatum eller plats passar. Han föddes inte i Hebe (Hyby?) utan i Uppåkra inte långt från Lund den 18 augusti 1825, där hans far var husar fram till 1832, senare skollärare i Tågarps hed i Burlövs socken. 1842 flyttade Carl till Malmö, blev timmermansgesäll och gifte sig den 7 april 1849 med *Helena Ericksson Jönsdotter* (1822–1899). De fick elva barn, fem i Malmö och sex i Utah. Tre av dem som fötts i Malmö och fyra i Utah nådde vuxen ålder.

Helenas gravsten återfinns i södra Arizona, i ökenstaden Pima, mer än 1500 km söder om Carls gravsten. Efter hans död måste Helena och hennes sju barn

Fig. 3. Carl Rosberg eller Charles Roseberry som han kallade sig i USA. – Foto från 1867 ur boken *Pioneers and prominent men of Utah 1847–1868*, s. 487. Salt Lake City, 1913.

Fig. 5. Helena Rosberg före flytten till Arizona, ca 1875. – Foto: Ancestry.com.

Fig. 7. Ingången till Pima Cemetery, Graham County i sydöstliga Arizona. I bakgrunden det 3 300 meter höga Mount Graham. – Foto: www.findagrave.com.

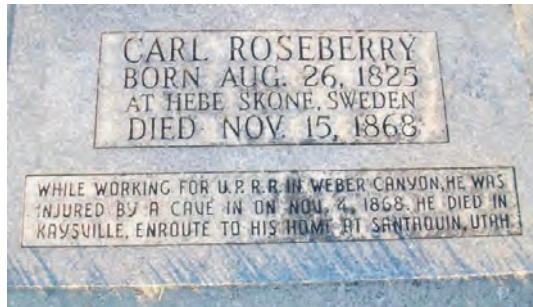

Fig. 4. Gravstenen över Carl Rosberg/Charles Roseberry på Kaysville kyrkogård i Davis County, Utah. – Foto: Ancestry.com.

Fig. 6. Gravstenen över Helena Ericksson Rosberg/ Helena Arricksen Roseberry på Pima Cemetery, Arizona. – Foto: Ancestry.com.

leva ”ur hand i mun” av tiggeri och tillfälligt arbete. Hon gifte aldrig om sig, även om det var vanligt bland mormoner, att änkor gifte sig med män, som hade råd att försörja flera hustrur. Brigham Young t.ex. hade 55 hustrur! Istället slöt hon sig till en sekt, som fanns bland de skandinaviska invandrarna och som levde efter korporationsidéen med storfamiljer med gemensam ekonomi och fördelning. Levnadssättet fördömdes dock av mormonkyrkan 1877 och de svenska, norska och danska lärjungarna drevs söderut till Arizona och Mexiko.

GRANDMOTHER ROSEBERRY står det på stenen över HELENA ARRICKSEN, som avled den 18 december 1899 och med tiden omgavs av 21 gravstenar, som tillhörde hennes barn, barnbarn och barnbarnsbarn, svärsöner och -döttrar. I verkligheten en hel minnespark över en skånsk utvandrarfamilj, där många i familjen gift sig med folk från Nordsjälland. På Helenas gravsten anges, att hon föddes den 11 oktober 1822 i WINNEGA HEBE, SHONE SWEDEN, vilket betyder att hon kom från Vinninge, Hyby socken, inte långt från Klågerup mellan Staffanstorp och Svedala. Det står också att Helena vid sin död bodde hos dottern Hannah. *Hannah Roseberry Larsen* (1861–1907), nummer fyra av de sju överlevande barnen, gifte sig med en mormon från Hellebæk vid Helsingör. Gravstenen beskriver också att Helena kom till Amerika 1859 och att hon döptes i Malmö den 4 augusti 1853 som en av de allra första mormonerna i Sverige. Av allt att döma förblev hon starkt troende i hela sitt liv och äras i Arizona som ”*den fattiga änka som gav sin sista skärv*”, närmare bestämt när hon i januari 1887 som första bidragsgivare skänkte sitt sparkapital på \$5 till uppförandet av ett tempel i Mesa, Arizona. Redan 1883 skrev hon sina memoarer, men innan vi vänder tillbaka till dem, bör förhistorien till mormonutvandringen från Malmö och senare Sverige skildras.

Den skandinaviska mormonmissionen

Mormonkyrkan eller som medlemmarna själva kallar den ”Jesu Kristi Kyrka av sista dagars heliga” upprättades 1830 i USA, där sekten snabbt blev impopulär. Detta inte minst på grund av att man tillät polygami i ett nybyggarsamhälle med alltför få kvinnor. Dess ledare förföljdes och lynchades och medlemmarna hade 1847 sökt sin tillflykt till en högt belägen öde saltslätt i Rocky Mountains. Att bygga upp ett helt nytt samhälle på den ofruktbara slätten mellan öken och berg krävde långt fler resurser än vad den lilla skaran av mormoner förfogade över. Därför var huvudtemat på ett kyrkomöte den 6 oktober 1849 i Salt Lake City, hur man skulle skaffa arbetskraft. I mötet deltog två skandinaver, *Peter Olsen Hansen* (1818–1895) från Köpenhamn och *Johan Erik Forsgren* (1816–1890) från Gävle. Bägge var sjömän, som blivit mormoner i Boston på 1840-talet och sedan följt den lilla gruppen västerut. Forsgren hade varit officer i gruppens milis, medan Hansen använt tiden

till att översätta Mormons bok till danska. På mötet berättade de om Danmarks nya grundlag av den 5 juni 1849, som tillät religionsfrihet och därför gavs möjlighet att rekrytera arbetskraft, vars eviga frälsning betingades av att man reste till Utah. Resekostnaderna, som kunde bli stora, föreslogs bli täckta av ”en evig fond”, där det ”eviga” bestod av ett lån som skulle återbetalas efter man anlant till Utah.

Kyrkans ledare Brigham Young godkände planen och en karavan med Hansen och Forsgren som deltagare sändes österut och nådde efter nio månaders resa i juni 1850 ett Köpenhamn, som var präglad av krigströtthet efter mer än två års blodigt krig. Ett lättförståeligt religiöst budskap, avgivet på danska med löfte om ”gratis” resa till det förlovade landet Amerika, spred sig därför som en skogsbrand och under sommaren och hösten 1850 bredde sekten ut sig över hela Danmark och följande år (1851–1853) vidare till Slesvig, Norges sydkust, Island och Skåne.

Smittan från Danmark

Svenska myndigheter försökte stoppa ”smittan” från Danmark med böter, fängelse eller landsförvisning. Missionärer från Själland, som nådde Skåne, blev satta i båtar och fördes tillbaka över Öresund. Den svenskfödde Forsgren ville man skicka till Amerika efter att han försökt att etablera en församling i Gävle. Han avvek från fartyget i Helsingör och fortsatte istället att missionera i Nordsjälland bland de mer än 3 000 skånska gästarbetare, som arbetade i den danska krigsindustrin under det första slesvigska kriget 1848–1851. En som omvändes var smedgesällen *Anders Wilhelm Winberg* (1830–1909) från Lund, som blev ledare av den skånska missionen efter att Forsgren rest till Utah i december 1852. Winberg, som missionerade i hemlighet i Malmö, omvände skraddargesällen *Hans Pehrsson Lundblad* (1821–1868), som i sin tur övertog ledarskapet för den skånska missionen, när Winberg reste till Utah i december 1853. Hemvändande skånska gästarbetare, som arbetat i Danmark under kriget, stärkte sekten så pass att svenska polismyndigheter och polisspioner hade svårt att följa med. Mormonerna startade församlingar i Slimminge, Lomma, Lund och Malmö och för att koordinera arbetet och inte minst för att organisera utvandringen för alla som ville med till Amerika, upprättades den 25 juni 1853 ett samlat missions- och utvandringsdistrikt för hela Sverige. Huvudkvarteret förlades hos skraddare Lundblad i kvarteret Bethlehem på Rörsgöatan i Malmö.

Lysande änglar på Rörsgöatan

Enligt dåtidens tidningar blev Rörsgöatan snart en mycket orolig plats, som både drog till sig alla som ville döpas och resa ”gratis” till Amerika trots risk för böter och arresteringar, men också folk som protesterade, som kom i slagsmål med de

*Fig. 8. Anders Wilhelm Winberg, född i Lund 1830 och död i Utah 1909, var den första mormonmissionären i Skåne och ledde den första skånska utvandrargruppen till Utah. – Foto från ca 1875 ur *Pioneers and prominent men of Utah 1847–1868*, s. 424, Salt Lake City, 1913.*

Fig. 9. "Ängeln" på Rörsgöatan, Hans Pehrsson Lundblad, född i Hurva 1821 och död i Utah 1868, var den som döpte Helena. Han var mormonmissionär i Skåne och ledde utvandrargrupper till Utah 1852–1854. Han förföljdes i Sverige p.g.a. sitt missionärsarbete och i USA p.g.a. skuldsättning till mormonkyrkans PEF (Perpetual Migration Fund) för sin resa till Utah. – Foto: Ancestry.com.

"heliga" och slog sönder deras fönster och inventarier. Spektaklet uppmärksammades naturligtvis av grannarna i kvarteret Dufvan på andra sidan av Rörsgöatan. Där bodde bland andra skeppstimmerman Carl Nilsson Rosberg som irriterade sig över uppståndelsen runt mormonerna, medan däremot hans hustru Helena Ericksen Rosberg blev hänförd, särskilt vid åsynen av de flottaste män hon någonsin sett. Hon berättar senare i sina memoarer om, hur hon såg Winberg och Lundblad som lysande änglar och hur hon blev döpt i hemlighet som en av de första i kvarteret och sedan bara längtade efter att få följa med missionärerna till Zion, det heliga landet i Utah. Hennes berättelse skrevs först 1883, när mormonkyrkans förste arkivarie, Andreas Jensen (1850–1941) från Vendsyssel, påbörjade en storstilad insamling av pionjärens berättelser. Dessa finns förvarade på Church History Library i Salt Lake City. Helenas historia, som främst fokuserar på förföljelse, omvändelse, religiösa upplevelser och resan till Utah, kan naturligtvis inte verifieras, när det gäller religiösa syner och personliga reflexioner, men fakta i de flesta upplysningar

bekräftas av andra källor. Dessutom har barnen skrivit sina minnen om tiden efter ankomsten till Utah och efter Carls död.

Makarna Rosberg, dop och självmordshot

Carl och Helena gifte sig i Caroli församling 1849 och bosatte sig sedan på Rörsgötgatan. Bägge hade vuxit upp i soldatfamiljer, Carl i Uppåkra, Helena i Hyby och bägge hade flyttat till Malmö, han för att lära timmermansyrket och hon som piga hos Henrik Kockum. Allt såg ut att gå sin gilla gång. Carl skötte sitt arbete som skeppstimmerman och Helena passade hus och de barn som föddes 1850 och 1853. Men allt förändrades sommaren 1853. Inte bara ville Helena döpas i den nya tron, hon ville också resa till Amerika, oavsett om familjen kom med. Carl protesterade och menade att han skulle bli fullständigt till åtlöje hos släkten och på sitt arbete. Hellre ville han ta livet av sig. Men inget hjälpte och natten den 3–4 augusti 1853, när Carl var ute och provseglade ett skepp, ordnade Helena med barnvakt och smög med skraddare Lundblad ner till Öresund, där hon och han efter att ha vadat tillräckligt långt ut i det grunda vattnet, fann ett ställe som var djupt nog för att hon skulle kunna sänkas ner i sin särk och bli döpt. Enligt Helena försiggick dopet under ett riktigt festfyrvärkeri av himmelska färger, änglasång och andra guds-tecken. När Carl kom hem några dagar senare och hörde om dopet, blev han vred, slängde igen dörren, tog ett rep och gick ut för att hänga sig.

Teologisk förstahjälp

Dock ångrade sig Carl och istället för att begå självmord, övernattade han hos Helenas storsyster Lovisa, som med sin man bodde utanför vallen i Rörsgösta-den. Familjen planlade en motoffensiv och tog kontakt med vice pastorn i Caroli församling Ephraim Bager (1824–1890), som var en god predikant och debattör

och bad honom möta Hanna och försöka rädda henne ur mormonernas grepp. Men ju mer pastor Bager försökte överbevisa henne om mormonernas ”galenskaper och gäckeri med Guds ord”, desto

Fig. 10. Rörsgötgatan mot norr sett från kanalen. Kvarteret till vänster är Dufvan och till höger Bethlehem. – Foto: Harald Bager. Malmö Museer BAG 54.

mer ansåg hon, att hon hade rätten och den sanna uppenbarelsen på sin sida. Ja, hade hon bara varit man, skulle hon ha blivit den ledande teologen och predikanten i Malmö. Pastor Bager dög i alla fall inte till mycket, speciellt som han i brist på andra argument, hotade med att ta barnen ifrån henne, låta ställa henne inför domstol och få henne fängslad. Tvärtom var hon övertygad om att hon hörde hemma hos sina troskamrater i Zion, Guds eget land.

Pastor Bager klagade i februari 1856 sin nöd för Domkapitlet i Lund, om den stora tillslutning mormonerna fått i Caroli församling, vilket berodde på att *”större delen av den arbetande klassen, inom vilken mormonismen nästan uteslutande gjort sig gällande, är boende inom denna församling, så äger denna villolära sitt huvudsäte inom det kvarter, som vanligen kallas Bethlehem”*. Han ansåg också, att orsaken till att det kom så många till mormonernas sammankomster var, att enkelt folk kunde deltaga bland vänner i vardagskläder i uppvärmda lokaler, medan de inte ägde några söndagskläder utan måste sitta som slödder längst bak i de kalla Malmökyrkorna!

Helenas flyktförsök

I takt med att mormonläran bredde ut sig i Skåne, växte också antalet omvända, som ville utvandra via Malmö–Köpenhamn. Den första större gruppen reste under Anders Winbergs ledning från Malmö i december 1853 och nådde, efter stora förluster i en koleraepidemi, Utah i oktober följande år. Nästa grupp avreste från Köpenhamn i november 1854 tillsammans med Lundblad och hans familj, led ännu större förluster av människoliv och kom fram i september 1855. Båda gångerna måste Helena vänta, medan hundratals av hennes ”bröder och systrar i tron” från Skåne kom iväg till Amerika. Hon kunde inte resa utan sin mans samtycke, men säger sig ha skaffat ett falskt (!) prästbetyg till 1853 års resa. Kaptenen på båten till Köpenhamn tycktes anse, att det falska dokumentet betydde att hon kunde komma ända till Amerika – ingen frågade egentligen efter sådana papper utanför Sverige – men tyvärr för Helenas del hade han avtalat med maken Carl om att stoppa henne, om hon dök upp. Så därför kom Carl och hämtade den bakbundna Helena och hennes bagage, varefter hon under stor uppståndelse från vänner och grannar låstes in och fråntogs alla kläder samt uppmanades att ägna mer uppmärksamhet åt sina två döttrar, Caroline (1850–1858) och Anna Augusta (1853–1854). Nästa flyktförsök ägde rum vid avgången hösten 1854 efter det att dottern Anna Augusta hade avlidit av bröstsjuka, varvid Carl deklarerade att ville hon i alla fall resa, kunde hon dra åt Helvete! I verkligheten blev ”helvetet” Köpenhamn, där hon landade med sin fyraåriga dotter utan bostad, pengar, arbete eller någon som ville hjälpa henne till Amerika. Efter några dagar blev hon tvungen att skriva till Carl, som hämtade henne och dottern i Köpenhamn. Man kan nästan misstänka, att

Fig. 11. Helenas och Carl Rosbergs äldsta dotter, Anna Marie Rosberg (1855–1936) blev efter Carls död 1868 piga i Salt Lake City. Efter att ha gift sig 1875 med en av profeten Brigham Youngs många söner – Oscar Brigham Young (1846–1910) – blev hon en del av Utahs översta samhällsskikt. Av hennes 14 barn nådde 11 vuxen ålder och alla – både pojkar och flickor – fick en akademisk utbildning. Anna Marie dog efter en bilolycka 1936. – Foto: ca 1890 från Ancestry.com.

Fig. 12. Helena och Carl Rosbergs yngsta dotter, Elizabeth Rosberg (1868–1955) följde efter faderns död med modern till Arizona, där hon som de andra barnen måste börja arbeta så tidigt som möjligt. Hon gifte sig som 16-åring 1883 med den 48-årige Joshua Loving (1835–1907) och fick i snabb följd 11 barn. Det är inte minst hennes förtjänst att familjens bilder och minnesberättelser finns bevarade. På bilden ses hon som änka ca 1912 med de tre yngsta barnen. – Foto: Ancestry.com.

dottern Anna Marias (1855–1936) födelse 10 månader senare, var ett tecken på en tillfällig äktenskaplig försoning.

Carls dop och familjens avresa till Amerika 1859

Helena fortsatte att pressa Carl och den 7 december 1857, sedan en stor del av granar och arbetskamrater hade blivit mormoner, lät han äntligen döpa sig av den skandinaviska mormonpresidenten Carl Widerborg (1814–1869). Det räddade äktenskapet och nio månader senare föddes tvillingarna Emma (1858–1916) och Joseph (1858–1929). Den sistnämnde uppkallad efter Joseph Smith, stiftaren av sekten. Familjen hade planerat att resa redan 1858, då en del från kvarteren runt Rörsgöatan hade givet sig av till Köpenhamn. Men resan stoppades av krig mellan mormonerna

och USA:s regering. Alla amerikanska hamnar stängdes för mormoner och resan måste uppskjutas till 1859. Till sist, den 1 april 1859, kom familjen Rosberg iväg från Malmö med en dotter på fyra och ett åttamånaders tvillingpar. Första delen av huvudresan företogs via den ordinarie routen med ångfartyget *L.N. Hvidt* till Grimsby i England och så vidare med segelfartyg från Liverpool till New York.

Denna nionde stora gruppresa med mormoner från Skandinavien blev den hitintills mest lyckade. Istället för som tidigare nio månader tog den fem och dödsfallen, som skördat upp emot en tredjedel av resenärerna på de föregående resorna, reducerades till ett enda med en gammal kvinna från Malmö, som varit sjuk redan innan resan. Allt gick bra, för nu kunde man undvika de kolerahärjade flodresorna från New Orleans och istället åka med ångtåg från New York ända fram till Omaha. Denna utmärkta tur förväntades bli ännu bättre, när järnvägen nått Utah, något som framgår av hela tio samtida berättelser, inklusive den officiella rapporten, *men Helena var väldigt missnöjd.*

Helenas reseberättelse

Redan vid avresan från Malmö var Helena förargad. Hennes storsyster Louise och hennes man hade bara velat betala 8 riksdaler för Carls och Helenas hela efterlämnade bohag och önskade dessutom lillasystemen och hennes familj ”allt ont” på vägen! Denna onda önskan ansåg Helena redan var på väg att inträffa på turen

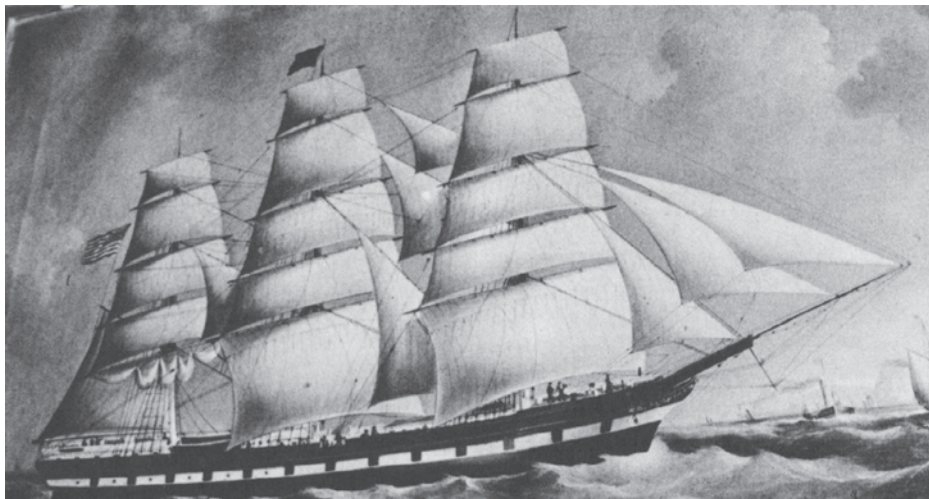

Fig. 13. Segelfartyget *William Tapscott* på 1525 ton, sjösatt 1852 i Maine, USA, skeppade under åren 1859–1862 fler än tvåtusen danska och svenska mormoner från Liverpool till New York. Bland andra familjen Rosberg från Malmö. – Foto: Ancestry.com.

MORMONS CROSSING THE PLAINS.

Fig. 14. Under åren 1856–1860 använde sig mormonutvandrarerna av dragkärror med två hjul för att transportera barn, mat och övrigt gods de ca 2 000 km till fots från Missourifloden till Utah. Det var med en sådan karavan som familjen Rosberg reste 1859. – Foto ur Ballou's Pictorial, 20 september 1856, s. 1. Boston.

mellan Köpenhamn och Grimsby, när de 355 som var ombord uppförde sig som en flock sjösjuka dumma får, som varje ögonblick förväntade sig att drunkna i Västerhavets vågor. Själv satt hon fastlåst under hela turen med sina åttamånaders tvillingar och en fyraåring och detta fortsatte från Liverpool på den stora och moderna barken *William Tapscott*. När sällskapet 33 dagar senare nådde New York, var hennes armar och ben så styva och plågade att hon vägrade att resa längre. Dock var hon nöjd med järnvägsturen från New York till Nebraska, men fick en chock, när det visade sig att sista delen av resan från Missourifloden till Utah inte bara skulle ske till fots utan att allt resgods, barn och proviant skulle dras på handkärror de resterande 1600 km. Carl drog och Helena skubbade, men det gick tokigt en dag, när kärran välte och hon bröt sin höft (!). Varje afton måste hon bäras till tältet, där hon fick ligga på rygg med en tvilling på varje arm. Då hon inte kunde röra sig, gick hon miste om mottagningsceremonin och utdelning av mat den 2 september 1858 i Salt Lake City. Inte heller kunde hon ett enda ord engelska.

Vad hände sedan?

Invandrarna gavs engelskkunskaper genom att mormonkyrkan från centralt håll placerade de flesta skandinaver i samma område, ca 200 km söder om Salt Lake City, vid Ephraim i Sanpete county. Kyrkan såg också till att gifta ihop folk med varandra oavsett ålder och hur många hustrur en man redan hade.

Om fortsatta problem berättar Helenas döttrar i sina minnesanteckningar.

Varken Carl eller efter hans död Helena, lyckades någonsin betala den skuld de hade till den ”eviga fonden” för resan till Amerika. Potatisskörden ödelades av frost eller torka, grödorna åts upp av gräshoppor eller brändes i en rad blodiga konflikter med indianerna, som försvarade sina landområden och alltsamman betydde, att den växande familjen ofta tvingades att flytta runt. Carl blev lantarbetare, men mera känd som officer i mormonernas milis, vilket renderade honom en kort biografi och fotografi i boken ”Berömda pionjärer i Utah”. Just i detta sammanhang fotograferades hela Rosberg/Roseberry-familjen för första och sista gången 1867.

Fig. 15. Samlade runt Carl Rosberg och Helena Ericksson ser vi deras sju barn. Klockvis från Helenas famn: Elizabeth (1867–1955), Louise (1864–1953), tvillingarna Emma (1858–1916) och Joseph (1858–1929), Anna Marie (1855–1936) samt tvillingarna Hannah (1861–1907) och Charles (1861–1937). På kyrkogården i Pima, Arizona, ligger de flesta av Carls och Helenas barn, svärsöner och -dottrar samt 76 barnbarn begravda. Bilden kan dateras till våren 1867 då Elizabeth föddes 8 mars 1867. – Foto: Ancestry.com.

Mormonresorna, antal, källmaterial

De första mormonresorna och deltagarnas vidare öden hör till den bäst dokumenterade delen av massutvandringen från Europa till USA. Mormonkyrkan registrerade de resande både i Köpenhamn, Liverpool, New York, Omaha i Nebraska och Salt Lake City i Utah och därför kan man hitta avlidna och avfallingar under resans gång. Samtidigt fördes längder över både reseomkostnader, utlån och intäkter. Som redan nämnts deltog Carl och Helena i den nionde skandinaviska gruppresan av trettiosju från Köpenhamn till Utah, som åren 1852–1874 omfattade 5 122 svenska mormoner. Därutöver tillkommer ett okänt antal svenska mormoner, som bosatte sig några månader i Danmark och därefter registreras som danskar vid avresan från Köpenhamn, varav några åter anges som svenskfödda i de amerikanska folkräkningarna.

Från missionär till reseagent

Hur många utvandrare bodde i Malmö

Även om alla svenska mormoner passerade huvudkvarteret i Malmö, innan de fortsatte till Köpenhamn, är det svårt att göra vilka som bodde i Malmö, i Skåne

eller kom från övriga Sverige. Det kan endast fastställas person för person, familj för familj, men i stort sett tycks två tredjedelar ha kommit från det skånska missionsområdet i perioden före 1875. Därefter förflyttas tyngdpunkten norrut i landet. I Malmö registrerades 222 transatlantiska utvandrare i Caroli församlings utflyttningslängder 1852–1874 (varav 160 kan identifieras som mormoner), medan Petri församling uppger 81 utvandrare, av dem endast 10 mormoner. Antalet – allt som allt 303 (mer än hälften var mormoner) – visas i tabellen nedanför:

1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862
0	0	1	7	15	0	34	3	17	4	2	29
1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
10	5	6	5	6	9	25	19	36	37	19	5

Fig. 16. Transatlantiska utvandrare enligt utflyttningslängderna för Malmöförsamlingarna Caroli och S:t Petri 1851–1874.

Stämmer antalet utvandrare?

Antalet är svårt att kontrollera med mindre att person för person granskas. Men även utan granskning synes det omöjligt, att 17 968 utvandrare (här av 1 317 mormoner), från Skåne och trakterna runtomkring har köpt biljett i Köpenhamn 1868–1874 efter att ha seglat över Öresund från Malmö, medan endast 150 registreras i flyttningslängderna som transatlantiska utvandrare bosatta i traktens största stad. Gör man en jämförelse med den svenska polisens utvandrarelistor 1874 för dem som bodde i Malmö och köpte biljett där, framgår det att församlingarnas utflyttningslängder inte alls stämmer. Caroli och Petri utflyttningslängder har detta år 5 utvandrare, medan Malmö Poliskammars passagerarlistor har 50 med bostadsort Malmö. Alltså tio gånger fler.

Transatlantisk utvandrings via Malmö	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
Köpenhamns politilistor (1868–1874)	(1,471)	6,724	2,475	1,854	1,853	1,420	854
Malmö utflyttningslängder (1868–1874)	9	25	19	36	37	19	5
Malmö poliskammare (1874)	-	-	-	-	-	-	50
Hela Sverige	21,472	32,050	15,430	12,985	11,838	9,486	3,380

Fig. 17. Transatlantisk utvandring via Malmö 1868–1874.

Tabellen visar också tydligt, att den transatlantiska utvandringen har sin första kulmination omkring 1869–1870 och det gäller inte bara för Sverige utan för hela Nordvästeuropa i takt med att USA efter Borgarkrigen 1861–1865 startar en väldig investeringsaktivitet i transport, grundande av miljonstäder samt en mycket kraftig ökning av lantbruksområden med billig jord. De goda tiderna sprider sig också till länder i Europa, samtidigt som befolkningen i ekonomiskt mera tillbakastående land som Sverige och Norge, sätter sig i rörelse mot länder, där det finns arbete, bättre löner och livsvillkor som Danmark, Tyskland och framför allt USA, till dess att världskrisen 1875–1879 för ett tag bromsar utvandringen. Plötsligt kunde man tjäna en massa pengar på investeringar i nya ångfartyg och järnvägar, där kunderna d.v.s. utvandrarerna, kontaktades av ett helt nät av agenter, som kunde tjäna ett ansevärt belopp för varje ”själ” de kunde fånga till just deras transportsällskap. Nu rörde det sig inte längre om missionärernas löften om själens eviga frälsning i det heliga landet Utah, utan reseagenternas om paradisiska villkor redan i det nuvarande livet om man reste till Amerika med just deras fartyg. Agitationen ägde rum överallt, hemma på landet, i städerna, i resebyråer på Norra Vallgatan i Malmö alldeles intill järnvägsstationen och Köpenhamnsfärjan, på båten över Öresund, där skeppspersonalen tjänade på biljettförsäljning över Atlanten samt inte minst på vägen från Öresundsbatarnas ankarplats vid Kvæsthusbroen via Nyhavn, Sankt Annæ Plads och Store Strandstræde på väg ut till Amerikabåtarnas avgångskaj vid Amalienborg. Eller som författaren av den stora svenska emigrationsutredningen, Gustaf Sundbärg, skrev 1913 ”*faktiskt står den sydsvenska utvandringen i ett starkt beroende av det danska utvandringsväsende*” och har gjort det från början, synes Sundbärg att mena då svenskarna, i motsättning till danskarna, var alltför ärliga, vänliga och initiativlösa, när det gällde näringsliv och skeppsfart!

Agentverksamhet, administrerad från Köpenhamn

Våren 1869 samlade en underagent i Skåne stora skaror av hugade utvandrare, som hört ett rykte om att kungen, Karl XV, hade ställt sig i spetsen för ett stort emigrationsprojekt i Wisconsin, som ingenjör John Ericsson finansierade. Historien var vad vi idag skulle kalla ”fake news” och när gruppen kom till Köpenhamn, hade hjulångaren *Ariel* redan avgått mot New York med fullt passagerartal. Istället måste den danske huvudagenten i Nyhavn, Vilken Hornemann, som spridit nyheten, rekvirera en ångare, fullastad med vete på färd till Hull. Mitt i lastrummet röjdes en kvadratisk yta på 14x14 meter till gruppen utan möjlighet till sovplats, proviant eller toalettmöjligheter och med öppen lucka de tre dagar resan tog, så att passagerarna inte kvävdes. För övrigt kom resenärerna inte till New York från Hull utan till Quebec i Kanada. Andra utvandrare hade 1870 köpt biljetter av en dansk agent

Fig. 18. Johan (Janne) Damm (1825–1892), född och död i Malmö, var en på den tiden känd svindlare som satt i fängelse flera gånger och till sist dog i Malmö Centralfängelse. Han blev dock aldrig dömd för sin olovliga verksamhet som utvandrareagent under de hektiska åren 1868–1874. Han lyckades hålla sig undan genom att flytta mellan Malmö, Köpenhamn, Hamburg och New York. – Foto ur Svenskt biografiskt lexikon urn:sbl:17239.

hem berättade fruktansvärda historier om slaveri i kaffeplantagerna, för lite mat, tropiska sjukdomar och bevakning av polissoldater med skarpladdade vapen.

Målet för utvandringen

Lögner om ”fri resa” utnyttjades inte bara för de 322 som reste till Brasilien utan också av agenter som avlönades av regeringarna i Australien och Nya Zeeland. 1868–1874 noterade Köpenhamns politiprotokoll 107 sydsvenskars resa till Queensland i Australien, där de skulle arbeta i sockerplantagerna och 245 lantarbetare med familjer, som skulle röja nytt land på Nya Zeeland. Resorna, som på den tiden ännu skedde med segelfartyg, innebar för att följa vindarna och jordens rundning, en segeltur på 3–4 månader utan stopp från Hamburg till Brisbane eller Christchurch. Utbröt mässling, kolera eller tyfus på mellandäcket på de fullpackade skeppen – som också fraktade levande kor, grisar och får på överdäcket – blev

i Sverige till Nya Zeeland, men när de mötte andra danska agenter i Nyhavn, övertalades de att istället resa den ”närmaste vägen” via Boston i USA till Wellington i Nya Zeeland!

John Damm, född i Malmö 1825, var nog den mest beryktade. Innan han dog i Malmö Centralfängelse 1892, där han var inspärrad för förskingring, hade han gjort bekanskap med fängelser både i Stockholm, Köpenhamn och Hamburg. Han var då anklagad för ärekränkning, majestätsförnärmelse, lotterisvindeln och som icke auktoriserad utvandrareagent 1868–1874 med kontor som efter behov flyttades mellan Malmö, Köpenhamn och Hamburg, allt eftersom marken började brinna under hans fötter. Inte desto mindre lyckades han 1868–1874 skicka 322 sydsvenskar till Brasilien. Själv fick han som de flesta agenter en dusör på 8 Rdr per person, denna gång direkt från den brasilianska regeringen, medan utvandrarerna fick ”gratis resa” som skulle avbetalas med godtyckligt arbete, när de kom fram. Merparten av dessa utvandrare hördes aldrig av, men de få som lyckades komma

dödstalen stora. De som överlevde skulle i alla fall vid ankomsten betala de dödas resekostnader. Därför var det inte mycket att skriva hem om och dessa resor upphörde också i mitten av 1870-talet. Amerikaresorna däremot blev självförstärkande tack vare breven hem och att resorna ofta betalades av de som redan utvandrat.

Villkoren för de resande över Atlanten på de nya och moderna ångfartygen blev allt bättre och genomfördes i stort sett utan att någon avled.

Av de 17 968 biljetter (härav 1 317 mormoner) som utfärdades för svenska utvandrare i Köpenhamn 1868–1874 var resmålet följande (mer än 100):

4 856 köpte biljett till New York (de flesta reste sedan vidare)
3 681 Illinois (dito)
2 198 Minnesota
1 317 Utah
472 Massachusetts (en del reste vidare)
346 Iowa
322 Brasilien
245 Nya Zeeland
219 Wisconsin
211 Nebraska
169 Kanada
162 Kansas
162 Pennsylvania
144 Michigan
107 Australien
101 Kalifornien

Fig. 19. Resemål för svenska utvandrare som köpte biljett i Köpenhamn 1868–1874.

Utvandrarlagarnas tillkomst

För att få slut på humbug och svindel antog Danmark, Norge och Sverige 1868–1869 utvandrarförordningar med i stort sett samma innebörd. Utvandraragenterna skulle ha statsborgarskap i det land de arbetade i. De skulle betala en betydlig summa till staten som borgen för att överhuvudtaget få sälja biljetter och *alla* utvandrarkontrakt (biljetter) skulle godkännas och registreras av polismyndigheten i respektive land innan de kunde användas. Dessutom skulle alla passagerarfartyg, som seglade i direkt route till utländsk hamn godkännas både vad gällde proviant, läkartillsyn och storlek i förhållande till passagerarantalet. I Sverige blev det inte aktuellt att inspektera fartyg i direkt route, eftersom alla resor gick *indirekt* via Storbritannien eller Danmark med brittiska eller danska skepp, medan för Danmarks del 1869–1874 och

1880–1935 trafiken gick *direkt* mellan Köpenhamn och New York. Dessutom fanns *indirekta* linjer mellan Köpenhamn via Kiel/Hamburg, Hull, Grimsby och Leith eller via Esbjerg till Harwich.

Svenskar via Köpenhamn	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
Indirekt via England eller Danmark	1 069	3 390	1 435	1 394	1 796	1 063	840
Direkt Köpenhamn–New York	0	1 526	914	136	57	39	14

Fig. 20. Resevägar för svenska utvandrare via Köpenhamn 1868–1874.

Resvägar och skeppsrutter

Medan Malmö och Göteborg, båda som utvandrar- och hamnstäder, gynnades av stambanorna från Stockholm, som öppnades 1864 respektive 1862, invigdes Väst-kustbanan Göteborg–Malmö i sin helhet först 1896. Redan 1866 samlades en lång rad lokala, regionala och danska Atlantlinjer under en ägare DFDS (De forenede Dampskibslinier), vilket betydde att företaget, som reellt styrdes av den danske finansmannen C. F. Tietgen, inte bara drev danska inrikes rutter utan också fartygslinjer till Finland, Stockholm, Göteborg – och Malmö. Dessutom rutter från Köpenhamn och Esbjerg till Storbritannien och Nordatlanten samt 1879–1935 den danska Amerikalinjen Köpenhamn–Oslo–New York. Därmed kom utvandrare från svenska ostkuststäder och Göteborg att befordras med danska skepp till Amerika via Köpenhamn.

Agenternas intressesfärer i Sverige

Under perioden växte två utvandringsområden och två agentsystem fram, åtskilda från varandra. Det ena, med huvudagenturen i Göteborg, använde sig nästan uteslutande av brittiska skepp i Liverpool och Glasgow och sände därför utvandrarna endast till Hull via det brittiska Wilsonrederiet. Det andra, som leddes av huvudagenter i Köpenhamn, använde sig både av direkta router från Köpenhamn till Nordamerika och indirekta från Danmark via Tyskland eller Storbritannien. Gränsen kan tydligt ses: I stort sett alla från Malmöhus, Kristianstads, Kronobergs och Kalmar län åkte via Malmö–Köpenhamn, medan alla andra svenska transatlantiska sjöfarare i första hand avreste från Göteborg och, när det gäller de nordligare svenska länen, via Norge.

Den danska dominansen i de skånska landsdelarna stärktes ytterligare av en dom i den danska Högsta domstolen 1872, som fastställde att en dansk huvudagent

i Danmark inte hade något som helst ansvar för en svensk underagents görande, trots att han var anställd av huvudagenten. Framöver var det alltså fritt fram för huvudagenter i Köpenhamn att via bulvaner värva utvandrare i Skåne m.m. och med annonser, som angav att det var mycket billigare att resa via Köpenhamn än via Göteborg och att båtarna från Göteborg var rena kreaturstransporter samt antyda att via Danmark kunde man resa utan identitetspapper.

Direkt till Amerika!

Transporterna från Köpenhamn blomstrade därför upp i sådan grad att flera utländska rederier redan 1869 började samarbeta med C. F. Tietgen (1829–1901) om den skandinaviska marknaden med direkt förbindelse till Amerika. *North American Lloyd*, som grundlades 1866 i New York och som med sju väl använda fartyg, seglade på routen nio gånger. Den första avgången den 16 april 1869 och den sista den 11 maj 1870 med sammanlagt 2 834 svenskar och bara 1 888 danskar. Britiska *National Line*, grundad 1863 med huvudsäte i Liverpool, kvävde emellertid effektivt den amerikanska konkurrenten genom att med bara två avgångar, men med starkt reducerade priser, i april 1870 och 1871 befodra 1 429 svenska passagerare och 581 danskar Köpenhamn–New York på fartyget *Danmark*. Det tyska rederiet *Baltischer Lloyd*, grundlagt 1870, nådde att genomföra 14 avgångar juni 1871 till 23 maj 1874 från Köpenhamn med fem skepp, innan det gick i konkurs. Konkursen berodde dels på att *Thorwaldsen* förläste på Hallands Väderö den 4 april 1873 och därefter måste huggas upp i Torekov, dels för att trafiken blev olönsam under de magra utvandråråren 1874–1879. Sammanfattningsvis så var Göteborg helt dominerat av brittiska kapitalintressen, medan Danmark balanserade både politiskt och ekonomiskt utvandrarrörelsen via Malmö mellan Storbritanniens och det nya tyska kejsarrikets intressen på Atlanten.

Poliskontroll

Utvandrarförordningen betydde att polismyndigheten i Danmark, som kontrollerande instans, skulle vänja sig vid nya arbetsområden. Den kritiserades hårt av myndigheterna i New York för de många sjuka passagerarna på den amerikanska hjulångaren *Ariel* som avgick från Köpenhamn den 16 april 1879 och som den danska polisen borde ha stoppat. Fartyget sattes i karantän vid ankomsten till New York den 6 maj. Skeppsläkaren Broberg måste också erkänna att ”*især de svenske passagerer var i så dårlig helbredstilstand*” att några hade frånsorterats redan vid avfärden i Köpenhamn men att de fortfarande var i flertal vid ankomsten till Amerika.

Tre utvandraroeden från Poliskammarkivet i Malmö

Utvandrarnas öden och bakgrund kunde naturligtvis vara ganska olika, något man kan få ett intryck av från brev, som inlagts i Malmö Poliskammarens utvandrarelistor och som samtidigt illustrerar de svårigheter det kan vara att följa samma person genom svenskt, danskt och amerikanskt källmaterial. Till exempel skiftar flera namn efter ankomsten till USA eller alla redan i Danmark. Poliskammarens i Malmö utvandrarelistor, som börjar 1874, innehåller inte bara upplysningar om de resandes namn, ålder, sista uppehållsort, agent, destination och tidpunkt för kontraktets upprättande utan i några volymer finns inlagda handlingar, som hänför sig till journalnummer. De flesta innehåller samtycke till resan för omyndiga. Föräldrar, make eller förmyndare skulle ge tillåtelse till resa för barn under 21 år och gifta kvinnor. Hade då den äkta mannen utvandrat i förväg för att etablera sig, måste han därför på ett eller annat sätt meddela att hustrun var välkommen. De ovan nämnda breven har sänts från St. Peter i Minnesota den 6 april 1874, Howard City i Michigan den 26 april 1874 och Brooklyn i New York den 15 augusti 1874. De första två breven har skrivits av lantarbetare, det tredje av en fashionabel skräddare.

Brev från Peter Mortenson

Brev nummer 1 är skrivet av Peter Mortenson (alias Johannesson i Sverige) född i Härlunda 1828 till hustrun Elna Håkansson i Malmö, född i Örkened. Brevet är daterat den 6 april 1874 i Minnesota.

*”Ömt älskade, kära maka och barn!
Guds nåd och frid vare med och öfver
oss alla! Jag vil nu återigen skrifu några
rader och låta dig veta huru jag har
det. Jag har Gud ske lof! helsan och mår
ganska godt”...* Han berättar att det går
bra att få arbete och han har arbetat två

Fig. 21. Peter Mortenson (1828–1906) reste redan 1871 till Minnesota och tjänade så mycket som lantarbetare att han 1874 kunde köpa ett "Homestead" och sända bud efter hustrun Elna Håkansson (1833–1909) och deras sju barn. Brevet hem var fyllt av många goda råd kring resan. Bilden av det äkta paret tycks visa att Elna klarade resan bra. – Foto taget i New Sweden, Nicollet County, Minnesota ca 1885. Ancestry.com.

år på samma plats och får nu 2 dollar mer om månaden än förra året och har till och med fått fritt i augusti för att delta i ”harvesten” (skörden), där man kan tjäna upp till 3 dollar om dagen.

Biljetten

Härefter följer en lång rad med praktiska råd till hustrun, det viktigaste var att hon såg till att få ett riktigt polisauktoriserat kontrakt med destination St. Peter i Minnesota och därefter skriver ett eller minst två brev till honom, så att han åtminstone får ett brev och vet, när han skall komma och hämta henne och barnen i St. Peter. Elna skaffar mycket riktigt en polisauktoriserad biljett och uppfyller också ett annat råd, nämligen att få ”*afprutadt på biljetterna, ty ni ären så mange och små*” – eller sagt med andra ord se till att barnen uppges vara yngre, då barn under 12 år reste för halvt pris och gratis om de var under ett. Vi känner ju barnens födelsedatum från både kyrkböckerna i Härlunda socken, Kronobergs län och från en rad amerikanska folkräkningar. I verkligheten är barnen Kristina 20 år, Sissa 15, Johanna 13, Anna 11, Håkan 8, Johan 6 och Emma 3, men står i biljetten som 15, 11, 9, 7, 6, 4 och 11 månader.

Reseråd

Till sist följer en rad detaljerade råd till resan. Hon skall märka sin reskista och de saker som packas ner på skeppet med synligt namn och adress, men samtidigt se till att ha handbagage med mat och ombyte. Hon kan gott baka lite tunnbröd, men torka det ordentligt så att det inte möglar under färden och också ta med 50 stora sillar i ättika... (härefter saknas resten av brevet och därmed också underskriften). Så hur vet vi att familjen Johannesson är Mortenson i Amerika?

Det är inget tvivel om att hela familjen når fram till Amerika, även om de i efterföljande källmaterial bär efternamnet Mortenson i folkräkningarna för New Sweden i Minnesota. I folkräkningarna har samtliga i familjen de födelseår de hade i Sverige och samtliga förnamn nämns också i en motsvarande turordning, supplerat med en Ida, född 1878 och Theodor 1879, och de bor i det nästan hundra procentiga svenska området 120 km sydväst om Minneapolis med ortsnamnen New Sweden, Svea och Skane.

Brev till Ingrid Larsdotter

Brev nummer 2 är skrivet av Peter Johan Hagstrom, alias Jonasson i Sverige (1829–1908) till hustrun Ingrid Larsdotter (1832–1918). Brevet är daterat den 26 april 1874 Howard City i Michigan.

Utöver inledningen ”*Älskade Hustru*” och avslutningen ”*en öm och kär hälsning från mig til dig. Lef glad förnöjd och säll det är min önskan alla dar, tecknar din man P. Hagström*” innehåller brevet först och främst anvisning om en förutbetalad biljett från Malmö och hela vägen till Howard City. Brevet är ytterst prosaiskt och handlar om tekniska saker i samband med resan, dels och inte minst vad han behöver och vill att hon skall ta med. Som i brevet ovan försöker också Peter Hagström få hustrun till att ljuga om barnens ålder. Barnen, som i verkligheten är 17, 11, 8 och 5, vill han ha till 11, 8, 6 och 3. Det lyckas inte att narras om barnens ålder, inte heller vill polisen gå med på att maken heter Peter Hagström. Både, när han 1870 reste till Amerika med parets äldsta dotter, som då var 16 år gammal och nu 1874, när hustrun reser med resten av familjen noteras det som ”Bonden Peter Jonassons hustru med barn”. Det betyder att i de nutida ofta felaktiga registreringarna av utflyttningslängderna, har Peter Jonasson registrerats som rest till Amerika två gånger från Södra Ljunga socken i Kronobergs län.

”*Uppllysning hur du skall ställa allt innan du reser*”

Avsikten med brevet är först och främst att understryka vad hon skall ta med till honom. Framför allt snickarverktyg, nämligen ”*småsaker såsom Glasplojen och Träskotyget även rundsågsklingen och klyftesågen, även två av dom stora potatis hakkerna, samt ett par brädplöghyveljärn*”. Verktygen skall hon lägga i en stor tråkista, som skall kunna öppnas för tullkontrollen. Hans behov av sådana verktyg beror på att Howard City, som ligger mitt i de en gång stora skogshuggningsområden i centrala Michigan, hade fått järnväg 1874 till Detroit och därefter attraherade många från Småland och märkligt nog Falster i Danmark.

Själv skulle hon slutligen inte ta med för mycket som spinnrock och andra ting som inte alls används i Amerika på samma sätt som i Sverige. Vad gäller mat, förmanar han hustrun att nöja sig med en liten korg som räcker över Öresund, eftersom mat är inkluderat i biljetten från Köpenhamn för henne och barnen och hon skall därför inte betala något som helst till någon som helst. Som sjösjukemedel föreslår han fett och kryddnejlikor samt att hon skall binda sig hårt om magen.

Det låter inte så trevligt och det verkar som om Peter också tänker det för efter denna svada, slutar han brevet med att ”*Om nu resan faller dig för svårt före, att du inte vill resa, så skicka biljetten tillbaka med det snaraste*”.

Vad hände sedan?

Hela familjen når under sommaren fram till Howard City i Michigan via Köpenhamn, New York, och Detroit och bortsett från att de i alla följande folkräkningar

skall sökas under namnet ”Hagstrom” är förnamn och ursprungliga födelsedatum från födelseboken i Södra Ljunga i stort sett överensstämmande. På 1870-talet flyttar familjen till Clam Lake, Wexford County i Michigan, ca 100 km norr om Howard City. Här mellan åker och skog och många sjöar, som påminde om Södra Ljunga, kommer de att bo kvar under flera generationer och deras gravstenar finns fortfarande kvar på ortens kyrkogård Clam Lake Cemetery, som i dag ligger nära ett exklusivt ferieområde med flygplats och en rad golfbanor!

Fig. 22. Till höger på bilden ses Ingrid Christina Hagström (1854–1934) under en kaffepaus på ågorna. Hon kom 1870 med sin far Peter Hagström (1829–1908) till Amerika medan hennes mor och ytterligare fyra syskon kom 1874. Ingrid Christina gifte sig 1877 med Peter Rydquist som ses till vänster i bilden. De tryckta fastighetskartorna (Plat Maps) från det amerikanska lantmäteriet visar att familjerna Hagström och Rydquist var grannar och tillsammans uppodlade de centrala delarna av Clam Lake Township, Wexford County, vid staden Cadillac i Michigan. – Foto från 1920-talet. Ancestry.com.

Brev från skräddarmästaren Carl Fredrik Westin

Brev nummer 3 är skrivet av skräddarmästaren Carl Fredrik Westin (1835–1902) till hustrun Emma Charlotta Louise Westin (1851–1910) i Vinslöv. Detta brev kan lätt identifieras, då både brev och kuvert, poststämplat New York den 18 augusti 1874, med avsändaradress: 438 Fulton Street, Brooklyn och mottagaradress c/o Follin, Wendslöf, Oretorp, har bevarats. Hos Malmöpolisens har brevet registrerats som bilaga till en biljett via Köpenhamn och Hamburg till New York, som köpts i Malmö den 5 september 1874 och med en egen hytt i 1:a klass för fru Emma Westin (23) och dottern Emma (1), medan två tjänstepigor från Vinslöv – Hanna och Maria Olsson, 25 och 17 år gamla – reste på 3:e klass mellandäck.

”I am bak kom and meet me”

Vi vet inte om Emma Westin, född Follin, någonsin fick det brev som hennes betydligt äldre make, skräddare Westin, hade skickat från New York två och en halv vecka före hennes avresa från Malmö. Det vidareändades nämligen från Malmö till

Vinslöv och i retur innan det hamnade i Poliskammarens arkiv. Avsändaren räknade själv med att brevet inte nådde fram för han inleder med *”Min älskade Hustrue! Jag vill ej förlora tillfället att sända ett par rader i hop om att di måtte träffa dig innan du lämnar Sverige”*. Men därefter verkar han inte riktigt veta vad han skall skriva till sin 16 år yngre hustru. Hela första sidan innehåller tankar om vad som kan intressera en ung dam och därför ger skraddarmästaren på följande sidor en längre redogörelse om det nyaste parisiska modet 1874 i New York. Enligt honom hade det alltför kropps närt tyg fram till och för våldsamt turnyr bak. I övrigt mår han bra och hoppas att hon också mår bra och på fjärde sidan kommer han fram till sitt egentliga ärende *”att du säger mig med hvilken Ångbåtslinje du reser tillbaka”* – då *”jag har nu inte erhållit något brev från dig sedan den 5te Augusti, 10 Dag sedan, så jag väntar nu dagligen derpå”*. Om hon skulle komma till Hoboken och skulle han inte stå och vänta på kajen, *”så sänd ett telegram, där du skriver: I am bak kom and meet me. Det koster inte mycket, kan hända 50 cent”*.

För- och efterhistorien

Emma, dottern och de två tjänstepigorna anlände till New York den 29 september med Hamburg–Amerikalinjens *”Silesia”*, som hade avgått från Hamburg den 16 september. Hon var för övrigt van vid turen och hade redan den 11 augusti 1869 köpt biljett från Köpenhamn till New York. Som sjätte barn till trädgårdsmästare Johan Follin (1809–1852) på Oretorp säteri blev hon tidigt faderlös och modern fick det så fattigt att de flesta barnen reste till USA, även Emma. Hon började som tjänstepiga, men gifte sig 1872 med skraddare Carl Frederik Westin i Brooklyn och de fick dottern Emma Victoria den 28 maj 1873. Kort efter reser familjen hem till Sverige och Vinslöv för att hälsa på systemen Hedda och modern Christina. Det är alltså hennes tillbakaresa biljetten och brevet avser.

Fig. 23. Emma Victoria Westin född 1873, ses här i januari 1916 på en av de passbilder som finns från hennes och hennes man William Knoxs många resor till Europa. Den första Europaresan gjorde Emma Victoria redan 1873 då hon som nästan nyfödd var hemma i Vinslöv i Skåne med sin mor Emma Charlotta Westin (1851–1910). Som framgår av brevet från skraddarmästaren Carl Fredrik Westin (1835–1902) saknade han sin unga hustru och ettåriga dotter när de var hemma i Sverige.

– Foto: Ancestry.com.

Carl Fredrik föddes i Västra Vassby i Föra socken på norra Öland som nummer fem av åtta i en större syskonflock. Föräldrar var båtsman Peter Andersson Tächt (1802–1853) och Kjerstin Olufsdotter. Han blev utlärd som skräddargesäll i Kalmar – *först nu med efternamnet Westin* – och fortsatte via Borås till Göteborg. Härifrån reste han två gånger, 1857 och 1859, till Norge och fortsatte sedan 1860 till USA. Här kom han precis lagom för att anmäla sig som frivillig i borgarkrigen (1861–1865), först i ett Delaware-regemente, senare i ett från New Jersey. Han kom helskinnad igenom krigen och slog sig ner som skräddarmästare i Brooklyn, där han, vilket framgår av de lokala adresskalendrarna, byggde upp ett framgångsrikt företag. Där han alltså möter den mycket yngre Emma omkring 1870–1871 och får så barnen Emma Victoria (gift Knox) och Clarence Westin. Dottern Emma, som synes varit vacker av de många passbilderna att döma, gifte sig 1894 med en rik skotsk timmerhandlare och bosatte sig i Stamford, Connecticut och fick sönerna William (1895) och Allan (1899), som bägge kom att delta i båda världskrigen.

Sammanfattning och något om källmaterial och litteratur

Början på den stora transatlantiska utvandringen från Malmö så som den utformades sig från 1850-talet är ett hitintills ganska obehandlat forskningsfält. De flesta svenska forskare fokuserar helt på Göteborg som "Amerikahamn", medan den näst största utvandrarnamnen, Malmö, högst nämns i någon bisats. Det beror i verkligheten på att det svenska traditionella källmaterialet för svensk emigration, nämligen kyrkornas utflyttningslängder, inte räcker till. Dessutom har man från svensk sida inte varit uppmärksam på att mormonerna spelar en avgörande roll i starten av den sydsvenska utvandringen via Malmö och Köpenhamn. Härmed har man också mist helhetsbilden av att utvandringen genom Malmö närmar sig en fjärdedel av den samlade svenska transatlantiska utvandringen och att utvandringen från Sverige är betydligt större än man hitintills antagit. Tyngdpunkten i den stora utvandringen – både den transatlantiska och den interna till andra europeiska länder – skall flyttas söderut med Malmö som huvudpunkt.

Rent praktiskt har dessa slutsatser också en stor betydelse för släktforskare, som därigenom får ett redskap till att följa de omkring 20 000 sydsvenskar, vars namn, reserutter och ankomstställen man tidigare inte fått grepp om för den tidiga perioden åren 1852–1874. Problemet är ju att denna sydsvenska utvandring till betydande del styrs från Danmark, Storbritannien, Tyskland och Amerika och att man därför måste arbeta med källmaterial från dessa länder istället för de mer otillräckliga utflyttningslängderna.

Beträffande litteratur har det skrivits mängder av lokalt begränsade stora och små verk om den svenska utvandringen, både till Europa och över Atlanten, först

och främst studentuppsatser, som dock i stort sett alla bygger på utflyttningslängder som huvudkälla. Just för Malmö finns endast Bertil Rantofts otryckta trebetygs uppsats i historia ”*Emigrationen från Malmö till Nordamerika 1865–1914*” från 1979, som förvaras på Malmö Stadsarkiv. Uppsatsen omfattar en lista över de flesta transatlantiska utvandrare, som under perioden har antecknats i församlingarnas utflyttningslängder. Författaren konkluderar emellertid att ”*Utflyttningslängden är i själva verket långt ifrån tillförlitlig*” och vidare att ”*möjligen kan passagerarlistorna som finns i utskeppningshamnarnas polisarkiv ge ökad kunskap i dessa frågor*”. Detta tänkesätt kom först till användning i artiklar av Birgit och Henning Bender, som samtidigt innehåller argumentation och viktig diskussion för den här skrivna artikeln.

Översättning från danska av Birgit Bender

Källor och litteratur

Otryckta källor i urval

Arkiv

Statens Arkiver, Rigsarkivet, Köpenhamn

3. Politiinspektorat. Udvandrerprotokoller 1869–1934; Skibsekspeditioner 1869–1931, Skandinaviske Mormonudvandrere via København 1872–1894, Sager vedr. udvandreragenter og deres befuldmægtigede 1871–1899.

Malmö Stadsarkiv

Poliskammaren i Malmö. Utvandrelistor 1874, D3:1.

Malmö S:t Petri och Caroli kyrkoarkiv. Utflyttningslängder 1850–1874.

Timmergesällaget i Malmö 1848–1859.

Databaser på internet

www.udvandrerarkivet.dk – danska polislistor över utvandrare 1868 och framåt.

<https://mormonmigration.lib.byu.edu> – sökdatas på skepp, personer och tillhörande källor, t.ex. samtida eller senare nedskrivna reseberättelser. Här hittar vi Helena Rosbergs berättelse.

<https://history.lds.org/overlandtravel/companies> – motsvarande sökdatas för transporter på land.

<https://user.xmission.com/~nelsonb/scand.htm> – skandinavisk mormonregistrering i Köpenhamn 1852.

<https://www.ancestry.com> – ger en god ingång till amerikanska källor och bilder.

Övrigt

Rantoft, Bertil, *Emigrationen från Malmö till Nordamerika 1865–1914*. Otryckt trebetygsuppsats i historia ... Malmö, 1979.

Tryckta källor

Litteratur i urval

Bender, Birgit och Henning, *Återfunna svenska utvandrare via Danmark 1868–1909* (i: *Med Malmö i Minnet – Malmö stadsarkiv 100 år*), s. 84–96. Malmö, 2003.

Bender, Henning, *Indvandringen fra de skånske landsdele og Småland til Bornholm 1850–1920 – Den ’glemte indvandring’ og internettet* (i: *Ale – Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge, nr. 3*), s. 1–25. Lund, 2012.

Bender, Henning, *Utomeuropeisk utvandring från de skånska landsdelarna via Köpenhamn åren 1852–1873. Del 1*. (i: *Ale – Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge, nr. 4*), s. 1–20. Lund, 2015.

Bender, Henning, *Utomeuropeisk utvandring från de skånska landsdelarna via Köpenhamn 1874–1910. Del 2*. (i: *Ale – Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge, nr. 3*), s. 1–23. Lund, 2016.

Hvidt, Kristian, *Flugten til Amerika*. Aarhus, 1971.

Jensen, Andrew, *History of the Scandinavian Mission*. Salt Lake City, 1927.

Lext, Gösta, *Studier rörande Svensk Emigration till Nordamerika 1850–1880*. Göteborg, 1977.

Mulder, William, *Homeward to Zion – The Mormon Migration from Scandinavia*. Minneapolis, 1957.

Sundbärg, Gustav, *Emigrationsutredningen – Betänkande och 21 bilagor*. Stockholm, 1907–1913.

Anna Grönvalls kappfabrik – en bildberättelse

AV ANETTE SARNÄS & KERSTIN MARTINSDOTTER

Ibland leder en liten annons väldigt långt... den här annonsen kunde läsas i Lunds Weckoblad 4 april 1886. Men vem var Anna Grönvall? Lite sökande i kyrkböckerna visade att hon var född som Anna Christina år 1839 i Malmö Garnisonsförsamling. Fadern, Anders Mårtensson Grönvall, var husar vid Kronprinsens regemente 1829–1837 men när Anna föddes var han gatuväktare och profoss i Malmö. Gatuväktarna var vid den här tiden totalt 16 till antalet och deras arbete bestod i att nattetid patrullera staden, iklädda vaktkappa och försedda med en stor gripsax, och varje timma ropa väktarropet. Gatuväktarna skulle vaka över eldsvådetillbud, förhindra tjuverier, inbrott, borttagning av plankverk och annat ofog nattetid. Åtta av dem var i tjänst varannan natt. Annas moder hette Kerstina Nilsson och förutom Anna hade paret ytterligare två döttrar och två söner.

Fig. 1. Annons från Lunds Weckoblad 4 april 1886.

När Anna var sex år gammal råkade fadern, gatuväktaren Grönvall, i slagsmål med en sjöman Lindberg i hemmet på Kattsundsgatan 15 och denne Lindberg blev så illa stucken med kniv att han dog. Fadern greps, dömdes till döden genom halshuggning men fick straffet omvandlat till livstids fängelse. I januari 1846 skickades han till Kristianstad fästning för att avtjäna sitt straff. Att kvinnor fick besöka sina män i fängelset förstår man av att Kerstin Nilsson dotter år 1850, när mannen suttit på fästning i fyra år, fick en son som enligt brev från fängelsepredikanten mannen erkänt som sin. 1855 förflyttades mannen till Landskrona fängelse.

Anna bodde kvar hemma hos sin mor och sina syskon tills hon var 16 år, då hon blev piga hos garvaren Lembke i Malmö. Därefter var hon piga i olika familjer till 1861 då hon återvände till modern. Året därpå, 1862, blev fadern förflyttad till Malmö, och benådad till fyra års tvångsarbete och därefter frigiven när han fick fast arbete. 1864 flyttade Anna hemifrån igen, nu titulerad sömmerska. I maj 1868 fick hon Magistratens tillstånd att idka nipperhandel. I slutet av augusti 1869 kom fadern inte hem efter en utekväll och några dagar

senare hittades han drunknad i kanalen. I mars 1870 begick

Fig. 3. Lembska huset i hörnet Södergatan/Baltzargatan byggdes ca 1550 och revs 1891. Här arbetade Anna som piga. Idag ligger här ett nytt hus med kontor för bl.a. TV4. – Fotograf okänd. MSA 18924.

Fig. 2. Kattsundsgatan 15 som efter 1913 blev Kattsundsgatan 9. Anna växte upp i envåningshuset mitt i bilden. Huset är idag rivet. – Fotograf okänd. MSA 17708.

modern självmord genom hängning. En obduktion visade att hon hade sjukliga förändringar i hjärnan, som förklarade det ”sinnestillstånd hon under sednare tider visat”.

År 1872 flyttade Anna med sin moster Cecilia till kvarteret Stadt Hamburg vid Gustaf Adolfs Torg. Lillebrodern Karl August, som utbildat sig till fotograf i Danmark och Stockholm kom dit 1874, men avled redan året därpå, bara 25 år gammal. År 1875 flyttade Anna och Cecilia till kvarteret Humle vid Drottningtorget och Anna träffade där sadelmakargesällen Nils Edvard Olsson. I mars 1879 fick Anna Christina Grönvall Magistratens tillstånd att driva kappfabrik.

Fig. 4. Stortorget 47 är huset bredvid Länsresidenset. På skyltarna kan läsas Anna Grönwalls kappmagasin. Huset revs tidigt 1900-tal. – Foto ur boken Gamla Malmöbilder.

Hon skrev i sin ansökan: ”Att jag här i staden ämnar till avsalu tillverka fruntimmerskappor och därvid begagna kvinnliga biträden ... får jag härmed värdsamt anmäla.” I augusti gifte sig Anna med Nils Edvard Olsson. Hon var då 40 år gammal. I november 1881 tog sig paret an en fosterdotter, Hanna Olsson, då 9 år gammal. Fram till dess verkar kappfabrikens verksamhet ha skett i hemmet. År 1883 kan den första butiken beläggas med adress Kyrkogatan 34. År 1886 flyttade verksamheten till Stortorget 47.

I början av 1890-talet flyttade Anna sin butik till Södergatan 20, innan hon den 1 april 1895 tog verksamheten till den slutliga adressen på Adelgatan 57. Att benämningen fabrik inte riktigt stämmer med våra nutida associationer, kan man förstå när man i verifikationerna

Fig. 6. En mycket vacker kappa tillverkad på Anna Grönvalls kappfabrik.
– Foto: Vladimira Tabáková/Malmö Museer, MM 030717.

Fig. 5. Denna annons satte Anna in i Malmö stads adresskalender 1890.

Fig. 7. Södergatan 20 som numera har nummer 14. Här drev Anna sin butik några år på 1890-talet. Huset är idag rivet. – Fotograf okänd. MSA 18923.

till mantalslängderna år 1898 kan se att bara tre kvinnor var anställda som biträden. I en annons från 1898 skrev Anna också: ”Då jag sjelf jemte en duglig tillskärerska öfvervakar profning och arbetet, ansvaras för väl sittande plagg.” På Adelgatan blev fabriken kvar till 1904, ett år innan Annas död. Hon avled av bröstcancer den 27 januari 1905.

Fig. 8. På Adelgatan 57 hade Anna sin tillverkning från 1895 till 1904. Nu har adressen nummer 7 och under 1950–60-talen låg här Residens Schweizeri som drevs av Monsieur Marcel Laurent. Det blev hotellfastighet 1987 och nu ligger här Elite Hotel Residens. – Foto: Bo F. Mårtensson/ Malmö Museer, 1974, FDM 62:029.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Arkiv

Malmö stadsarkiv

Magistratens i Malmö arkiv. Protokoll.

Malmö Caroli kyrkoarkiv. Husförhörslängder.

Malmö Garnisonsförsamlings kyrkoarkiv. Födelseböcker, Husförhörslängder.

Malmö S:t Petri kyrkoarkiv. Husförhörslängder, Vigselsböcker, Dödböcker.

Landsarkivet i Lund

Landskrona fängelses arkiv. Fångerrullor.

Lemmeströ kyrkoarkiv. Vigselsböcker.

Malmö stadshäktes arkiv. Fångförteckningar och fångrapporter.

Malmö centralfängelses arkiv. Fångerrullor, Namn- och nummerrullor.

Malmö länsfängelses arkiv. Fångjournaler.

Internet – databaser

Malmö stadsarkivs instagramkonto: @malmo_stadsarkiv

Tryckta källor

Litteratur

Malmö stads adresskalendrar

Tidningar och tidskrifter

Lunds Weckoblad 4 april 1886

Övrigt

Gamla Malmöbilder – Från en pristävlan i Skånska Aftonbladet hösten 1935. Malmö, 1935.

Rundan

– en bildberättelse om en
70-årig kanalbåt

AV ANETTE SARNÄS & KERSTIN MARTINSDOTTER

Malmö. Kanalparti med "Rundan".

Foto & omsättning: Berndt Johnson Malmö.

Fig. 1. Anläggningsplatsen för Rundan vid Norra Vallgatan. – Foto: Berndt Johnson. Vykort.

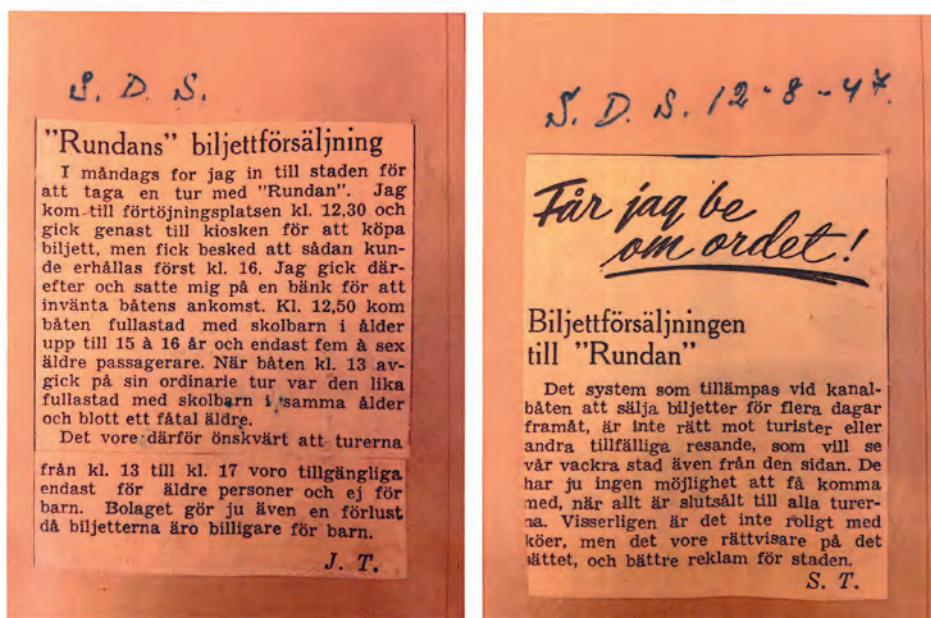

Fig. 2. Rundan var populär och flera insändare beskrev hur svårt det var att få biljetter.
– Från Malmö Bogser AB:s arkiv, Klippböcker Ö1:1, MSA.

Sommaren 2017 fyllde Rundan 70 år! Det var den 7 augusti 1947 som Rundan körde sin premiärtur. Biljetten kostade 1:50 för vuxna och 1 kr för barn. Turerna gick premiäråret varje hel-timme från 9.00 till 20.00 och färden tog 45 minuter. Det blev genast succé och utsålt.

Det var sjökaptenen Per Olsson-Wigh som fick idén och han kontaktade Gösta Åkesson som var VD på Malmö Bogser AB och

Fig. 3. Rundan har lagt till vid anläggningsplatsen nedanför hotell Savoy och en grupp nöjda passagerare ses lämna området.
– Foto: Malmö Bogser AB/MSA 55931.

*Fig. 4. När en båt kommer åkande under en kanalbro stannar man gärna och tittar.
– Foto: Malmö Bogser AB/MSA 55726.*

så blev det Malmö Bogser AB som drev turisttrafiken med Per Olsson-Wigh som föreståndare. I företagets arkiv – som förvaras på Malmö stadsarkiv – kan man via klippalbumen med tidningsartiklar läsa om framgångssagan. Enligt en artikel i SDS så gav Malmö stad tillstånd för bolaget att arrangera turer med Rundan i kanalen förutsatt att bolaget var villigt att lämna ett bidrag till en upprensning i bl.a. Parkkanalen.

Rundan var omåttligt populär med 25 000 passagerare på de sju veckor man kunde åka den första sommaren. Insändare skrevs i tidningen som beklagade hur omöjlig det var att få biljetter. Efter första året köpte Malmö Bogser AB in en andra båt till säsongen 1948. Rundan II var av mahogny och byggd på ett Stockholmsvarv. Den hade plats för 60 passagerare. I flera av tidningsartiklarna figurerar sjökaptenen Per Otto Olsson som hade seglat runt hela jorden och nu styrde Rundan i Malmös kanaler.

Redan 1881 under den då pågående Industri- och slöjdställningen arrangerades turer på kanalen som omgav staden. Då med en liten ångslup vid namn Dufvan som kunde ta 30 personer. Turen blev så populär att en andra båt, Venus, som

kunde ta 50–70 personer, sattes in. Vid högvatten hade de svårt eller omöjligt att komma fram under broarna. Kanalvattnet luktade dock väldigt illa 1881 så ur den synvinkeln var färden ganska obehaglig.

På 1940-talet var det dock betydligt bättre i kanalen och Rundan fortsatte vara en succé. Rundan III sjösattes till premiären 1949 och från och med 1950 avgick Rundan var 20 minut. Under år 1949 hade man 120 000 passagerare.

Nästa båt blev lite större. Rundan IV sjösattes 1950 och gjorde rundturer i Malmö hamnar. Den båten la till vid Västra hamnsidan mitt emot Köpenhamnsbåtarna. Och 1957 hade man en ny tilläggsplats intill Davidhallsbron.

Stefan Ersgård (f. 1943) arbetade som guide på Rundan under sommaren och ett stycke in på hösten 1961. Man kan säga att han ärvde jobbet av sina båda äldre bröder Tord (f. 1931) och Håkan (1934–1998), som hade guidat på kanalen redan i början av Rundans verksamhet. Chef för guider och förare under Stefans tid var skepparen Oskar Rolf, känd profil från Limhamn.

Stefan Ersgård berättar att före varje avgång togs en bild av passagerare och besättning. Bilderna framkallades snabbt och kopiorna överlämnades av ett bud till guiden när Rundan nådde Slussbron. Guiden sålde bilderna till passagerarna under slutsträckan fram till terminalen vid Norra Vallgatan. Bilderna kostade cirka 1.50/styck.

Guiderna förväntades behärska engelska, tyska, och i bästa fall även franska. Stefan minns att han vid några tillfällen hade samtidigt svenska, engelska, tyska och franska passagerare med på turen. Det imponerade på många turister att en ung guide klarade av att informera på så många språk – nästan samtidigt. Det var populärt och kunde ge en del dricks som en krona eller mer.

Under rundturen gick båten

Fig. 5. Här passerar Rundan Malmö Centralstation. – Foto: Malmö Bogser AB/MSA 55715.

Fig. 6. Klart för avgång med Rundan en sommardag 1961! Passagerarna uppmanas att titta upp mot fotografen. Guiden heter Stefan Ersgård och den då blivande sjökaptenen och mästerlotsen Sven Cappelin sitter vid "rodret". – Foto i privat ägo.

in i Kockums hamnbassäng, som var ett kvalificerat skyddsområde. Guiden informerade därför i god tid resenärerna på respektive språk att det var strängt förbjudet att fotografera på Kockums område, där även den svenska marinens fartyg låg för underhåll.

Den 31 december 1971 sålde Malmö Bogser AB verksamheten till Rundan i Malmö AB. Ägare till det bolaget var Bertil Westesson. Ann Ek och hennes son Thomas Ek köpte Rundan 1999. Thomas berättar att då ingick två av de ursprungliga båtarna. Ann och Thomas Ek drev Rundan fram till 2008 då de sålde vidare till Strömme Turism & Sjöfart AB som är de nuvarande ägarna. Strömme driver också kanalbåtar i Göteborg, Köpenhamn, Stockholm och Amsterdam. Här i Malmö går nu tre båtar kanalturer och det är Rundan III, Rundan VI och Prinsessan Estelle. De först nämnda två båtarna är med sedan det första bolaget drev verksamheten.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Malmö stadsarkiv

Malmö Bogser AB. Klippböcker

Internet – databaser

Malmö stadsarkivs instagramkonto: @malmo_stadsarkiv

Tryckta källor

Litteratur

Jarnhammar, Lennart, *Strömma – Strömma turism & sjöfart*. Stockholm, 2007.

Byggmästarna i Malmö fram till 1900

AV STAFFAN GUDMUNDSSON

Den här artikeln skall dels lyfta fram yrkesgrupperna timmermästare och murmästare som hade ansvaret om stadens byggnader och som var föregångare till byggmästarna, och dels visa på utvecklingen av den äldre bebyggelsen som skulle raseras och som i folkmun kom att benämnas ”rivningshysterin”.

Det är inte förrän i början av 1500-talet som timmermän och murare omnämns i stadens handlingar, och då i stadens kämnärsräkenskaper 1517–1520 för utförda arbeten. Räkenskaperna har förts av en så kallad kämnär, som tillika var rådman, och som ansvarade för stadens inkomster och utgifter. Inte mindre än 16 timmermän och 20 murare omnämns i dessa räkenskaper, där arbetsuppgifterna var av skilda slag. Detta stora antal visar på ett stort behov för staden av dessa yrkesmän vid den här tiden.

Information om en viss typ av bebyggelse i staden, får vi i räkenskaperna för år 1517, där det beskrivs om uppförande av korsverkshus av timmermän: *”Anders och Hans Horn får 15 sk för 3 dagars arbete, att hugga och sätta samman loftet i det hus där Niels Persen pramkarl bor.”*

Fig. 1. Korsverkshus vid Östergatan i kvarteret Caroli. Närmast, det så kallade ”Diedenska huset” från 1600-talet och ”Thottska huset” från 1500-talet. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Vidare för år 1519 om uppförande av korsverkshus:

”Jens arbetade tillsammans med timmerna Rasmus och Oluf på Per Setills hus. Jens och Oluf fick 6 sk för 1 dags arbete då de opskrvede samme huss oc ströge en fod vnder och selte skyllierwm oc lagde loffihet vtj samme hwaa.”

I konung Christian II:s allmänna förordning om husbyggnad för köpstäderna i Skåne från den 6 januari 1522 får vi information, att det fanns även en annan typ av byggnadsstil än korsverkshus vid den här tiden i Malmö, som troligen var mer förhärskande sedan äldre tider, nämligen stenmurade hus:

”Den som härefter vill bygga hus i våra köpstäder skall först till vår Schultus och borgmästare i staden anmäla och rådsluta med dessa och skall härefter uppmura alla hus och gavlen ut till gatan och den som ej förmår att mura hus från grunden skall i all ringest uppmura gavlen.”

I denna ”byggordning” uppmanas borgaren, som vill uppföra ett hus, att först meddela stadens råd om dessa planer och därefter, om borgaren har möjlighet, bygga stenmurat hus med gaveln utåt gatan eller endast stenmurat åt gatan och möjligen lerklinat på baksidan. Bebyggelsen i Malmö under 1500-talet tycks i stort ha bestått av stenmurade hus sida vid sida med korsverkshus.

Fig. 2. Borgmästare Jacob Michelsens stenus från 1519. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Fig. 3. Stenus vid Västergatan i kv. Jörgen Kock. Huset uppfördes i början av 1530-talet för konung Kristian II:s skrivare och borgmästare i Helsingör Mogens Jensen Rosenvinge och hans hustru Anne Pedersdatter som flyttade in i huset efter sin makes död. På stentavlan ovanför ingången står årtalen 1534 som anger året då änkan Anne flyttade in i huset. Huset omnämns som ”Rosenvingeska” huset. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Medeltidens hantverkare

I takt med städernas uppkomst runt omkring i Europa under tidig medeltid, kom det samtidigt att bildas speciella ”brödraskap” i städerna, som hade till uppgift att skydda och hjälpa varandra, både kyrkligt, socialt och yrkesmässigt och även hantverkarna kom att bilda brödraskap av det slaget, och då i samförstånd och med godkännande av de styrande i staden. De så kallade skråämbeten, med yrkesuppdelning i lärling, gesäll och mästare, har sitt ursprung från dessa brödraskap som med tiden växte sig starka i städerna, och strömningar av detta nådde de nordiska länderna under 1300-talet. Skråämbetenas medlemmar var styrda av en så kallad skråordning, som innehöll föreskrifter som man skulle leva efter, både inom och utanför yrket.

I konung Valdemar Atterdags privilegiebrev för Malmö från 1360 omnämns ett antal hantverksyrken, men som tydligen ännu inte hade fått egna skråämbeten eller brödraskap. När det äldsta hantverksämbetet bildades i Malmö är okänt, men den äldsta och bevarade skråordning är bagarnas och är daterad 28 juli 1430. Under 1500-talet hade ett antal yrkesgrupper bildat skråämbeten i Malmö med magistratens tillåtelse och fått bekräftelse på det genom skråordning, men ännu hade detta inte skett för timmermännen och murarna. När det gällde priser och löner för hantverkarnas arbeten, var det något som magistraten styrde över. Pristaxor kunde spikas upp på rådhusdörren med information om vad som var gällande.

En uppdelning på vad för slags arbete som tillkom respektive yrkesgrupp hade troligen bestämt långt innan 1500-talets ingång i samförstånd mellan hantverkarna och magistraten. Med tiden skulle detta likväl bli problem, då överträdelse förekom ganska flitigt yrkesgrupperna emellan.

Om vi gör ett hopp till år 1652, så finns ett mantalsregister över borgare där de är taxerade ”*för deras gevär att hålla och ha väl färdiga och beredda när så äskas.*” Detta borgerskap hade gamla anor och var stadens stolthet och prydnad, men tjänstgjorde också som stadens försvar som vid attack från fienden skulle försvara staden med sina liv. Det var uppbyggt med fyra kompanier där varje kompani hade en löjtnant, en fänrik, två sergeanter, fyra korpraler och en trumslagare. Studerar vi detta närmare, finner vi 16 timmermän och 9 murmästare upptagna i detta vapendragande borgerskap. Man finner även ytterligare 3 timmermän och 4 timmermansänkor samt 2 murmästare som är befriade och är således vapenlösa. Vapnen som timmermännen ägde och skulle försvara sig med bestod av 2 morgonstjärnor, 3 musköter, 1 hillebard och 10 yxor. Beväpningen för murmästarna var 5 musköter och 4 hillebarder. Utifrån denna information fanns det således 19 yrkesverksamma timmermän och 4 timmermansänkor samt 11

murmästare i staden vid den här tiden. Antalet vittnar om ett stort behov i staden av dessa yrkesgrupper vid mitten av 1600-talet, men samtidigt saknas information om vilka arbeten, som t ex husbyggnad, som har utförts till den enskilde borgaren.

Bördsbrev

Inte alla pojkar fick möjligheten att bli upptagen såsom lärling, då en gammal sed eller tradition från katolska tiden påbjöd att pojken skulle var född inom äkten-skapet, d.v.s. äkta född, för att kunna bli upptagen i ämbetet. Därför utfärdades så kallade bördsbrev eller "geburtsbrev" av prästen i församlingen där pojken var född, för att uppvisas som bevis för att bli upptagen i ämbetet. Det förekom då och då i handlingar, att en och annan inskriven lärling är "oäkta född", så de gjordes tydligen undantag i detta annars så strikta regelverk. När pojken hade blivit inskriven som lärling, och utstått sina läroår, som kunde variera mellan 2 till 5

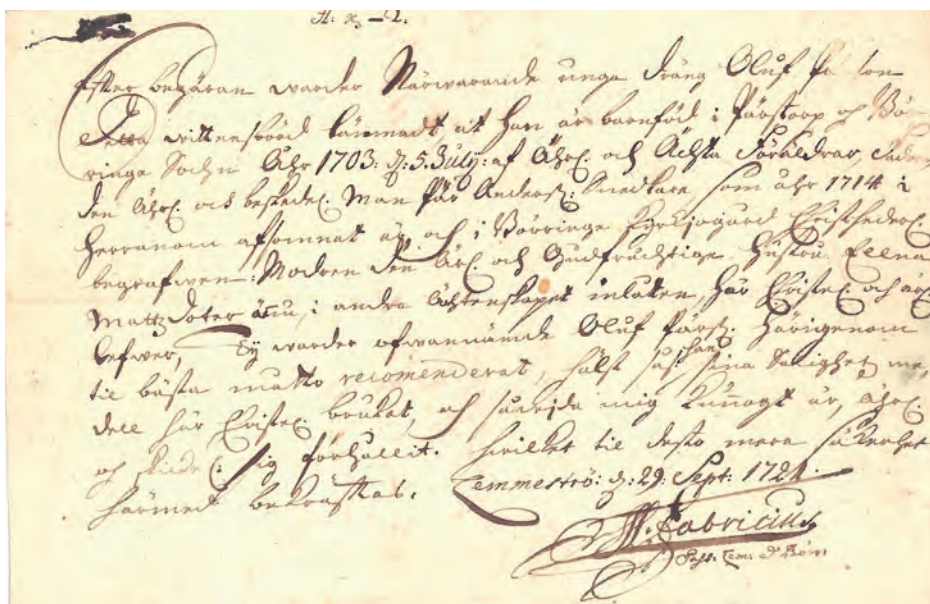

Fig. 4. Kyrkoattest från prästen i Lemmeströ den 29 september 1721 för drängen Oluf Persson, som vittnar om att Oluf är född inom äkten-skapet. Denna attest eller så kallat "bördsbrev" skulle Oluf uppvisa inför snickareämbetet i Malmö, då han ansökte om att bli snickarlärling, och som var ett bevis på att han inte var ett oäkta barn. Bördsbrev hade gamla traditioner sedan katolska tiden, och som var villkor för att bli upptagen i skräämbeten. I början av 1800-talet hade villkoret för bördsbrev mer eller mindre upphört. – Bild: Snickareämbetet i Malmö arkiv. Malmö Stadsarkiv.

år, beroende på yrket han hade valt, blev han utskriven som gesäll, och begav sig i väg på äventyr i det som kom att kallas för gesällvandring, som för övrigt nästan var ett måste, då det ansågs att vandringen bidrog till ökad yrkeskompetens och erfarenhet. Men flera vandrande gesäller kom att duka under av fylleri och allmän lättja under sin vandring då den samtidigt gav gesällerna ett friare liv där de kunde arbeta när de ville, vandra vidare när de hade lust och behövde pengar. Detta bruk med bördsbrev höll sig krampaktigt kvar i Sverige ända till slutet av 1700-talet.

En händelse som rör en oäkta född, var när timmergesällen Isak Johansson, som hade fått burskap den 17 juni 1727 som frimästare, fick driva sitt hantverk som sådan. Timmermästarna i Malmö hade opponerat sig mot detta beslut och ställde sin klagan till magistraten:

”Timmermännen förfrågar sig om frimästaren Johansson får under det namnet idka sitt hantverk eftersom han är oäkta född, påståendes att han endast såsom s k pliktkarl bör arbeta hos en mästare”.

Någon förändring i frimästare Johanssons hantverk skedde inte, trots timmermästarnas klagan. Han fick fortsätta att tjäna stadens borgare med sitt arbete.

Timmermästarna bildar ämbete

Vid 1700-talets ingång hade timmermännen och murmästarna ännu inte bildat skråämbeten, men det skulle snart bli ändring på det, då timmermästarna Mickel Schweder, Oluf Rasmusson och Christen Nilsson inställde sig på rådhuset den 10 oktober 1708 och begärde att få upprätta ett ämbete.

Magistraten beviljade deras ansökan och den 27 december samma år höll timmermästarna sitt första möte i det nybildade skråämbetet. Timmermästaren Michel Schweder var ny i staden och hade fått burskap den 21 oktober 1707. De övriga, Oluf Rasmusson och Christen Nilsson, hade dragit sin ”borgerliga tunga”, d.v.s. betalat sin skatt och varit verksamma i yrket sedan i början av 1680-talet. Vid timmerämbetets första möte den 27 december 1708, deltog även fyra timmergesäller vid namn Jeppe Persson, Hans Nilsson, Hans Olufsson och Sven Nilsson, som begärde att bli timmermästare och upptagna i ämbetet. Utifrån denna begäran skulle de utföra ett mästerstycke eller mästarprov för att bli erkända mästare.

Då gesällerna skulle utföra sina mästerstycken, skulle det ske i timmermästaren Schweders hus, där två så kallade ”skådemästare” skulle närvara vid deras arbete så att inget fusk förekom. En tid därefter, den 8 februari 1709, församlades timmergesällerna vid ämbetets sammanträde och uppvisade sina mästerstycken, som bestod av ”tre fyrkantiga ramar efter en model”. Efter granskning och godkännande av mästerstyckena förklarades Jeppe Persson, Hans Nilsson och Hans Olufsson för mästare. Om detta står det följande i protokollet:

”... då de är åldriga män och länge arbetat i hantverket och dragit såsom stadens invånare och borgare skatt i många år, varandes detta av dem så länge blivit tillbaka, eftersom det inte funnits något lag upprättat.”

En av timmergesällerna, Sven Nilsson, hade ännu inte blivit färdig med sitt mästestycke och vid uppvisande av detta den 13 februari 1709, blev han underkänd och fick därefter fortsätta som gesäll.

Nu hade ämbetet fått sex medlemmar, som kom överens att hålla sina sammankomster tre gånger om året, vid Kyndelsmessa, St Johannis och Michaelis tid, som brukligt var inom skråämbetena.

Om den nyblivne timmermästaren Jeppe Persson kan berättas, att han avled redan året efter den 25 februari 1710. I Perssons bouppteckning står följande intressanta information:

”salige Persson på Östervärn, men då fienden anföll och alla husen och kvarnarna utanför staden blev nedrivna och raserade, har han med andra inflyttat till staden.”

En mästare i det mesta

Om timmermästaren Michel Schweder finns det ovanligt mycket information i stadsböckerna. Han var tysk till börden och född i Rostock. Kom troligen till Malmö i början av 1700-talet och omnämns första gången den 7 maj 1706 i en rättsak mot doktor Johan Jacob Döbelius, där han var anställd hos som möllaregesäll. Redan året efter, den 21 oktober, får han märkligt nog, med tanke på den korta tiden, burskap som timmerman. Tre år senare, närmare bestämt den 14 december 1710 omnämns han i rådhusrättens dombok som *”byggmästare och timmerman Schweder”*, och såsom sökande till rännmästartjänsten efter avlidne rännmästaren Henrik Baltzarsen. Borgerskapet konsulterades i frågan som inte hade något emot detta och kontrakt uppgjordes med honom. Det är väl också första gången som titeln byggmästare framträder i handlingar för Malmös del. Möjligen kan byggmästare avse en person som hade ansvaret eller uppsikt över stadens byggnader.

Nu var denne energiske man, Michel Schweder, på kort tid både stadens timmermästare, byggmästare och rännmästare, allt i en och samma person. Men det stannade inte vid detta. Vi finner honom även som stadens brandmästare, efter ansökning den 27 februari 1711. Vad hans arbete som rännmästare angår finns

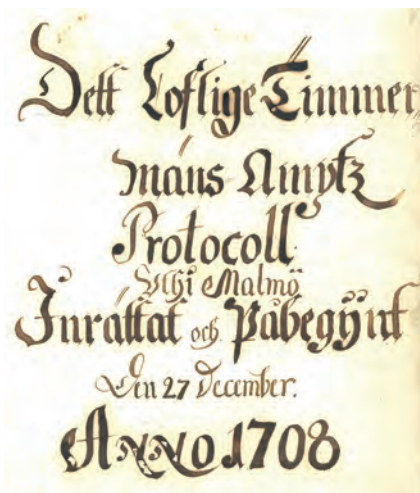

Fig. 5. Första sidan ur Timmerämbetet i Malmö protokoll från den 27 december 1708. – Bild: Timmermänsämbetet i Malmö arkiv. Malmö Stadsarkiv.

det en hel del inressant information i domböckerna och stadens räkenskaper. T ex finns det inlämnade räkningar från honom den 3 februari 1714 för att ha gjort tre nya vattenposter för att användas av allmänheten den ene vid Strandporten och de två andra på Östergatan.

Michel Schweder hade tydligen ett hett temperament, det vittnar alla rättsfall om i domböckerna där han står åtalad flera gånger för överfall och okvädingsord. Som omväxling stämde han ibland själv en och annan borgare för detsamma, som t ex den 28 juni 1720 då han stämde borgaren Jöns Olsson för att denne hade brutit upp vattenhusdörren på Stortorget, tagit proppen ut ur rännan och kastat på torget, slagit med sitt spanska rör över halsen på Schweder, så att hans hatt och peruk fallit på torget och gett ifrån sig oanständiga skällsord. Men samtidigt var Schweder en betydelsefull och mycket kunnig person, som staden inte kunde undvara. Det kan man utläsa i domboken den 6 mars 1725:

”Magistraten i Kristianstad begär Malmö stads byggmästare till uppbyggande av den sk Långebro utanför staden. Mickel Schweder kunde inte undvaras då han är både bygg-, ränne- och brandmästare.”

Den driftige Michel Schweder fortsatte att utföra tjänster för staden, men i mitten av 1730-talet hade man tydligen fått nog av honom, och den 22 oktober 1735 berättas följande i domboken:

”Stadens äldsta begär att en annan rännemästare måste förordnas i stället för Schweder, som de önskar måste arresteras och åtalas.”

Schweders sista tid blev inte så lyckosam. År 1735 hade han anhållit om befrielse från skatt och inkvartering, tjänsterna för staden hade dragits in, hans egendomar, bl a husen 19–20 i Humlegatan, gården 483 mittemot Barnhuset, ödeplatsen 494, huset 557 samt väderkvarnen vid Kalmarbastionen, hade sålts på auktion. Huvudgården på hörnan av Per Weijersgatan och Engelbrektsgatan i kvarteret Söderport, som han hade bebott med sin familj sedan 1721 var han tvingad att sälja 1736.

Av en tillfällighet då jag bläddrade i Malmö Hospitals arkiv över intagna patienter för 1746 fick jag se *”Michael Schweder, 66 år, intagen 1741, död i januari 1746”*. Det var alltså här som Schweder slutade sitt jordeliv, och blev begravd på dess kyrkogård.

Att förestå sin mästars verkstad

Då en hantverksge­sell var på väg att bli mästare skulle han förestå eller ansvara för sin mästars verkstad under ett år och gick då under benämningen verksgesäll eller mästargesäll. Detta sätt var efter gamla traditioner, förmodligen för att få erfarenhet och visa sin duglighet. Under dessa villkor arbetade en timmergesäll vid namn

Anders Svensson, då han förestod ett nybygge sedan hans mästare Johan Nilsson hade avlidit. Nybygget låg på hörnan av Södergatan och Baltzarsgatan i kv. Claus Mortensen. Vem husägaren är får vi veta genom ett inlämnat brev från Anders Svensson då han samtidigt sökte burskap den 9 november 1763:

”Att timmergesällen Anders Svensson, efter sin mästare Johan Nilssons bortgång, med all färdighet och skicklighet, såsom mästergesäll från början till slutet förestått timmerarbetet på min år 1760 nybyggda gatulänga, samt till min fulla förnöjsamhet fullfört, det varder honom till välförtjänt beröm, d 8/11 1763 handelsman Peter Dahl.”

Utifrån brevet innehåll beslutade magistraten följande:

”Då det är bekant, att Svensson förestått sin avlidne mästare och fullbordat Dahls nybyggda länga, vilken är den största och anseiligaste byggnad, som på några år här i staden förefallit, beviljar magistraten ansökningen.”

En kort tid därefter, den 22 november, fick Anders Svensson göra sitt mästestycke som bestod av en tillhuggen ram av en 16 alnars furubjälke, som invändigt kommer att vara åttakantig och fyrkantig utvändig, och som den 1 december blev godkänd och han blev förklarad timmermästare.

Angående handelsman Peter Dahl så klagade han 1780 över stora skatter. Han hade använt anseliga summor på husbyggnader och reparationer i staden. Peter Dahl hänvisade till en kunglig författning angående nybygge:

”att den som med husbyggnader pryder och förbättrar städerna, bör lindras uti skatter.”

Utifrån allt sitt byggnade i staden hade Peter Dahl varken begärt eller fått

Fig. 6. Handelsman Peter Dahls hus på hörnet av Södergatan och Baltzarsgatan i kv. Claus Mortensen. Timmergesäll Anders Svensson förestod och ansvarade för detta bygge som stod klart 1760, vilket var den tidens anseiligaste byggnad. Huset revs 1897. – Bild: Malmö Stadsarkiv bildsamling.

Fig. 7. Södergatan på 1860-talet. Ovan nämnda handelsman Peter Dahls hus är det höga tvåvåningshuset med spetsigt tak. Fotograf Otto Prost. – Bild: Malmö Stadsarkiv bildsamling.

lindring av sådant, inte heller hade han fått någon ersättning av staden för det han i 20 års tid beständigt och mer än någon av borgarna mottagit och ”*logerat både prinsar, riksråd, mönsterherrar och andra höga ämbetsmän.*”

Mästarprov

Som tidigare omnämnts, skulle en timmergesäll, då han ansökte om att bli mästare, först utföra ett mästarprov som bevis på sin skicklighet och som bestod av ”*tre fyrkantiga ramar efter en model*”. En händelse som kom att uppröra timmermästarna i ämbetet var när fortifikationstimmerman Jöns Bergström fick beviljat att bli borgare och mästare i ämbetet utan att behöva utföra ett sådant mästarprov. Bergström hade den 15 juni 1751 ansökt hos timmermansämbetet att få bli upptagen som mästare och berättat att han har ”*uppbyggt 6 st kvarnar, samt 5 st kädammor med inventarier, en vattensnäcka av dubbel ”gewind” eller vattenhävning, åtskilliga husbyggnader, vilket senare han håller ”för mindre konstig slöjd”, 9 st broar och portaler, tilläggandes att allt vad han arbetar, kan han genom design eller ritning projektera och efter skala eller måttstock verkställa, även då konungen senaste gången besökte våra skånska orter, hade han den nåden av konungen i egen hög person bliva beordrad till Kristianstad, att där utan annat importerat, bygga en sådan ”kädamm” som han har i fästningsgraven efter eget påfund nedsatt, varandes i stånd att bygga väderkvarnar med horisontala vingar, som vänder sig själv mot vinden, som är en maskin att sätta ovanpå ett fristående hustak. Förutom det kan han förevisa en stampmaskin, som tillämnar goda helgryn, därtill en person med ringa besvär behövas.*” samt att han hade ett intyg från fortifikationskaptenen von Horn om att han i 7 års tid tjänat kronan med timmerarbete och under den tiden uppfört sig väl och anständigt, och visat prov av tillräcklig kunskap och ”kjäck” erfarenhet i de stycken, som tillhör dess syssla, så att han presterar det, som ingen timmermästare, så vitt kaptenen vet, gjort före honom. Men oavsett allt som Bergström hade visat upp godtog inte timmermansämbetet hans ansökan, speciellt då Bergström året tidigare inte hade klarat av att uppbygga sitt hus, utan måste tillkalla en av mästararna. Bergström hade då överklagat ämbetets beslut och inför rådhusrätten hade han visat upp ovan nämnda arbeten som han utfört som bevis för sin kompetens att bli mästare och den 23 december 1751 biföll magistraten hans begäran.

En annan timmergesäll, Claes Nyström, som skulle utföra sitt mästerstycke, blev förelagd den 3 april 1792 att upprätta såsom mästarprov en ritning till en korsverksbyggnad, som skulle innehålla i längden 43 aln och 16 aln i bredden, två våningar hög samt inredd till våningsrum med förslag hur mycket timmer som skulle gå åt, fick problem då han skulle uppvisa ritningen den 16 april. För det första så underkändes han på flera påminnelser samt att ingen skala hade

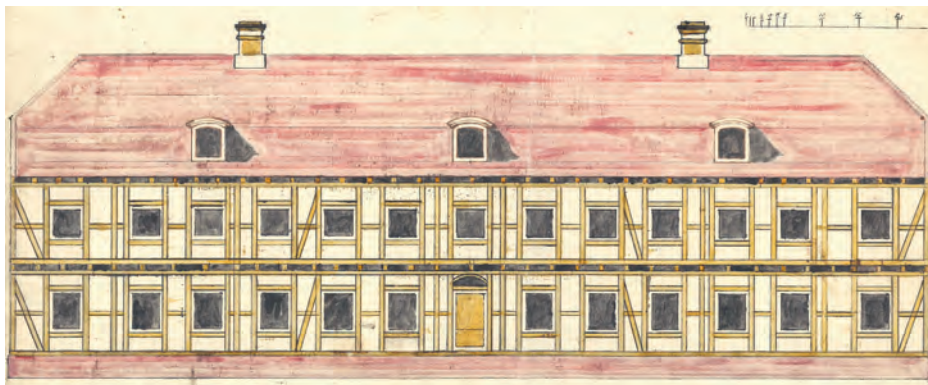

Fig. 8. Mästerstycke av timmergesällen Nils Öberg, som uppvisades och godkändes den 3 juli 1810. En ritning till en tvåvånings långa av timmerverk av 60 alnars längd och 18 alnars bredd. – Bild: Ritningssamlingen i Timmerämbetet i Malmö arkiv. Malmö Stadsarkiv.

påtecknats på ritningen, det fanns ingen proportion, varken i anseende till fönster, dörrar eller skorstenar. Nyström berättade, att han inte haft tillfälle i sin ungdom, att fått lära sig rita, vilket är nu ett stort hinder. Rådsbisittaren Hagström sökte ändå förmå ämbetet att godkänna mästerstycket, då Nyström är en gammal gesäll och dessutom varit verkgesäll en längre tid. Nyström anmäldes även för att ha utfört mästarearbetet med 4 gesäller. Men den 16 maj hade magistraten beviljat Nyströms burskapsansökan och ålagt timmerämbetet att utfärda ett behörigt mästarebrev, och den 23 maj fick han sitt burskap beviljat och kunde börja arbeta för borgarna. Men utifrån allt vad regler och föreskrifter som ett skråämbete stod för, var det ett mycket märkligt utslag av magistraten att påbjuda ämbetet att godkänna ett underkänt mästarpöv samt att få ett utfärdat mästarebrev och dessutom få beviljat burskap.

Murmästarna bildar ämbete

Precis som timmermästarna hade murmästarna ännu inte bildat något skråämbete vid början av 1700-talet och de hade sedan gammalt tillhört murmästareämbetet i Stockholm som hade bildats redan 1487. Men sedan timmermästarna fick sig beviljat skråämbete 1708, ansökte nu även murmästarna hos magistraten att få bilda ett ämbete, som också beviljades den 7 april 1709. De första medlemmarna var murmästarna Nils Jönsson, Jacob Åkesson och Jöran Simonsson. Om murarnas arbete hos borgarna med husbyggnad finns det knappast några uppgifter om under 1700-talet, däremot omnämns de i stadens räkenskaper för utförda arbeten till staden. Redan några år efter deras bildande avled två av murmästarna i pesten 1712, Nils Jönsson och Jacob Åkesson och det skulle dröja till 1716 innan någon ny medlem tillträdde.

Murmästare i domböckerna

Inom varje hantverksyrke fanns det ibland någon gesäll eller mästare som utmärkte sig på sådant sätt att det irriterade stadens borgare och överhet. En sådan var Gert Nicolaus Stein. Han hade fått burskap i Malmö som murmästare den 24 november 1722. Redan året efter sitt burskap den 2 april hade han varit i slagsmål med smeden Schwart och fått beträda skranket. En månad senare var samma herrar i slagsmål på nytt, då Schwart hade kallat Sten för fuskare. Året därpå, den 13 oktober 1724, hade Stein blivit beskylld för stöld i Göteborg och blivit spöstraffad. Trots spöstraffet, hindrade det inte Stein att beträda skranket på nytt den 11 mars 1725 och nu rörde det sig om äktheten i Steins lärobrev, som var utskrivet 1722 i Husum. I kämnärsrättens dombok den 17 mars 1726 rullas det upp händelse efter händelse rörande Stein och hans leverne och om lärobrevets äkthet, men som tar alldeles för många sidor här att återge. Bara några månader efter sin rannsaking inför kämnärsrätten, står han åtalad på nytt inför samma rätt den 21 juni, för att den här gången ha varit i slagsmål med en kvinna på Rundelsgatan. Och Stein fortsätter på den vägen och har nu blivit en återkommande besökare inför kämnärsrätten. Han har under denna tid likväl varit verksam som murmästare. Ett år senare, den 4 april 1728, så är det dags igen, den här gången är han i slagsmål med muraregesällen Jonas Johansson Sten. Det skulle dröja en tid innan Stein omnämns i stadens domböcker, närmare bestämt den 11 februari 1735 och då står det följande:

"Magistraten lämnar upplysningar angående tjuven Gerdt Stein, som jämte hustrun sitter arresterad på slottet."

Här upphör uppgifter rörande Stein, och han har därefter inte påträffats i stadens handlingar.

Sedan äldsta tider har oräkneliga skaror av människor gått ut och in genom stadsportarna i Malmö. En som kom till Malmö var gipsmakaren Lorents Knatt och året var 1733. Han begärde hos magistraten den 4 september att under någon tid få arbeta här som gipsmakare, som tydligen var något ovanligt i Malmö vid den är tiden. En tid därefter, den 8 april 1734 klagar murmästarna Hans Nilsson och Jonas Stein över Knatt som murar för borgarna i staden och de begär att han skall ha burskap för denna verksamhet. Knatt kallades upp till magistraten och berättade att han förfärdigat en kamin med gipsverk hos handelsman Ledebur och uppmurat en länga på 8 binnigar hos tobaksbindare Daniel Danielsson. Han hade även arbetat på landshövdingeresidenset där landshövdingen hade goda vitsord om honom och hans arbete, men den 22 februari 1735 fick likväl Knatt ansöka om burskap, där han uppvisade sitt mästarebrev från Stockholms murmästareämbete och fick arbeta som gipsmakare och murmästare. Knatt kom för en tid att bosätta

sig vid Humlegatan där han hade köpt sig en gård, kallad Ladugården, som låg på baksidan av Diedenska huset. Hos Knatt arbetade en vandrande murgesäll på våren 1735 som kom från Österrike vid namn Anthon Gundolf. Den 1 november 1774 vid 70 års ålder blev Knatt begravd på tyska kyrkogården.

En annan murmästare vid 1700-talets första hälft var Hans Nilsson. Han hade fått burskap den 27 september 1725 och hade köpt sig en gård vid Rundelsgatan i kvarteret Hjorten. Som många andra under skräet fick även Nilsson skydda sig mot fuskare som försökte ta deras arbeten ifrån dem. Oftast var det militärer som ville dryga ut sin kassa, och flera av dessa hade varit både hantverkslärlingar och

gesäller och kunde sin sak. Även borgarna hade skuld i detta, då de försökte komma billigt undan, genom att anlita dessa fuskare. En intressant information angående ett arbete på rådhuset, tar sin

Fig. 9. Stadsvapnet från 1745. Stenhuggare Mathias Stenberg från Ystad utförde arbetet. Vapnet är idag inmurat på insidan, ovanför ingången till rådhuset. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Fig. 10. Reproduktion från 1925 av Malmö rådhus på 1700-talet av okänd härkomst. Ovanför portalen vid trapphuset syns stadsvapnet från 1745 inmurat. – Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.

början i rådhusrättens dombok den 16 december 1745, där det står följande:

”Magistraten beslutat att låta uthugga stadens vapen efter originalet och det numera är färdigt och väl gjort, hitkommit från Ystad, vilket vapen bör insättas över rådhusdörren åt torget, staden till prydnad. Stenhuggaren Mathias Stenberg skall ha för arbetet 46 dl.”

Fortsättning om stadsvapnet och dess uppsättande kan vi läsa i stadens räkenskaper, där en räkning till staden från den 16 augusti 1746 berättar följande: *”Murmästare Hans Nilsson inmurade vapnet och för vapnets fullbordande.”*

Se där, där har vi vår murmästare Nilsson, som fick äran att mura in stadsvapnet på rådhusets fasad ovanpå portalen till ingången på rådhuset. Stadsvapnet är bevarat och är inmurat ovanför ingången på insidan till rådhuset. Det berättas även att det var målare Johan Jakob Håål som förgyllde vapnet.

Uppsikt över skorstenar

Sedan medeltiden har det funnits någon form av brandväsen eller brandordning i städerna, där borgarna var brandväktare och hade till uppgift att nattetid hålla uppsikt. Tornväktaren höll utkik från kyrktornet och blåste i luren vid eldsvåda. Ett stort ansvar hade även muraren, då han skulle mura skorsten på ett korrekt sätt. Men skorstenen skulle även underhållas och denna uppgift eller tjänst hade märkligt nog fallit på bödeln vid slutet av 1500-talet. Längre fram i tiden kom denna tjänst eller skorstensfejeri, att upplåtas till en annan speciell person, nämligen nattmannen eller rackaren som han även kallades. I stadens räkenskaper finns en inlämnad räkning den 23 oktober 1707 av bokbindaren Jakob Danielsson Böhm för att ha bundit in en bok som magistraten beställt till:

”skorstensfejaren att låta inteckna, när han sotar skorstenarna. Företog sig magistraten att revidera och förnya skorstensfejareordningen och föreskriva honom taxa på vad han skall ha för sitt arbete så väl vid skorstensfejning som nattmanstjänsten, vilken ordning och taxa i boken skall införas till vederbörandes efterrättelse.”

I stadens kopiebok den 23 oktober 1707 omnämns förordningen angående skorstensfejare mer detaljerat:

”Skorstensfejaren skall alltid vara i staden och får ej resa bort utan magistratens tillstånd. Han skall utföra arbetet väl och när han kallas. När det är fel på skorstenar, skall han anmäla detta för magistraten. För att sota en skorsten genom ett loft skall han ha 8 öre; genom två loft 12 öre; för en högre 16 öre. Alla i staden är skyldiga att 2 gånger om året sota skorstenarna.”

Boken som Böhm hade bundit in, var den så kallade nattmansboken. Den skulle nattmannen visa upp för brandsynemännen och för kontroll att alla borgare hade fullgjort sina plikter enligt brandordningen, nämligen att tillkalla nattmannen

minst 2 gånger om året för sotning. Tydligt hade detta inte alltid slagit väl ut, då borgarna var ovilliga att ha något att göra med nattmannen, som var en känd figur och för honom skulle man akta sig, då man kunde bli "oren" vid beröring av honom och hans arbete. Han var även stadens renhållningsarbetare och tog hand om självdöda djur och dessutom var han bödelns medhjälpare vid bl a avrättningar. Emellanåt höll han även i piskan då folk skulle pryglas. Stadens styrelse d.v.s. magistraten, hade inga problem eller föreställningar om nattmannen, tvärtom, de välkomnade honom och såg honom som en viktig funktion i staden, utan det var folket som i generationer genom "folktron", hade fått lära sig att han var "oren" eller "oärlig.". Redan 1685 hade det kommit en förordning i Danmark att skorstensfejare inte fick hållas för oärliga. Med tiden kom dock skorstensfejandet att helt skiljas från nattmannen och hans arbete och den 21 november 1753 fick Malmö sin första riktiga skorstensfejare vid namn Johan Christian Draminski.

Bränder i Malmö

Bränder fruktade man i städerna. Därför upprättades redan äldre tider föreskrifter rörande brandordning, som borgarna blev ansvariga för. Likväl kunde man inte komma ifrån att det ibland uppstod bränder, så även i Malmö. Men till skillnad från andra städer, där eldsvådor hade lagt bebyggelsen helt i aska, har Malmö klarat sig förhållandevis bra. Då och då träffar man i kämnärsrättens domböcker på utredningar rörande eldsvådor och det var stadsfiskalens uppgift att utröna hur händelsen har gått till och om någon var skyldig. Den största och allvarligaste branden i Malmö var möjligen den som skedde i kvarteret Kronan och som hotade hela staden om den hade fått sprida sig. Branden började en måndag afton i början av oktober 1681 i kopparslagare Hans Georg Kistners gård 208 vid Östergatan. En stark östlig vind gjorde att branden spred sig till de närliggande gårdarna utmed Östergatan och branden rasade hela natten. För att hindra elden att sprida sig tvingades man att spränga två hus. På morgonen

Fig. 11. Vy över kvarteret Kronans bebyggelse idag. Det var i detta kvarter som en stor del av bebyggelsen ödelades av den stora branden 1681.

– Foto: Staffan Gudmundsson.

*Fig. 12. Det var på denna tomt vid Lilla Torg och Stortorget, där den ståtliga byggnaden står, och som är ritad av arkitekt Oscar Hägg 1911, som gårdarna ödelades vid branden 1724.
– Foto: Staffan Gudmundsson.*

hade man fått kontroll över elden, men så gott som samtliga gårdar, nio till antalet, utmed Östergatan hade brunnit ner. Tomterna där de nedbrunna gårdarna hade stått, kom under en lång tid framöver att benämnas ”ödeplatser.”

En annan stor eldsvåda utbröt i kvarteret Lejonet vid hörnet mellan Lilla Torg och Stortorget. Eldsvådan uppkom i rådman Bratts hus 508 utmed Stortorget på kvällen klockan 19 den 13 mars 1724. Huset blev lagt i aska och även grannhuset 509, som

*Fig. 13. Ytterligare en storbrand ägde rum onsdagen den 10 september 1800. Denna gång hos handelsman Jonas Lundins gård 23–24 vid Östergatan i kvarteret S:t Gertrud, varvid huset brann ner. Den gård som står d är idag byggdes upp en kort tid därefter.
– Foto: Staffan Gudmundsson.*

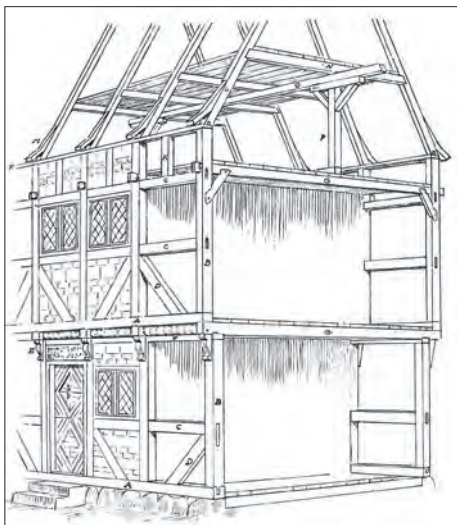
tillhörde kommissarie Rasmus Clefwe, brann ner och överste Stobaeus gård 510 skadades av branden. Under utredningen kom det fram att drängen Bengt Andersson var skyldig till branden av oaktsamhet. Han dömdes att spöstraffas på Stortorget med 10 par spö samt 3 års fängelse på Marstrands fästning. De nedbrunna gårdarna kom framöver att benämnas ”brännplats” i offentliga handlingar fram till 1740.

Byggnadsordning

Det fanns inte endast föreskrifter om husbyggande, utan även om hur stadens tomtägare skulle förhålla sig till sina tomter och sköta dessa. Information om sådant får vi genom ett kungligt brev av Fredrik I den 27 augusti 1525, där han uppmanar ägarna till ödetomter att bebygga dessa inom tre år. Om så inte skedde, skulle magistraten ha rättighet att sälja dessa och hälften av köpesumman skulle tillfalla kronan och hälften till staden. Detta förfaringsätt om ödetomter i staden och gamla, förfallna hus där borgaren inte uppfört nytt hus återkommer ofta i domböckerna. I domboken den 21 november 1539 får vi ett exempel på detta:

”Jens Jyde Ködmangere skall inom 3 år uppsätta ett nytt hus av ektimmer, murat mellan stolpar på den gård Morten Östen upplåtit honom.”

När det gällde husbyggande kom då och då påminnelse från magistraten om vad borgarna skulle rätta sig efter, som till exempel från den 6 juni 1708 att en: *”publikation skall ske angående att ingen får nedriva eller uppbygga sina hus i staden ej heller uppsätta och förändra några skorstenar och köllner, innan de rådgör med magistraten, i annat fall skall det nedrivas samt vederbörande plikta enligt lag.”*

Att byggande av korsvirkeshus var brukligt och vanligt i Malmö under 1700-talet bekräftas av en uppgift i rådhusrättens dombok den 26 januari 1747:

”Till följe av landshövdingeämbetets brev har magistraten anbefallt ämbetet att inkomma med efterrettelse, om någon finns i deras amt, som har lust att resa till Västergötland och undervisa allmogen där uti det här brukliga bygg-

Fig. 14. Korsvirkeskonstruktion i gatlängan i gården 28 vid Östergatan i kv. S:t Gertrud av Einar Bager.

– Bild: Malmö stads historia 1.

ningssätt med korsverk. Ämbetets svar ingav följande: att två gesäller anmält sig här till, Per Nilsson och Lars Olsson, endast den nödiga skjutspengar ordnas som är 90 dl, att därmed resa fram och tillbaka; svar skall givas.”

I domböckerna omnämns då och då om gamla och förfallna hus. Om ett sådant hus vid Mårtensgatan står följande ur domboken den 25 februari 1703:

”Salige glasmästare Anders Meyers barns förmyndare berättar, att salige Meyers gård inte på många år varit reparerat och som hon står där och snart faller ned finns ingen hjälp till reparation, begär därför att försälja gården på auktion.”

Om besiktning av ett förfallet hus vid Östergatan i kvarteret Magnus Smek den 18 oktober 1729 får vi följande information:

”Huset åt gatan och längan i gården är alldeles förstörd, således att de ej kan upplagas, eftersom de nu befintliga materialer mestadels är odugliga. Huset kan nedfalla och tillfoga grannen skada på dess egendom, och som huset är alldeles förstörd, så kan det ej längre stå upprätt, utan lär inom kort falla ner, som synes lär ske inåt gården...”

Fig. 15. Korsvirkeshus vid Larohegatan i kv. Blomman, uppförd 1764. Det så kallade ”Faxeska huset”. I Rådhusrättens protokoll den 14 juli 1764, finns uppgift om husets byggande: ”Timmermansgesällen Hans Hjort berättade, att som han under timmerarbete på Schiubergs nybyggda hus fått skada i högra armen, så att han ej längre kan sköta sitt yrke såsom gesäll ...”. Ägaren till det nybyggda huset var handelsman Hans Petter Schiuberg. Han avled den 14 juni 1793. Hans äldsta dotter Helena Margareta blev gift med Cornelius Faxe, som övertog gården. Sonen, handelsman Adolf Faxe, född i huset 1811, tog över gården 1842. – Foto: Staffan Gudmundsson.

En tomt som kom att leva sitt eget märkliga liv var den på hörnan vid Per Weijersgatan och Södergatan i kvarteret Gyllenstjerna. Den 20 oktober 1736 brann byggnaderna på tomten ned, bland annat en byggnad som inrymde en yllefabrik var upprättad som tillhörde justitieborgmästaren Jöns Stobaeus samt därjämte en gård som tillhörde handelsman Mathias Sture. Fram till 1744 var tomten öde, då det beslutades att den skulle utropas på auktion. Högsta budet gick till faktoren Johan Hegardt som därmed blev ägare till ödetomten. Ett utdrag av auktionsprotokollet den 19/11 1744 berättar villkoret vid köp av denna tomt:

”Till följe av magistratens utslag under den 5/4, samt gjorde anslag på hörnhusen, uppropades Stobæiska tomten (Sturiska brännplatsen), med villkor att tomten som ligger på en stor gata, bör av köparen behörigen bebyggas, med åliggande för köparen att hos magistraten anmäla sig, och sitt ämnade byggningsätt tillkännagiva innan det verkställs.”

Ett antal år senare, nämligen 1748, var tomten fortfarande öde då besiktning gjordes, och som beskrevs på följande sätt:

”Besiktning på den avbrända gårdsplatsen på Södergatan och västra sidan, som avlidne justitieborgmästaren Jöns Stobaeus sterbhus tillhör, i närvaro av faktoren Johan Hegardt såsom ägare av fakturigården, vilken på 2 sidor stöter intill denna gårdsplats. På denna plats finns nu för tiden inte mera än de stora grundstenarna vid sidorna, varpå de avbrända huslängor stått, så även grundstenarna till 2 källare, vilka dock är fyllt av orenlighet, och på ena sidan till Cronsiös hus vid gatan en vägg av 8 fack korsverk.”

Utifrån denna besiktning av ödetomten anmäler stadsfiskalen Herbst den 13 april 1751 Johan Hegardt till magistraten om denna misskötsel, då han beskriver det på följande sätt:

”...att faktoren Johan Hegardt, oaktat han med det villkor, vid auktion sig tillhandlat avlidne Stures avbrända tomt, att han genast skulle uppbygga den, men likväl har inte något skett allt sedan 1744, inte ens inhägnat tomten, varför det anhålles att Hegardt må föreläggas att genast bebygga tomten eller får platsen på nytt försäljas genom auktion med samma villkor.”

Johan Hegardt försvarade sig inför magistraten mot fiskal Herbst anmälan den 4 maj och tydligen händer inte mycket mer i frågan och någon ny byggnad uppfördes inte på ödetomten. År 1757 får ödetomten ny ägare då handelsman Peter Dahl köper den. Då Dahl begärde uppbud på tomten, beviljades detta med den påminnelsen:

”att som förra säljaren avlidne Hegardt med det villkor köpt denna tomten, att den bör bebyggas, så sträcker denna förbindelse sig till Dahl.”

Dahl svarade, att så snart det är möjligt, skulle han bygga på tomten. Hur det blev med den saken kan man läsa i domboken den 16 juni 1762:

”...handelsmannen Peter Dahls förklaring, angående det överklagade planket och ga-

tan vid dess tomt 684, varutinnan han anför, att dess tanke varit att bebygga tomten åt stora gatan, men som nödvändigheten fordrat att han måste använda mycken kostnad på nybyggnad vid dess boende gård 380, så har han varit tvungen att uppskjuta den andra byggnaden.”

Den 6 februari 1787 var det arvskifte efter avlidne Peter Dahl och tomten var fortfarande obebyggd, var nu mer eller mindre en trädgårdstomt. Änkan Christina Morsing hade gift om sig 1790 med doktor Samuel Feuk som därmed blev ägare till gården. Det skulle dröja ända till 1806 innan en ny besiktning kom att göras på ödetomten, då doktor Feuk hade tankar på att uppföra en byggnad på ödetomten. Så här beskrivs det vid besiktningen den 16 maj:

”Vid granskning av nämnda ännu endast med lösa stenar anlagda grund, befanns att den åt Södergatan ligger ungefär $\frac{3}{4}$ aln inom Feuks gamla trädgårdsplank i rak linje med handelsman Mathias Dahls stötande hus. Däremot går denna linje $\frac{3}{4}$ aln utom norra hörnan av handelsman Hans Thomas Niclassons på andra sidan om Per Weyersgats belägna hus. Åt denna gata är grunden även något indragen inom planket för att erhålla rät vinkel mot linjen åt Södergatan, men västra ändan av grunden stöter intill trädgårdsplanket, vilket står $2\frac{1}{2}$ aln utom norra husraden i Per Weyersgatan. Därefter uppmättes det kvarter, vari trädgården är belägen först från hörnan av Skomakare- och Södergatan till slutet av Feuks plank vid hörnan, vilket utgjorde $143\frac{1}{2}$ aln samt därifrån till hörnan av Rivaregatan 201 aln. Enligt kartan från 1713, skulle den förra längden endast utgöra 106 aln och den senare 190 aln. Bredden av Per Weyersgatan som på kartan 1713 är 24 aln, innehåller numera emellan hörnan av Feuks trädgårdsplank och Niclassons hus endast 13 aln, men vid slutet av Feuks trädgård är gatan $2\frac{1}{2}$ aln bredare, vilket troligen härrör därav, att planket strax bredvid trädgårdsporten blivit utflyttat åt gatan intill rännstenen, då däremot husen på samma rad är på distanserna av 2 till $2\frac{1}{2}$ aln därifrån. Denna flyttning har dock inte skett nyligen, då i trädgården finns gamla buskar, växande bredvid planket.”

Fig. 16. Hörnhuset vid Södergatan och Per Veijersgatan i kv. Gyllenstjerna, uppfördes omkring 1811 av byggmästare Anders Lundberg. Det var den här tomten som stod öde i 75 år innan den blev bebyggd. Huset revs på 1960-talet. – Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.

Efter 75 år som ödetomt, blev det uppfört en tvåvåningsbyggnad där omkring 1811. Vem som var byggmästaren får vi information om i magistratens protokoll den 25 mars 1815:

"Under 10 års vistande här i staden har jag från grunden uppfört följande nybyggnader = För Doctor Feuk en grundmurad byggnad på två våningar, 36 alnar lång, 18 aln bred. Dat 23/3 1815 byggmästare Anders Lundberg."

Ibland var det husägaren själv som informerade magistraten om sitt förfallna hus och bad om tillåtelse att få riva det. Så gjorde tunnbindaren Jacob Iversen den 10 maj 1802:

"Av ålder är mitt hus i Rifvaregatan (senare Hjulhamngatan) så dåligt att jag måste riva det ned, i fruktan att det ramlar av sig själv, och som jag ämnar så fort sig göra låter, i dess ställe uppresa ett nytt hus, anhåller jag om tillstånd att få instänga halva gatan för att få fred på tomten och byggningsmaterial."

Besiktningar av byggnaderna i staden gjordes av magistraten och uppmanade ägarna till ödetomterna att dessa skulle bebyggas till "stadens prydnad". Tydligare föreskrifter eller bestämmelser till stadens bebyggelse får vi genom Kungliga Maj:ts byggnadsordning för Malmö som utkom den 4 juni 1828.

Häri föreskrevs vad som skulle vara gällande för t ex husbyggnad, att:

"Vid Stadens Torg, med undantag af Lilla Torget, få hädanefter endast Boningshus af minst 2:ne våningar uppföras, och vid alla större gator må icke, då nybyggnad företages, hus af mindre än tvenne våningar tillåtas..."

Då det gällde ödetomter fastslår byggnadsordningen, att:

"Så länge tomt får vara obebyggd, skall den wid allmän gata eller öppen plats ovillkorligen vara inhägnad med plank eller prydligt staket..."

Vidare föreskrevs det i byggnadsordningen om antal trappor utåt gata:

"Trappa utåt gata må ej inrättas utan efter anmälan hos Magistraten och med dess tillåtelse samt aldrig anläggas öfver 2 alnars bredd ifrån husväggen samt "Alla så kallade förstuguskjul äro förbudne."

Magistraten skulle även se till tomtinhägnader och byggnader eller som det uttryckligen beskrivs:

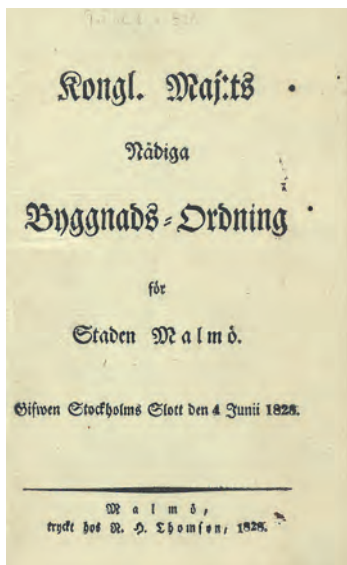

Fig. 17. Kungliga Maj:ts byggnadsordning från 1828 för staden Malmö som innehöll 23 paragrafer som borgarna skulle efterleva vid bland annat husbyggande. – Bild: Referensbiblioteket på Malmö Stadsarkiv.

”Att tomters yttre gränсор icke flyttas utöfwer rätta gatulinien.” samt ”Att hwad som kan bidraga till befordrande af byggnads prydliga utseende utan ägarens oskäligen betungande eller märkeligen olägenhet, iakttages, och att deremot allt hwad som medför wanprydning, i synnerhet wid Torg och större gator, i möjligaste måtto förekommes.”

Om fönsterinfattningar och portar på husen hade magistraten även åsikter om. Den 3 mars 1838 uppvisades ritning till nybyggnad på prostens E. Angelins tomt 126–127 vid Östergatan, *”varvid ej var annat att erinra än att den målade stensporten på husets västra ända ej får äga rum samt att trappuppgången förses med ett prydligt järnstaket.”*

Denna nybyggnad besiktigade byggnadsrådmännen med biträde av brandfogden Bergman och murmästaren Cronberg den 18 juni 1838 och gav följande svar:

”Den källarehals med lämningar på sluttande ställning, som Angelin ämnar att låta uppföra ifrån källarenedgången åt gatan, bör ej göras såsom medförande vanprydning på en av stadens gator, kan godkännas.”

Om besiktning på en gård skrev magistraten en rapport den 4 september 1839 om ett hus vid hörnet av Barnhusgränden och Anna Per Falstersgatan som skulle skall vara i så dåligt skick att fara fanns att det skulle falla ner:

”Berörda hus, beläget med gavelväggen åt Barnhusgränden, är uppfört av korsvirke. Foten, öfver en aln hög, lutar utåt 6 å 8 tum, och hela väggen är dels mycket lutande och dels buktig, så att, vid starkare påkänning av blåst eller skakning, dess nedfallande kan befäras desto mer som korsvirket på flera ställen skiljts åt i fogningarna. En del av husets sidovägg åt Anna Per Falsters gata, befanns vacklande, och besiktningsmännen ansåg således högst angeläget att till förekommande av vådliga händelser, nämnda delar av huset genast nedtages samt å nyo uppföras.”

En annan besiktning beskrivs på ett förfallet hus vid Per Weijersgatan från den 13 juli 1844:

”Bryggare Hans Stillmans hus vid Per Weijersgatan är så förfallet att det kan rasa av sig själv.”

I äldre tider var husen inte byggda i exakt rak linje med varandra utmed kvarteren. Det var först i början av 1800-talet man blev noggrannare med detta. Hur byggnader sedan gammalt stod gentemot varandra, får vi information om från magistratens protokoll då handelsman Sven Henrik Silow hade lämnat in en ritning den 10 januari 1857 över nybyggnad och fått den godkänd och den 23 mars samma år inlämnade Silow följande skrift angående husens läge:

”Sedan till vår kännedom kommit, att då apotekaren Björkboms nu ägande gård 603 uppbyggdes eller förändrades, meningens var, att alla hus vid samma sida av torget, då de en gång komma att uppbyggas skulle uppföras i rak linje med apotekarens hus, och jag nu är i begrepp att i stället för mitt hus 598 uppbygga ett alldeles nytt, så må vi

anhålla dels att hustomten måtte utstakas i linje med Björkboms och bestämma om vårt hus skall utflyttas till berörda gatulinje.”

På Silows skrift svarar stadens äldste följande den 24 mars 1857:

”Stadens äldste tillstyrkte med villkor dels, att västra ändan av Silows hus blir försedd med brutet hörn, å vilken trappa inte borde få anbringas annorlunda, än inom muren, och dels att för den jordrymd, som kunde komma att frånskiljas, varigenom husägarna utgiva ersättning med 3:16 rd för varje kvadrataln, varjämte huruvida inte det träd, som finns stående i sydvästra hörnet borde tagas bort. Efter förslaget skulle Silows tomtgräns framflyttas 6 alnar.”

Utifrån dessa två uppgifter får vi klarhet över hur byggnaderna har stått sedan äldre tider. Dels har Silows inköpta tomt, där ett tvåvåningshus stod sedan gammalt, legat 6 alnar (3 ½ meter) inåt kvarteret, och dels har det på hörnan stått ett träd. Huset i fråga, som uppfördes för handelsman Sven Henrik Silow, vid hörnet av Stortorget och Lilla Torg, stod klart 1858. Det ”Silowska” huset skulle komma att bli vida känt. Men under ett annat namn. I oktober 1862 öppnades nämligen i dess lokaler en speceriaffär, vars ägare hette Fredrik Nyström. Hans namn och produkter skulle inom kort bli känt för stadens alla husmödrar. Firman var den första i Malmö, som direkt importerade utländska konserver, sydfruktar och sällsynta kryddor. Nyströms kundkrets kom att sträcka sig långt utanför Skånes kuster. Ja, till och med kom det en beställning från urskogarna i Afrika. Då Fredrik Nyströms verksamhet utökades kom hans speceriaffär inte att räckta till

och 1874 fick han flytta till en större lokal vid hörnet av Lilla Torg och Landbygatan i kv. Lejonet. Här stannade han och bedrev sin affärsverksamhet tills han avled den 3 augusti 1895. Hans efterträdare blev Henrik Grönberg, som varit anställd hos Nyström sedan 1878. Med tiden blev även lokalerna vid Lilla Torg för små och då inköpte Grönberg den fastighet, där

Fig. 18. Handelsman Sven Henrik Silows hus med fasad mot Stortorget, uppfördes 1858. Här öppnade Fredrik Nyström sin speceriaffär 1862 som han drev till 1874, då han fick flytta lokalen till Lilla Torg, men hans efterträdare flyttade åter tillbaka 1908. I dess lokaler finns sedan 1970-talet den kända italienska restaurangen ”Piccolo Mondo”. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Fig. 19. Fredrik Nyströms speceriaffär vid hörnet av Stortorget och Lilla Torg, troligen på 1930-talet. – Bild: Jubileumsskriften "Fredrik Nyström, Malmö 75 år". Referensbiblioteket på Malmö Stadsarkiv.

skyltar som hängde utmed gatufasaderna. Hur som helst, så insåg de styrande med tiden, behovet av en mer noggrann och korrektare översikt över stadens borgare och deras fastigheter, framför allt när det gällde skatter och mantalsskrivningar samt handlingar angående köp och försäljning av hus. Malmös första husnumrering trädde i kraft år 1694, men som upprättades endast i stadens handlingar, och som låg till grund för skatte- och mantalslängder. Husnumreringen skulle skrivas med så kallade arabiska siffror, och började vid stadens nordöstra sida som fick nummer 1–5, och så fortsatte det, kvarter efter kvarter. Denna numrering höll sig fram till augusti 1864 då frågan togs upp om ny fastighetsbeteckning för staden. Sedan fästningsverket hade raserats i början av 1800-talet, hade nya och fler byggnader

Fig. 20. Interiör från Nyströms speceriaffär. – Bild: Jubileumsskriften "Fredrik Nyström, Malmö 75 år". Referensbiblioteket på Malmö Stadsarkiv.

affären började första gången. År 1908 flyttades rörelsen över gatan igen och där fanns den speciella speceriaffären in på 1960-talet.

Husnummer i staden

I äldre tider fanns varken fastighetsbeteckningar på husen, gatadresser eller namn på kvarteren i Malmö. Man hade visserligen namn på gatorna, men de var endast utsatta på kartor, och nedtecknade i stadens handlingar, men inte skrivna på husen, som hjälp för besökare och stadens borgare. Här fick man väl fråga sig fram, och med hjälp av de många

tillkommit och med dessa, nya tomter. Staden hade blivit större, och den gamla numreringen hade tjänat ut sin roll. Den nya fastighetsbeteckningen kom att bli helt annorlunda. Varje enskilt kvarter skulle nu namnsättas och tomterna inom varje kvarter skulle få en särskild beteckning, och ändras till romerska siffror. Samtidigt kom också gatuadress till stånd till varje hus, och gatunamn skulle uppföras på varje hushörna med plåtar, målade på svart botten och med vita bokstäver samt över varje fastighetsingång skulle det uppföras plåtar med adressnummer, även det med svart botten och vita siffror samt innanför i varje fastighetsingång skulle tomtnummering uppföras.

Bleckslagarmästaren Adolf Gundersén fick i uppdrag att tillverka och uppsätta plåtarna på stadens samtliga kvarter och fastigheter och för varje adressnummerplåt fick han i betalning 54 öre och varje hörnplåt 1 Rd 87 öre som tillsammans blev 1. 000 Rdr smt i betalning. Villkoret i arbetskontraktet var att allt arbete skulle vara klart i slutet av oktober. Målningen av adressnummerplåtarna utfördes av målaremästaren Nils Borggren som fick 25 öre för varje plåt.

1864 års gatuadress var gällande fram till 1913 då staden fick ny sådan, som ännu idag är gällande. Fastighetsbeteckningen från 1864, var gällande fram till 1929, då man ändrade tomtnumren från romerska till arabiska siffror.

Malmö 1864

Det finns få uppgifter i stadens handlingar som kan berätta och beskriva om gamla stadens bebyggelse från äldre tider. Det närmaste man kan komma är från en in-

ventering 1692 över stadens samtliga byggnader när det gällde inkvartering för militären. Inventeringen är rik på information, som bland annat ger uppgifter om husens storlek, hur många rum det finns i respektive hus samt antal byggnader på tomten. Staden hade då 773 tomter, och byggnadernas antal uppgick till omkring 1 300, där mer än hälften var 1-våningshus. Det som saknas av information är husens ålder. Någon

*Fig. 21. Det så kallade "Stolpahuset" på Lilla Torg, uppfördes 1808. Vid Caféskylden kan man se nummer 3 som är gatuadress för huset. År 1864 uppsattes denna nummerskyld, då Malmö fick gatuadress för första gången. Tidigare hade man endast husnummer. Huset revs i slutet av 1800-talet för Saluhallen.
– Bild: Malmö Stadsarkiv bildsamling.*

liknande inventering över stadens bebyggelse har därefter inte upprättats. Det är naturligtvis ett önsketänkande att sådan information skulle ha lämnats till eftervärlden. Vad som däremot har upprättats och överlämnats till Malmö Stadsarkiv, är den fantastiska källa av brandförsäkringsbrev från Brandförsäkringskommittén i Malmö, och som omspannar tiden mellan 1828–1942. Breven, som är omkring 11 700, ger uppgifter om byggnadernas ålder, dess längd, bredd och höjd, antal byggnader i varje tomt, om det var korsverk eller stenhus etc.

Något förvirrat blir det när det i stadens handlingar i början av 1800-talet omnämns såväl ”Gamla staden” som ”Nya staden”. Det kan enkelt förklaras med att benämningen Gamla staden, innefattade det område som sedan äldsta tid låg innanför det medeltida fästningsverket som omslöt staden, och som i början av 1800-talet raserades. På det raserade området utlades nya kvarter och tomter som började bebyggas från 1808, och som kom att benämnas ”Nya staden”. Så staden Malmö innanför kanalen var uppdelad i två områden i början av 1800-talet, Gamla staden och Nya staden. Förutom själva staden fanns också de så kallade förstäderna, Östra Förstaden, Södra Förstaden och Västra Förstaden. I dessa förstäder bodde även stadens borgare, där flertalet bedrev jordbruk och hade sina odlingsmarker.

Utifrån brandförsäkringsbreven finns det möjlighet att gå bakåt i tiden och studera bebyggelsen närmare. Jag har valt att försöka åskådliggöra bebyggelsen i gamla staden för året 1864, då information över flertalet byggnader finns just för detta år.

En bra början till beskrivning är antalet tomter i staden. En tomt kan innefatta enstaka byggnad men också flera byggnader, beroende på hur stor tomten är och husägarens ekonomiska ställning och verksamhet. För år 1864 var antalet tomter i Gamla staden 675 stycken och i Nya staden hade det bildats 330 nya tomter, som tillsammans utgjorde ett antal av 1 005 tomter i staden. Att det fanns färre tomter i Gamla staden vid den här tiden än det var 1692, visar på att flera tomter har slagits samman till en större.

Fig. 22. Enväningshus vid Jakob Nilsgatan, uppförd 1705, ägt av kronbagaren på slottet Johan Möller. En av de få bevarade korsvirkeshus från 1700-talet.

– Foto: Staffan Gudmundsson.

När det gäller information om hur många byggnader det fanns 1864, visar det sig, efter att ha gått igenom tretusen brandförsäkringsbrev, att det fanns omkring 2 400 gathus och gårdslängor, fördelat på 1 800 byggnader i Gamla staden och 600 byggnader i Nya staden, och där hälften av stadens

byggnader bestod av en våning och ungefär lika många av två våningar samt att omkring ett hundratal var på tre våningar och ett 25-tal var på fyra våningar.

Slutligen, och kanske också den svåraste frågan. Hur gammal var bebyggelsen? För att kunna ge svar på den frågan, får man åter använda sig av brandförsäkringsbreven, där information om ålder finns på flertalet byggnader. Ibland får man ta uppgift om ålder på en byggnad med en ”nypa salt”, som anges i breven. Då har man i regel skrivit till exempel ”omkring 200 år” eller ”omkring 300 år”, och då är det tydligen oklart om när huset är uppfört.

Av samtliga brandförsäkringsbrev, finns det omkring 400 brev, som inte har uppgivit någon ålder på byggnader, utan endast angivit till exempel ”Byggt före

Fig. 23. Kvarteret Möllebacken vid Stora Kvarngatan på 1960-talet. På denna mark låg en av bastionerna, som ingick i fästningsverket runt omkring staden, och som var bestyckad med kanoner. Efter fästningsverkens rasering utlades kvarteret på bastionens mark, och som ingick i planeringen av ”Nya Staden”. Namnet Möllebacken, är efter en mölla, som stod mitt på bastionen. Tvåvåningshusen är uppförda 1849–1850. Husen revs i början av 1980-talet. Byggnaden som skyntar på högra sidan är Österportskolan. – Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.

Fig. 24. Vy över Stortorget. Taget från S:t Petri kyrktorn. Restaureringen av rådhusbyggnaden (närmast) har ännu inte påbörjats, vilket visar att fotografet är taget före 1866. Till vänster i bild syns ett fyrvåningshus, som uppfördes 1858. Huset ägdes av skräddaremästaren Johan Damström som öppnade ett hotell där, som gick under namnet "Gustav Adolf". Huset revs 1899 efter en brand. Grannhuset till höger, ett trevåningshus, är det tidigare omnämnda Silowska huset, sedermera "Piccolo Mondo". I fonden på nordöstra hörnet syns Länsfängelset med sin avlånga byggnad. – Bild: Malmö Stadsarkiv bildsamling.

1844.". Men oavsett detta, kan man i alla fall få någorlunda uppfattning om husens ålder i det stora hela.

Som det tidigare framgick så fanns det 1 800 byggnader i Gamla staden 1864. Av dessa var omkring 500 byggnader uppförda före år 1800. Vidare var omkring 700 byggnader uppförda åren 1800–1846, och slutligen var omkring 600 uppförda åren 1847–1864. Utifrån dessa uppgifter var omkring 75–80 procent av Gamla stadens byggnader uppförda åren 1800–1864.

Nya staden hade också en kraftig nybyggnation. Åren 1808–1846 uppfördes omkring 200 byggnader, och omkring 400 byggnader uppfördes åren 1847–1864. Om behovet av arbetskraft till denna explosion av nybyggnation, vittnar omkring 600 utskrivna timmer- och murgesäller åren 1847–1864.

En hantverkspojkes utbildning

Innan byggmästarna och deras arbeten från 1860-talet och framåt presenteras får vi

Fig. 25. Fattigvårds- och arbetsinrättningens byggnad utmed Västergatan i kv. Gråbröder. Inne på tomten låg ytterligare 8 byggnader, bland annat en kyrka, som upptog hela västra delen av kvarteret. Denna plats inhyste sedan slutet av 1600-talet kronobarnhuset, där de fattiga barnen fick skolundervisning, mat och logi. – Bild: Malmö Stadsarkiv bildsamling.

göra en historisk tillbakablick om hur en hantverkspojkes möjlighet till utbildning kunde gestalta sig i äldre tider. Vi får då gå tillbaka till tiden för skräämbetenas uppkomst då dessa var läroanstalter inom hantverksskaran, men det bedrevs ingen skolundervisning inom ämbetena. Hade lärlingens föräldrar möjlighet kunde de undervisas i stadens skola det vill säga Latinskolan, som upprättades 1406 och som med tiden blev en trivialskola. Under 1600-talet fanns det några privatskolor. De allra fattigaste barnen som blev hantverkslärlingar kunde de i bästa fall snappa upp ett och annat från hantverksmästaren.

En skola som kom att bli viktig för de allra fattigaste barnen i Malmö, var den på Kronobarnhuset. Här lärde barnen sig att tillverka strumpor och väva tyg, men även en skolverksamhet infördes här den 10 juni 1686. Skolläraren hette Sjunne Andersson och anses ha varit stadens förste "folkskollärare". Barnen undervisades i kristendom och läsning, och senare även i skrivning och räkning. Denna skola fick stor betydelse under 1700-talet för stadens näringsliv, då vissa av barnen kom att bli placerade i hantverkslära och som handelsbetjänter, och en och annan blev hantverksmästare eller handelsman.

Mot slutet av 1700-talet kom det att bli sämre i staden och det utbredda tiggeriet på gatorna gjorde att man var tvingad att vidta åtgärder mot detta. År 1803 inrättades ett fattighus, på samma plats där Västra skolan idag ligger och man skapade även en arbetsinrättning år 1806, som förlades i det gamla Kronobarnhuset och häri

upprättades en fattigskola. De barn som drev omkring i staden och tiggde jagades av polisbetjänarna som förde dem till fattigskolan. Även vuxna som tiggde fördes till arbetsinrättningen. Läraren på fattigskolan 1806 blev Jonas Isberg, som var farfar till stadens förste stadsarkivarie Anders Ulrik Isberg.

Även om det gick bra för ett och annat barn så hade flertalet bristfälliga kunskaper i räkning och läsning, och inte minst de som hade hantverksyrken. Så var situationen i Malmö i början av 1830-talet. De borgare som var intresserade av stadens ve och väl, insåg detta problem och ville göra något åt det. De samlades därför på rådhuset

den 2 februari 1831 och diskuterade hur hantverkslärlingar kunde förkovra sig i bland annat räkning och skrivning, och det beslutades om inrättandet av en skola som fick namnet "Söndagsskolan". Namnet Söndagsskolan kom till av den enkla anledningen att det var på söndagar man bedrev denna verksamhet. I skolans reglemente föreskrevs det att endast hantverks- och fabrikslärlingar, hantverksgesäller och handelslärlingar skulle antas. Skolans verksamhet förlades i högre allmänna läroverkets byggnad, som vid den tiden låg i kvarteret Jörgen Kock. Namnet söndagsskolan levde kvar till 1841 då man bytte skolans namn till Borgarskolan och samma år flyttades lokalen till den nybyggda folkskolan, Stora Fattigskolan, som var föregångare till Västra Folkskolan som invigdes år 1849. Samma år invigdes även Östra Folkskolan numera Österportskolan.

En kort tid därefter, inrättades en teknisk skola (Tekniska Elementarskolan) i Malmö, som inledde sin verksamhet den 10 oktober 1853 i ett tvåvåningshus vid Jakob Nilsgatan,. Den var tänkt som 2-årig, men utökades 1854 till 3-årig. Villkoret för att bli antagen var att man hade fyllt 14 år, ägde god frejd, hade god

Fig. 26. Hörnhuset vid Västergatan och Långgårdsgatan i kv. Gråbröder, uppfördes 1901 av byggmästare Per Nilsson Dahlgren. Här låg tidigare det gamla kronobarnhuset från slutet av 1600-talet, och som sedermera blev fattigvårds- och arbetsinrättning. Barnhustomten upptog nästan hela västra delen av kvarteret. Det var här som Malmös första stadsarkivarie Anders Ulrik Isbergs farfar Jonas Isberg bedrev skolundervisning för de fattiga barnen. Fattigvårdsinrättningen upphörde med sin verksamhet här på 1890-talet och flyttade inrättningen till området vid Värnhems sjukhus. – Foto: Staffan Gudmundsson.

handstil, kände religionens grundsanningar, kunde svensk och tysk grammatik och kunde de fyra räknesätten. Till elementarskolan skulle en söndags- och aftonskola förenas såsom förberedande skola och det blev Borgarskolans uppgift, vars namn ändrades till ”Malmö Tekniska Söndags- och Aftonskola”, och som flyttade in i Tekniska elementarskolans lokaler vid Jakob Nilsgatan år 1856.

De ungdomar som undervisades i Tekniska Elementarskolan, som skedde på kvällstid, tillhörde hantverks- och arbetareklasserna och det var en blandning av handels-, hantverks- och fabrikslärlingar samt gesäller. Nya stadgar för Tekniska skolan utfärdades den 15 juni 1877, då tre nya linjer infördes, den mekaniska, den kemiska och byggnadslinjen, som var den första i Malmö i sitt slag, och som kom att bli utbildningsvägen för framtida byggmästare. Inträdeskraven var att man hade fyllt 14 år samt hade godkända kunskaper i svenska, matematik, historia och geografi. Den förberedande skolan Malmö Tekniska Söndags- och Aftonskola (tidigare Söndagsskolan) ändrade namn 1878 till Malmö tekniska afton- och söndagsskola som de bibehöll till 1896, då det åter bytte namn till Tekniska yrkesskolan. Tekniska Elementarskolan fanns kvar vid Jakob Nilsgatan fram till 1896, då en större nybyggnad invigdes den 24 oktober vid Kungsgatan och omgärdad av Kommendörsgatan och Löjtnantsgatan, då de även slogs samman med Tekniska yrkesskolan. År 1919 omorganiserades Tekniska elementarskolan efter de nya riktlinjerna: Fackskolan delades i tre inriktningar: maskinteknisk, husbyggnadsteknisk och kemi-teknik, vilka motsvarade de tre linjerna i den gamla skolan och ett 3-årigt tekniskt gymnasium. I samband med omorganisationen ändrades skolans namn till Tekniska Läroverket. Den Tekniska yrkesskolan kom att omläggas till Malmö stads lärlings- och yrkesskolor. År 1964 beslöt riksdagen att ett nytt gymnasium skulle upprättas. Fem linjer skulle införas, det tekniska gymnasiet ersattes av en teknisk linje. Den

Fig. 27. Tekniska Yrkesskolan invigdes den 24 oktober 1896, och uppfördes av byggmästare Frans Andersson. Här har ett flertal av stadens blivande arkitekter och byggmästare fått sin grogrund. Skolan ändrade namn 1966 till Pauliskolan.

– Foto: Staffan Gudmundsson.

var 3-årig med en 4-årig studieväg och byggde på en genomgången grundskola. Höstterminen 1966 infördes den nya gymnasieskolan som övergick i kommunal regi, och ändrades namnet till Pauliskolan i Malmö.

De medeltida skråämbetena, med sina gamla statuter och förhållningsregler, höll sig krampaktigt kvar och hade väl mer eller mindre överlevt sig själva, då de upplöstes i december 1846. Men då hade redan hantverkslärningarna fått möjlighet att vidareutveckla sig genom den omnämnda "Söndagsskolan". Året efter skråväsendets upplösning, 1847, bildades Malmö Hantverksförening som nu övertog rollen för lärlingens inskrivning och utskrivning till gesäll. Någon förändring i timmermans- och murarnas hantverksutbildning hade inte skett. Mästarproven fortsatte som vanligt för de som ansökte om att bli mästare. Vid Tekniska Elementarskolans bildande 1853, som tidigare omnämnts, hade timmer- och murgesäller varit inskrivna där på kvällstid för att inhämta mer kunskap i skilda ämnen. Vid tiden för Hantverksföreningens bildande fanns 5 timmermästare och 4 murmästare verksamma i Malmö och var så kallade skråmästare, då de tidigare hade tillhört de upplösta skråämbetena. Från 1847 omnämns omväxlande titlarna timmermästare-, murmästare- och byggmästare över de som har vunnit burskap och blivit upptagna under Hantverksföreningen men information om deras byggnadsverksamhet saknas fram till byggnadsnämndens tillkomst 1862 då det mer frekvent framträder i deras handlingar.

Byggmästarna i Gamla staden 1860–1900

Mellan åren 1864–1947 fanns det fler än 300 byggmästare som har varit delaktiga i uppförande av stadens byggnader, från gamla staden till förstäderna. Som vi tidigare har sett var det en byggnadsexplosion i gamla staden mellan 1847–1864, men som stannade upp en kort tid därefter, men som tog ny fart under 1870-talet då omkring 185 byggnader revs. Under 1880-talet fortsatte byggandet än mer då omkring 270 byggnader jämnades med marken och nya tillkom. Nybyggnationen fortsatte kraftigt även under 1890-talet då omkring 240 byggnader revs. Allt som allt revs omkring 700 byggnader mellan åren 1870–1900, bland dessa var omkring 200 byggnader från 1700-talet.

Här skall framöver presenteras ett antal byggmästare som har haft viss betydelse för Gamla stadens byggnadsverksamhet.

Byggmästare Anders Julius Djurberg

Född den 1 april 1830 i Malmö. Fadern var skolläraren i Fattighuset Valentin Djurberg och modern var Marna Thomson. Anders utskrevs som snickaregesäll den 4 juli 1850 och studerade i sin ungdom praktiskt och teoretiskt byggnadsyrket i Malmö och utrikes och började egen verksamhet som byggmästare den 11 maj 1861. Anders Djurberg avled den 26 maj 1903 och efterlämnade hustrun Kerstin Jonsson Fält samt 6 barn.

Fig. 28. Byggmästare Anders Julius Djurberg. – Bild från Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Anders Djurberg

Trevånings boningshus vid Södra Promenaden i kv. Altona IX. Byggt 1874.

Trevånings boningshus vid Adelgatan och Kansligatan i kv. Hans Michelsen V. Byggt 1878.

Exempel på uppförda offentliga byggnader av Anders Djurberg

Navigationsskolan på östra hamnsidan

Tullkammaren på östra hamnsidan

Malmö Sparbank vid Adelgatan

Malmö Högre Allmänna Läroverk (tillsammans med byggmästare Christian Mortensen)

Fig. 29. Trevånings boningshus vid Adelgatan och Kansligatan i kv. Hans Michelsen. Byggt 1878 av byggmästare Anders Julius Djurberg. I många år hade kvällstidningen Skånska Aftonbladet sin redaktion, expedition och tryckeri i denna fastighet. Tidningens sista nummer utkom den 31 december 1949. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Byggmästare Christian Mortensen

Född den 3 november 1839 i Hörup, Danmark. Var efter skoltidens slut under 5 år lärling i byggnads-snickeri- och timrareyrket, blev härefter gesäll i Köpenhamn på våren 1860. Under lärotiden fick han privat undervisning i ritning, modellering och byggnadslära med mera. Arbetade därefter vidare i yrket och erhöll plats som arbetsförman, dels på Jägerspris och dels på Fredensborg. Kom till Malmö i juni 1861 och hade under några år anställning som arbetsförman och ritbiträde. Christian Mortensen hade byggmästarerörelse mellan 1866–1902. Han avled den 28 oktober 1902.

Fig. 30. Byggmästare Christian Mortensen. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Christian Mortensen

- Tvåvånings boningshushus vid Kvarngatan 1 i kv. Fliten. Byggt 1867.*
- Trevånings boningshushus vid Stortorget 8 i kv. Gripen. Byggt 1869.*
- Trevånings boningshus vid Östra Hamngatan i kv. Mercurius. Byggt 1871.*
- Tvåvånings boningshus vid Stora Nygatan 6 i kv. S:t Jörgen. Byggt 1872.*
- Trevånings boningshus vid Västergatan 4 i kv. Gråbröder. Byggt 1873.*
- Trevånings boningshus vid Norra Vallgatan i kv. Jörgen Kock. Byggt 1873.*
- Trevånings boningshus vid Stora Nygatan 6 i kv. S:t Jörgen. Byggt 1874.*
- Trevånings boningshus vid Kalendegatan i kv. Claus Mortensen. Byggt 1875.*
- Trevånings boningshus vid Södra Promenaden i kv. Altona VIII E. Byggt 1876.*
- Trevånings boningshus vid Ostindiefararegatan i kv. Generalens Hage. Byggt 1876.*
- Trevånings boningshus vid Norra Vallgatan i kv. Skepparen. Byggt 1877.*
- Hotell Kramer vid Stortorget 7 i kv. Gripen. Byggt 1877.*
- Landsstatshus, residens vid Adelgatan i kv. Residenset. Byggt 1878.*
- Hotell Kramer (tillbyggnad) vid Stortorget 7 i kv. Gripen. Byggt 1879.*
- Trevåningshörnbyggnad vid Gustav Adolfs Torg och Södergatan. Byggt 1880.*
- Trevånings boningshus vid Studentgatan och Södra Promenaden i kv. Altona VIII B. Byggt 1881.*

Fig. 31. Tre vånings boningshus vid Östergatan i kv. S:t Peter. Uppfördes 1881 av byggmästare Christian Mortensen på uppdrag av Förlagsaktiebolaget, som flyttade in detta år med Sydsvenska Dagbladet. Tidningen lämnade huset för gott på nyåret 1965 och flyttade då till det nya huset på Krusegatan i Segevång. Fastigheten på Östergatan 30 liksom Riksbankens hus på Östergatan 32 hade ritats av arkitekt John Smedberg. Bankhuset uppfördes 1888, där stadsarkivet flyttade in i början av 1960-talet. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Tre vånings boningshus vid Östergatan 3 i kv. S:t Peter. Byggt 1881.

Tre vånings boningshus vid Studentgatan 8 i kv. Altona. Byggt 1882.

Tre vånings boningshus vid Södra Promenaden i kv. Altona. Byggt 1882.

Fyr vånings boningshus vid Gustav Adolfs torg och Södergatan i kv. Söderport I A. Byggt 1884.

Tre vånings gardinfabrik vid Grynbodgatan 21 i kv. Tranan. Byggt 1890.

Tre vånings boningshus vid Östergatan i kv. Carolus. Byggt 1894.

Byggmästare Jeppa Olsson Andersson

Född den 27 september 1844 i Håslöv. Fadern var snickaren Ola Lilja och modern var Mätta Persdotter. Jeppa lärde murareyrket i Malmö och blev utskrivnen som gesäll i Malmö den 2 juni 1864. Han började egen byggmästareverksamhet 1874. Jeppa Andersson avled den 7 juni 1903.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Jeppa Andersson

Tvåvånings hörnhus vid Kanalgatan och Södra Promenaden i kv. Carl Gustaf III. Byggt 1877.

Trevånings boningshus vid Jöns Filsgatan i kv. Diana XIV. Byggt 1877.

Tvåvånings hörnhus vid Mäster Nilsgatan och Rundelsgatan i kv. Erik Menved XI. Byggt 1878.

Trevånings bostadshus vid Norra Vallgatan i kv. Skepparen VII. Byggt 1880.

Trevånings hörnhus vid Gustav Adolfs torg och Lilla Nygatan i kv. Stadt Hamburg VI B. Byggt 1881.

Trevånings bostadshus vid Engelbrektsgatan i kv Druvan I. Byggt 1888.

Trevånings bostadshus vid Per Veijersgatan i kv. Söderport I A. Byggt 1901.

Fig. 32. Byggmästare Jeppa Olsson Andersson. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Fig. 33. Tvåvånings hörnhus vid Kanalgatan och Södra Promenaden i kv. Carl Gustaf. Uppfördes 1877 av byggmästare Jeppa Andersson. Ägaren till det nybyggda hörnhuset var källaremästaren David Lenander, som blev känd för sitt förlusteställe "Davidshall". Bakom träden skymtar Katolska kyrkan som uppfördes 1872.

– Bild: Malmö stadsarkiv bildsamling.

Byggmästare Per Nilsson Dahlgren

Född den 13 mars 1855 i Stanstorp (Staffanstorp). Fadern var åbon Nils Rasmusson och modern var Anna Göransdotter. Per kom efter skoltidens slut i murarelära, först i Lund och sedan i Malmö. Han erhöll därefter gesällbrev i murareyrket av Malmö Hantverksförening den 1 november 1875 och fortsatte i Malmö Tekniska Yrkesskola 1873–1876. Började egen verksamhet som byggmästare 1880 och hann med att uppföra ett 100-tal byggnader. Per Dahlgren var både arkitekt och byggherre till minst ett 30-tal byggnader i gamla staden. Han avled den 6 augusti 1923, och efterlämnade änkan Benedikta Olsson och 5 barn. En behållning i dödsboet visade på nära 700 000 kronor.

Fig. 34. Byggmästare Per Nilsson Dahlgren. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden (ritat och byggt) av Per Dahlgren

Tvåvånings bostadshus vid Jakob Nilsgatan 31 i kv. Biet XIV. Byggt 1880.

Tvåvånings bostadshus vid Repslagaregatan 4 a i kv. Biet II. Byggt 1881.

Tvåvånings bostadshus vid Repslagaregatan 11 i kv. Västerport VII C. Byggt 1882.

Trevånings bostadshus vid Norregatan 1 a i kv. Humle. Byggt 1883.

Tvåvånings bostadshus vid Stadt Hamburgsgatan 1 i kv. Stadt Hamburg V C. Byggt 1883.

Trevånings bostadshus vid Kalendegatan 12 i kv. von Conow IX. Byggt 1884.

Trevånings bostadshus vid Ostindiefararegatan 42 och Grynbadgatan i kv. Tranan XX A. Byggt 1885.

Trevånings bostadshus vid Kalendegatan 25 i kv. Claus Mortensen XV. Byggt 1885.

Tvåvånings bostadshus vid Stadt Hamburgsgatan 2 i kv. Stadt Hamburg V D. Byggt 1885.

Tvåvånings bostadshus vid Södergatan 20 i kv. Claus Mortensen VII. Byggt 1885.

Trevånings bostadshus vid Rundelsgatan 16 i kv. Rundelen VIII. Byggt 1887.

Tvåvånings bostadshus vid Jöns Filsgatan 20 i kv. Druvan VII. Byggt 1888.

Tvåvånings bostadshus vid Stadt Hamburgsgatan 3 i kv. Stadt Hamburg III A. Byggt 1889.

Fyrvånings bostadshus vid Södergatan 11 i kv. Oscar XV. Byggt 1891.

Trevånings bostadshus vid Ostindiefararegatan 35 i kv. Generalens Hage XXIX. Byggt 1892.

Envånings bostadshus för dr Asp vid Slottsgatan 8 i kv. Biet V. Ombyggt 1892.
Tvåvånings stentryckeri vid Mårtensgatan 8 i kv Erik Menved IV. Byggt 1893.
Trevånings bostadshus vid Grynbodgatan 19 i kv. Generalens Hage XXIX. Byggt 1893.
Trevånings boktryckeri vid Baltzarsgatan 38 i kv. S:t Jörgen. Byggt 1893.
Trevånings litografisk anstalt vid Engelbrektsgatan 12–14 i kv. Rosen III. Byggt 1897.
Fyravånings bostadshus vid Jakob Nilsgatan 54 i kv. Mullvaden XIV. Byggt 1898.
Fyravånings bostadshus vid Västergatan 76 a i kv. Gråbröder V A. Byggt 1903.
Fyravånings bostadshus vid Västergatan 76 b i kv. Gråbröder V B. Byggt 1901.
Tvåvånings affärshus vid Hjulhamngatan 23 i kv. Blomman X. Byggt 1903.
Fyravåningshus vid Jakob Nilsgatan och Slottsgatan i kv. Mullvaden XV. Byggt 1906.
Trevånings affärshus vid Hjulhamngatan 14 i kv. Gyllensjerna VIII. Byggt 1907.
Två- och envånings affärshus vid Baltzarsgatan 26 i kv. Ellenbogen XXXIX. Ombyggt 1908.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden (byggt) av Per Dahlgren

Tvåvånings boningshus vid Hospitalsgatan 22 i kv. Generalens Hage 11. Byggt 1890.
Femvånings boningshus vid Östergatan och Prostgatan i kv. Fersen IV. Byggt 1898.

Fig. 35. Femvånings boningshus vid Östergatan och Prostgatan i kv. Fersen. Uppfördes 1898 av byggmästare Per Nilsson Dahlgren. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Byggmästare Ola Nilsson Malmborg

Född den 30 augusti 1835 i Bjärshög. Lärde murareyrket hos byggmästare Anders Österberg i Malmö och blev murargesäll den 2 november 1854. Praktiserade sedan i yrket och hade anställning som verkmästare hos byggmästare Christian Mortensen i 11 år till år 1879. Flyttade sedan till Ystad och bedrev där byggmästareverksamhet 1879–1880. Återkom 1881 till byggmästare Mortensen och var verkmästare för uppförandet av S:t Pauli kyrka och Malmö Stora Valskvarn. Började sin verksamhet som byggmästare i Malmö 1882 tillsammans med byggmästare Per Mattsson under firma Mattsson & Malmborg. Ola Malmborg avled den 20 oktober 1918 och hans hustru Hanna Andersson avled den 16 april 1912. De hade sonen Carl Gustaf Malmborg som även blev byggmästare i staden samt dottern som blev gift med byggmästaren Johan Theodor Billberg.

Fig. 36. Byggmästare Ola Nilsson Malmborg. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Ola Malmborg

Trevånings bostadshus vid Västergatan 88 i kv. Västerport VI. Byggt 1885.

Fyrvånings bostadshus vid Kyrkogatan 43 i kv. Svanen III. Byggt 1886.

Trevånings bostadshus vid Skomakaregatan 31 i kv. Oscar X. Byggt 1887.

Trevånings bostadshus vid Västergatan i kv. Jörgen Kock V, VIII A. Byggt 1890.

Trevånings för Skånska Litografiska vid Lilla Torg i kv. Rosen VI. Byggt 1890.

Trevånings bostadshus vid Norregatan och Vallagränd i kv. Möllebcken IX. Byggt 1892.

Trevånings bostadshus vid Stora Kvarngatan 47 i kv. Jerusalem XLVI. Byggt 1896.

*Fig. 37. Fyrvånings bostadshus vid Kyrkogatan i kv. Svanen. Uppfördes 1886 av byggmästare Ola Nilsson Malmberg och byggmästare Per Mattsson.
– Foto: Staffan Gudmundsson.*

*Fig. 38. Trevånings bostadshus vid Västergatan och Mäster Johansgatan i kv. Jörgen Kock. Uppfördes 1890 av byggmästare Ola Nilsson Malmberg och byggmästare Per Mattsson.
– Foto: Staffan Gudmundsson.*

Byggmästare Lars Jönsson

Född den 20 augusti 1852 i Östra Kattarp (Södra Sallerup). Fadern var husmannen Jöns Larsson och modern var Cecilia Larsson. Kom efter skoltiden i byggnadssnickare- och timmermanslära och blev gesäll i yrket 1875 i Malmö. Praktiserade 2 år utrikes och hade anställning som arbetsledare hos byggmästarna Djurberg och Jöns Andersson i Malmö i 4 år. Utbildning i privat och teknisk yrkesskola 1873–1875. Började egen verksamhet som byggmästare 1881. Ingick kompaniskap med byggmästare Johannes Ohlsson 1884 under firma Jönsson & Ohlsson. Lars Jönsson avled den 7 november 1914. Efterlämnade änkan Maria Beata Christoffersson samt fem barn.

Fig. 39. Byggmästare Lars Jönsson. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Lars Jönsson

Trevånings bostadshus vid Södergatan 36 i kv. S:t Jörgen VI. Byggt 1888.

Fyrvånings cigarrfabrik i kv. Magnus Smek I vid Caroli kyrka. Byggt 1891.

Trevånings bostadshus vid Norra Vallgatan 84 i kv. Jörgen Kock. Byggt 1892

Trevånings bostadshus vid Norra Vallgatan och Västergatan i kv. Fisken VI. Byggt 1893.

Trevånings bostadshus vid Jakob Nilsgatan i kv. Biet XV. Byggt 1895.

Trevånings bostadshus vid Rundelsgatan i kv. Erik Menved XIII. Byggt 1896.

Fig. 40. Femvånings affärshus (Sonessons) vid Östergatan i kv. Kronan. Uppfördes 1905 av byggmästare Lars Jönsson. – Foto: Staffan Gudmundsson.

*Apoteket Lejonets byggnadskomplex vid Södergatan i kv. Claus Mortensen.
Fabriks- och kontorsbyggnader vid Baltzarsgatan för AB Hultmans Choklad & Konfektfabrik.*

Femvånings affärshus (Sonessons) vid Östergatan i kv. Kronan III. Byggt 1905.

Fyravånings bostadshus vid Stora Nygatan 25 i kv. Ellenbogen LVIII.

Exempel på uppförda offentliga byggnader av Lars Jönsson

Brandstationen i Malmö

Realskolan i Malmö

Vattentornet i Pildammarna

Saluhallen vid Lilla Torg

Byggmästare Frans Bernhard Andersson

Född den 8 juli 1854 i Lilla Beddinge. Fadern var Ola Andersson och modern var Helena Tullberg. Lärt murareyrket och blev muraregesäll 1875. Genomgått Slöjdskolan i Göteborg. Började egen verksamhet som byggmästare 1882. Bolag med murare Johan Gustaf Lagerholm, firma "Andersson & Lagerholm. Frans Andersson avled den 4 januari 1926.

Fig. 41. Byggmästare Frans Bernhard Andersson. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Frans Andersson

Trevånings bostadshus vid Jakob Nilsgatan 36, 38, 40 i kv. Mullvaden V–VII. Byggt 1894.

Fyravånings bostadshus vid Östergatan 12 i kv. Humle I A. Byggt 1895.

Fyravånings bostadshus vid Stora Nygatan 27 i kv. Ellenbogen LVII. Byggt 1898.

Fyravånings bostadshus vid Adelgatan 65 i kv. Squalperup VII. Byggt 1898.

Fyravånings bostadshus vid Engelbrektsgatan 24 i kv. Blomman II. Byggt 1900.

Trevånings bostadshus vid Hjulhammsgatan 27 i kv. Blomman VIII. Byggt 1907.

Exempel på uppförda offentliga byggnader av Frans Andersson

Kronprinsens Husarregementes Kasernbyggnad

Malmö Strandpaviljong

Malmö Museum (senare stadsbiblioteket, som flyttade in 1946 efter många år i tunneln på Adelgatan)

Malmö Stads Elektricitetsverk

Synagogan i Malmö

Oxie och Skytts Härad's tingshus

Brand och Livförsäkrings AB:s palats

S:t Johanneskyrkan i Malmö

Tekniska Yrkesskolan

*Fig. 42. Fyravånings bostadshus vid Stora Nygatan i kv. Ellenbogen. Uppfördes 1898 av byggmästare Frans Andersson.
– Foto: Staffan Gudmundsson.*

*Fig. 43. Fyravånings bostadshus vid Adelgatan i kv. Squalperup. Uppfördes 1898 av byggmästare Frans Andersson.
– Foto: Staffan Gudmundsson.*

Byggmästare Ola Andersson Skytte

Född den 17 februari 1849 i Örsjö. Fadern var åbon Anders Jönsson och modern var Kerstin Nilsson. Kom tidigt i murarelära och blev verkmästare för flera kyrkobyggnadsarbeten hos byggmästare Nils Andersson i Malmö. Började egen verksamhet som byggmästare 1884. Ola Skytte avled den 26 maj 1905 i Köpenhamn och efterlämnade änkan Emma Edqvist samt tre söner.

Fig. 44. Byggmästare Ola Andersson Skytte. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Fig. 45. Trevånings hörnhus vid Isak Slaktaregatan i kv. Frans Suell. Uppfördes 1895 av byggmästare Ola Andersson Skytte. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Ola Skytte

Trevånings bostadshus vid Repslagaregatan 8 i kv. Biet V. Byggt 1889.

Fyravånings bostadshus vid Norra Vallgatan 88 i kv. Jörgen Kock X. Byggt 1892.

Fyravånings bostadshus vid Västergatan 89 i kv. Jörgen Kock X. Byggt 1892.

Fyravånings bostadshus vid Västergatan 74 i kv. Gråbröder IV. Byggt 1893.

Trevånings bostadshus vid Gråbrödersgatan och Isak Slaktaregatan i kv. Liljan VIII. Byggt 1894.

Trevånings hörnhus vid Isak Slaktaregatan i kv. Frans Suell III. Byggt 1895.

Fyrvånings bostadshus vid Stora Nygatan 77 i kv. Väveriet XI. Byggt 1896.

Fyrvånings bostadshus vid Östergatan 29 i kv. Fersen III. Byggt 1898.

Fig. 46. Fyrvånings bostadshus vid Stora Nygatan i kv. Väveriet. Uppfördes 1896 av byggmästare Ola Andersson Skytte.

– Foto: Staffan Gudmundsson.

Byggmästare Christian Lauritz Müller

Född den 10 december 1856 i Ordrup i Danmark. Kom efter skoltidens slut i lära inom byggnadsnickeri- och timmermansyrket och blev gesäll 1876. Varit elev vid Tekniska skolan i Köpenhamn och erhöll borgarebrev som mästare där 1884. Flyttade till Malmö 1885 och började här genast egen byggmästareverksamhet samt blev svensk undersåte 1889. Christian Lauritz Müller avled den 20 mars 1927 och efterlämnade änkan Sigrid Tornberg och en dotter. Müller efterlämnade en mycket stor förmögenhet. Hans tillgångar var inte mindre än 4 822 000 kronor, men efter att alla skulder var betalda blev behållningen omkring 2 148 000 kronor. Müller ägde även ett flertal fastigheter i Malmö som t ex Frans Suell I E, Lejonet I, Lejonet II, Dagen II och Vildanden II. Vidare hade han egendomar utanför staden som Parasiticida, Hylliekroken, Kroksbäck, Jägershill, Jägersro, Skyrup och Stora Oberöd i Danmark.

Fig. 47. Byggmästare Christian Lauritz Müller. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Christian Müller

Trevånings bostadshus vid Västergatan 72 i kv. Gråbröder III.

Trevånings bostadshus vid Engelbrektsgratan 27 i kv. Tranan XXI. Byggt 1890.

Fyrvånings affärs- och bostadshus vid Södergatan 28 i kv. S:t Jörgen I. Byggt 1891.

Fyrvånings affärs- och bostadshus vid Södra Tullgatan 6 i kv. Carl Gustaf III B. Byggt 1891.

Fyrvånings fabriksbyggnad vid Gustav Adolfs Torg i kv. Magnus Stenbock II. Byggt 1895.

Fyrvånings fabriksbyggnad vid Baltzarsgratan i kv. Claus Mortensen X B. Byggt 1898.

Femvånings affärs- och bostadshus vid Södergatan i kv. Claus Mortensen X A. Byggt 1899.

Fyrvånings affärs- och bostadshus vid Stora Kvarngatan 65 i kv. Hjorten I. Byggt 1899.

Byggnadskomplexet Hippodromen vid Kalendegatan i kv. von Conow. Byggt 1900.

Femvånings affärs- och bostadshus vid Stortorget 9, 11 i kv. Lejonet. Byggt 1914.

Femvånings affärs- och bostadshus vid Stortorget 3 i kv. Frans Suell I E. Byggt 1916.

Femvånings affärs- och bostadshus Valhallapalatset vid Gustav Adolfs torg.

Fig. 48. Femvånings affärs- och bostadshus vid Södergatan i kv. Claus Mortensen. Uppfördes 1899 av byggmästare Christian Lauritz Müller. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Byggmästare Johan Åvall

Född den 29 augusti 1865 i Åhus. Fadern var husman Åke Johnsson och modern var Kerstin Olddotter. Kom vid 15 års ålder i murarelära i hemorten. Efter lärotidens slut praktiserat i yrket på olika platser i Skåne och Blekinge. Kom till Malmö 1885. Bevistat Önnestads Tekniska Aftonskola under 1883–1884 samt Tekniska Aftonskolan i Malmö under flera terminer och avlade byggmästarexamen 1893. Började egen verksamhet 1893. Johan Åvall avled den 22 oktober 1949.

Fig. 49. Byggmästare Johan Åvall. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Johan Åvall

Fyravånings affärs- och bostadshus vid Skomakaregatan 14 i kv. Gyllenstjerna II. Byggt 1899.

Fyravånings bostadshus vid Stora Nygatan i kv. Väveriet XII A. Byggt 1901.

Fyravånings hörnhus vid Per Weijersgatan och Hjulhamngatan i kv. Blomman VI. Byggt 1904.

Fyravånings bostadshus vid Stora Nygatan och Fabriksgatan i kv. Höken XXI. Byggt 1912.

Exempel på uppförda offentliga byggnader av Johan Åvall

Dahlgrenska Stiftelsen i Rörsjöstaden.

Malmö stads offentliga slakthus på Östra hamnsidan.

Odd Fellow-byggnaden vid Gustav Adolfs Torg
Sydsvenska Kredit AB vid Södergatan.

Fig. 50. Fyravånings bostadshus vid Stora Nygatan i kv. Väveriet. Uppfördes 1901 av byggmästare Johan Åvall. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Byggmästare Jöns Wahlberg

Född den 23 april 1861 i Tjörnarps.

Var elev vid Praktiska skolan i Eslöv 1878. Lärt byggnadssnickare- och timmermansyrket 1879–1882. Var sedan elev vid Tekniska Elementarskolan i Malmö 1884–1885 samt genomgått specialkursen för byggmästare 1893. Började egen verksamhet som byggmästare 1893.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Jöns Wahlberg

Femvåningars affärs- och bostadshus i kv. Oscar Stortorget 12. Byggt 1901.

Femvåningars byggnad till Skånska Handelsbanken. Stortorget 10. Byggt 1904.

Femvåningars affärs- och bostadshus vid Stora Nygatan/Södra Promenaden i kv. Betlehem. Byggt 1908.

Fig. 51. Byggmästare Jöns Wahlberg. – Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Fig. 52. Femvåningars affärs- och bostadshus vid Stora Nygatan och Södra Promenaden i kv. Betlehem. Uppfördes 1908 av byggmästare Jöns Wahlberg. – Foto: Staffan Gudmundsson.

Byggmästare Johan Theodor Billberg

Född den 3 april 1866 i Malmö. Fadern var polisbetjänten sedermera byggmästaren Johan Billberg och modern var Sissa Persdotter. Kom efter skoltidens slut i murarelära och erhöll samtidigt undervisning i Tekniska Yrkesskolan i Malmö samt avlade byggmästarexamen där 1896. Började egen verksamhet 1896 tillsammans med sin broder Fredrik Wilhelm under firma Wilh. & Th. Billberg. Johan Billberg avled den 26 oktober 1938.

Fig. 53. Byggmästare Johan Theodor Billberg.

– Bild: Malmö Byggmästareförening 25-års skrift 1888–1913.

Exempel på uppförda byggnader i gamla staden av Johan Billberg

Fyravånings bostadshus vid Hjorttackegatan i kv. Josefina III. Byggt 1897.

Fyravånings bostadshus vid Hjorttackegatan och Slottsgatani kv. Josefina IV. Byggt 1897.

Fyravånings bostadshus vid Slottsgatan och Hospitalsgatan i kv. Josefina V. Byggt 1897.

Trevånings bostadshus vid Hospitalsgatan i kv. Josefina VI. Byggt 1897.

Femvånings affärs- och bostadshus vid Södergatan 32 i kv. S:t Jörgen IV. Byggt 1899.

Fyravånings bostadshus vid Djäknegatan i kv. von Conow XXXIII. Byggt 1899.

Femvånings affärs- och bostadshus vid Södergatan 36 a i kv. S:t Jörgen VI a.

Femvånings affärskomplex vid Stortorget, Adelgatan och Östra Hamngatan 4–6 i kv. Gripen.

Fig. 54. Fyravånings bostadshus vid Djäknegatan i kv. von Conow. Uppfördes 1899 av byggmästare Johan Theodor Billberg.

– Foto: Staffan Gudmundsson.

”Rivningshysterin” 1950–1990

Som vi tidigare har sett stod nybyggnationen i gamla staden på sin höjd mellan 1870–1900 då nära 700 byggnader revs för att ge plats åt nästan lika många. Gör vi ett hopp till 1947 så är situationen annorlunda vad gäller bebyggelsen i staden; det rådde då bostadsbrist och flera av byggnaderna var förfallna och utdömda. Av 2 400 byggnader som fanns 1864 visar det sig att det hade rivits omkring 1.600 byggnader fram till 1947, och byggnadsbeståndet bestod då av omkring 1.850 byggnader, som fördelades på 1 160 gathus och 690 gårdslängor. När det gäller dess ålder var omkring 80 procent av byggnaderna uppförda efter 1850. En av anledningarna till bostadsbristen var att bostadsbyggandet hade sjunkit kraftigt och färre flervåningshus hade uppförts efter år 1900. Det kan man också se vid 1947 års byggnadsbestånd, då omkring 35 procent eller 600 byggnader bestod av envåningshus.

I början av 1950-talet påbörjades rivningen av gamla och nya stadens byggnader för nya och större fastigheter för att motverka bostadsbristen. Även de stora öppna markerna i stadens ytterområde utnyttjades för bebyggande av nya stadsdelar. Som nämnts, var hela 80 procent av 1947 års byggnadsbestånd i gamla staden

uppfört efter år 1850, så bebyggelsen kunde knappast anses vara av någon anseelig ålder. Rivningen, som kom att sträcka sig omkring tiden 1950–1990, kom i folkmun att benämnas för ”rivningshysterin”. Även om det rådde stor bostadsbrist och man var i behov av fler bostäder så revs under denna tid fullt funktionsdugliga flervåningsbyggnader.

När det gäller rivning av byggnader i Malmö, så ser vi samma mönster som upprepar sig om vi blickar bakåt i tiden. Under skilda tidsperioder, kortare som längre, har det blivit en väldig nybyggnation av olika anledningar, där ett

Fig. 55. Tidningsurklipp från SDS den 23 januari 1947. — Bild: Fastighetsnämnden i Malmö arkiv. Malmö Stadsarkiv.

stort antal byggnader har rivits för att ge plats åt det nya. Som påminnelse om detta, kan vi se att mellan 1800–1864 revs omkring 1 300 byggnader samt att mellan 1864–1947 revs omkring 1 600 byggnader. Under rivningsperioden 1950–1990 revs ytterligare en stor del av den äldre bebyggelsen. Det som kanske är mest iögonfallande under sistnämnda rivning, var att hela kvarter, med en blandning av byggnader från skilda tidsperioder sveptes bort. Resultatet under denna rivningsperiod blev att omkring 1 200 byggnader eller 75 procent av gamla stadens 1 850 byggnader jämnades med marken. De kvarter som drabbades värst av rivningsvågen 1950–1990 var följande:

Fig. 56. Rivningen är i full gång i kvarteret Rostock på 1960-talet. Hela kvarterets 66 byggnader, uppförda 1857–1921, försvann vid rivandet. Kvarteret ingick i den så kallade "Nya staden", som började bebyggas i början av 1800-talet. – Bild: Malmö Stadsarkiv bildsamling.

Gamla staden

- Jerusalem, 47 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda 1807–1918.*
Carolus, 47 byggnader revs (nästan hela kvarteret), uppförda 1790–1935.
Tranan, 42 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda 1801–1937.
von Conow, 41 byggnader revs, uppförda omkring 1803–1931.
Hjorten, 38 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda omkring 1770–1912.
Claus Mortensen, 38 byggnader revs, uppförda omkring 1770–1929.
Erik Menved, 34 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda omkring 1750–1936.
Ellenbogen, 33 byggnader revs, uppförda omkring 1770–1908.
Magnus Smek, 30 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda omkring 1750–1926.
Humle, 24 byggnader revs (nästan hela kvarteret), uppförda 1775–1926.
S:t Jörgen, 21 byggnader revs, uppförda omkring 1800–1907.
Kronan, 19 byggnader revs, uppförda omkring 1780–1920.
Rundelen, 19 byggnader revs, uppförda omkring 1810–1908.
Spinneriet, 18 byggnader revs, uppförda omkring 1845–1938.

S:t Knut, 15 byggnader revs, uppförda omkring 1800–1880.

Fisken, 14 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda 1807–1911.

Neptun, 12 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda 1840–1878.

Nya staden

Stralsund, 66 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda 1857–1921.

Höken, 51 byggnader revs (nästan hela kvarteret), uppförda 1825–1906.

Kockum, 32 byggnader revs (nästan hela kvarteret), uppförda 1860–1931.

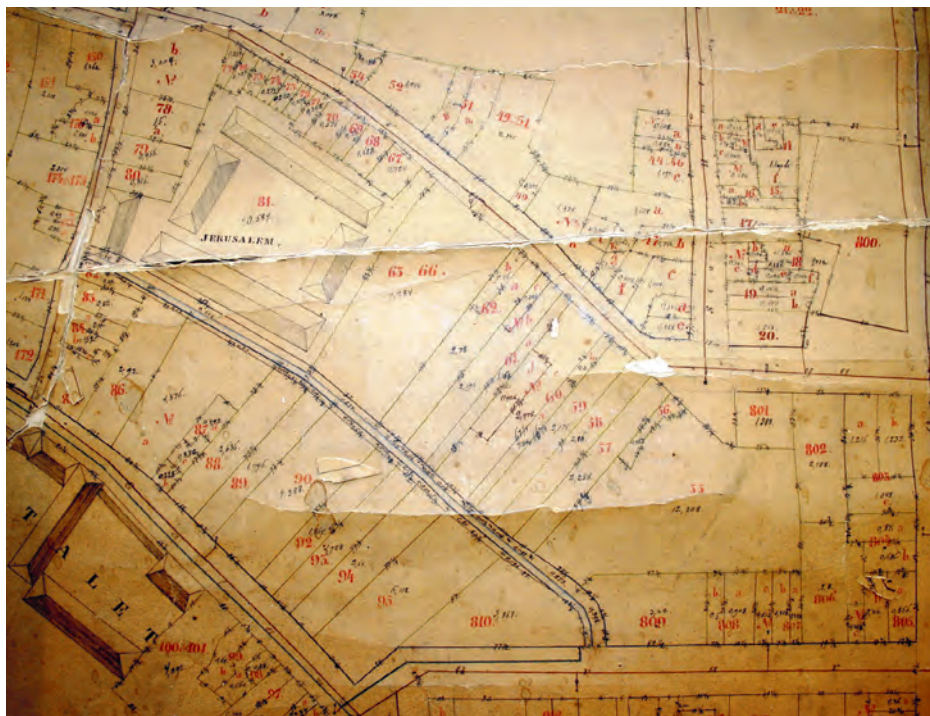

Fig. 57. Stadskarta över Malmö från början av 1850-talet. Skänkt av stadsbyggnadskontorets arkiv 2003 som gåva till stadsarkivets 100-års jubileum. Kartan visar kvarteret Hjorten på södra sidan med de gamla husnumren 82–95 samt 810, därefter syns avloppsgropen i svagt blått, som 1861 skulle utläggas till Jerusalemsgatan. Norr om avloppet visar kvarteret Jerusalem, med de gamla husnumren 55–81 samt 801–809. Kvarteret fick sitt namn efter den stora gården som kallades Jerusalem, vars namn man kan se på kartan, och som uppfördes 1806. Gården revs 1888. Norr om kvarteret Jerusalem går Grönevegatan och därefter syns södra delen av kvarteret Caroli. Det var detta område med bebyggelse som utplånades vid slutet av 1960-talet för byggandet av "Carolikomplexet".

– Bild: Ritnings- och kartarkivet på Malmö Stadsarkiv.

Möllebacken, 32 byggnader revs (nästan hela kvarteret), uppförda 1848–1927.

Concordia, 30 byggnader revs, uppförda omkring 1840–1908.

Storken, 29 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda 1827–1905.

Duvan, 28 byggnader revs, uppförda 1815–1906.

Stettin, 28 byggnader revs, uppförda omkring 1860–1934.

Österport, 27 byggnader revs (hela kvarteret), uppförda 1825–1930.

Betlehem, 26 byggnader revs, uppförda 1847–1935.

Sågen och Utanverket, 25 byggnader revs, uppförda omkring 1821–1932.

Altona, 17 byggnader revs, uppförda 1862–1915.

Vallen, 17 byggnader revs (nästan hela kvarteret), uppförda 1841–1925.

Rivningen inför ”Carolikomplexet”

Det område som drabbades värst av rivningsvågen i gamla staden låg i östra Malmö, och var omgärdat av Östergatan, Kattsundsgatan, Rundelsgatan, Humlegatan och en del av Stora Kvarngatan, och som innefattade tre kvarter, nämligen Caroli, Jerusalem och Hjorten. Bebyggelsen i dessa kvarter, bestod av 135 byggnader, fördelat på 79 gathus och 55 gårdslängor samt Caroli kyrka och kvarteren skildes åt av Grönegatan och Jerusalemsgatan, som gick från väster till öster. Vid slutet av 1960-talet kom 132 byggnader att utplånas i samband med byggandet av ett bostads- och shoppingcenter, det så kallade ”Carolikomplexet” eller ”Caroli City”. Endast tre byggnader klarade sig från rivning, nämligen det ”Diedenska” huset vid Östergatan, uppfört i början av 1600-talet, och det ”Thottska” huset, också vid Östergatan, uppfört på 1500-talet. Dessa två byggnader var också de enda medeltida i området samt Caroli kyrka.

Nu till den intressanta frågan. Hur gammal var då bebyggelsen? Ja, för att få svar

Fig. 58. Hörnhaus vid Grönegatan och Kattsundsgatan i kv. Jerusalem som väntar på att rivas. Huset uppfördes 1883. På andra våningen fanns en restaurang med det snillrika namnet ”Gröna Katten”, troligen hopsatt efter nämnda gator. Restaurangen var ett välbesökt och populärt ställe för arbetarna och hantverkarna. Här kunde man få en 2-rätters måltid för 40 öre eller en flaska bier för 8 öre. I början av 1700-talet fanns på denna tomt ett 1-våningshus, som var bostad åt den första pastorn i tyska kyrkan (sedermera Caroli kyrka), Salomon Rummel. – Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.

*Fig. 59. Bilden visar Kattsundsgatan idag, med den nyuppförda bebyggelsen från början av 1970-talet. Vid den blåmarkerade P-skyllten på vänstra sidan var infarten till den försvunna Grönegatan. Fotografiet är taget från ungerfär samma plats som bilden ovan visar.
– Foto: Staffan Gudmundsson.*

på den frågan får vi åter gå till brandförsäkringsbrevens som nära på lämnar en så gott som fullständig redogörelse. Om vi börjar med kvarteret Hjorten, som bestod av 38 byggnader, var 23 gathus. Byggnaderna var uppförda mellan 1770–1912, och där mer än hälften var uppförda efter 1873. När det gäller kvarteret Jerusalem bestod kvarteret av 47 byggnader, varav 25 var gathus. Av dessa var 19 byggnader uppförda mellan 1807–1868 och 28 byggnader uppförda mellan 1873–1918. Och slutligen kvarteret Carolus som bestod av 50 byggnader, där 31 var gathus samt 1 kyrka. Förutom de två tidigare nämnda medeltida byggnaderna vid Östergatan var den övriga bebyggelsen uppförd omkring 1790–1935.

*Fig. 60. Kattsundsgatan på 1960-talet, innan rivningen. Husen på vänster sida i bild är uppförda på 1800-talet. Snart skall denna gamla bebyggelse lämna plats åt det moderna 6-våningshuset som ingick i "Carolikomplexet". Se bilden ovan. Tar man till vänster vid trevåningshuset på hörnan, som är uppfört 1886, kommer man till Jerusalemsgatan. Vid det stora kastanjeträdet i fonden, där det idag är en lekplats, går Rundelsgatan.
– Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.*

Fig. 61. Jerusalemsgatan på 1960-talet. Fotografen står vid infarten från Kattsundsgatan, som bilden ovan visar. Gatan är avskild mellan kvarteren Jerusalem på vänster sida och Hjorten på höger sida. Sedan äldsta tider var dessa båda kvarter ett enda stort kvarter, och emellan dessa kvarter gick en vattenavloppsgrop. Men då detta avlopp blev ett sanitärt problem med tiden för fastighetsägarna, togs frågan upp 1855 av borgmästare Jacob Malmborg, om man inte kunde öppna en gata där och därigenom undanröja det sanitära problemet. Detta förslag mottogs väl, men den utlagda gatan kom inte till stånd förrän 1861. År 1864 fastställdes gatans namn till Jerusalemsgatan efter gården Jerusalem. – Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.

Fig. 62. Bilden visar Grönegatan i början av 1900-talet. Vid slutet av 1600-talet uppfördes på bildens vänstra sida 9 stycken 1-våningshus till bostad för fattiga av borgmästare Morbeck, som kom att kallas för "Morbeckeska själebodarna". Själbodarnas verksamhet för fattiga upphörde med tiden, och andra borgare flyttade in i husen. Denna lågbebyggelse kom framöver att rivras och nya 1-våningshus uppfördes här, men själva bebyggelsemiljön kom att förbli orörd fram till 1926, då man rev sex av de nio husen. De återstående husen revs på 1960-talet. – Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.

*Fig. 63. Rivningen och byggandet är igång för "Carolikomplexet" vid slutet av 1960-talet. Man kan ännu se en del av Grönegatan, vid sidan av grävmaskinen, men de gamla husen är nedrivna. Den äldre bebyggelsen i bakgrunden skall inom kort också försvinna, som tillhör kvarteren Erik Menved och Magnus Smek. Däremellan går Mårtensgatan.
– Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.*

*Fig. 64. Flygbild över det nybyggda Carolikomplexet i början av 1970-talet. Den gamla bebyggelsen som innefattade 132 byggnader från skilda tidsperioder är helt utplånad. Det som blev kvar efter rivningen var Caroli kyrka och de två medeltida husen vid Östergatan.
– Bild: Malmö Stadsarkivs bildsamling.*

Källor och Litteratur

Otryckta källor

Arkiv

Malmö Stadsarkiv (MSA)

Protokoll, räkenskaper o d

Borgerskapet i Malmö arkiv

Magistraten i Malmö arkiv

Rådhusrätten i Malmö arkiv

Snickareämbetet i Malmö arkiv

Timmermansämbetet i Malmö arkiv

Bildmaterial

Malmö Stadsarkivs bildsamling

Malmö Byggmästareförenings 25-års skrift 1888–1913

Fotografier av Staffan Gudmundsson

Tryckta källor

Litteratur

Malmö Byggmästareförenings 25-års skrift 1888–1913

Malmö stads historia, del 1

Jubileumsskriften Fredrik Nyström, Malmö 75 år (Referensbiblioteket på MSA)

Kungliga Maj:ts byggnadsordning för staden Malmö 1828 (Referensbiblioteket på MSA)

Den moderna saluhallen i Malmö – från torghandel till gourmetpalats

AV MARTIN ANDERSSON

Malmös historia 1850–2000

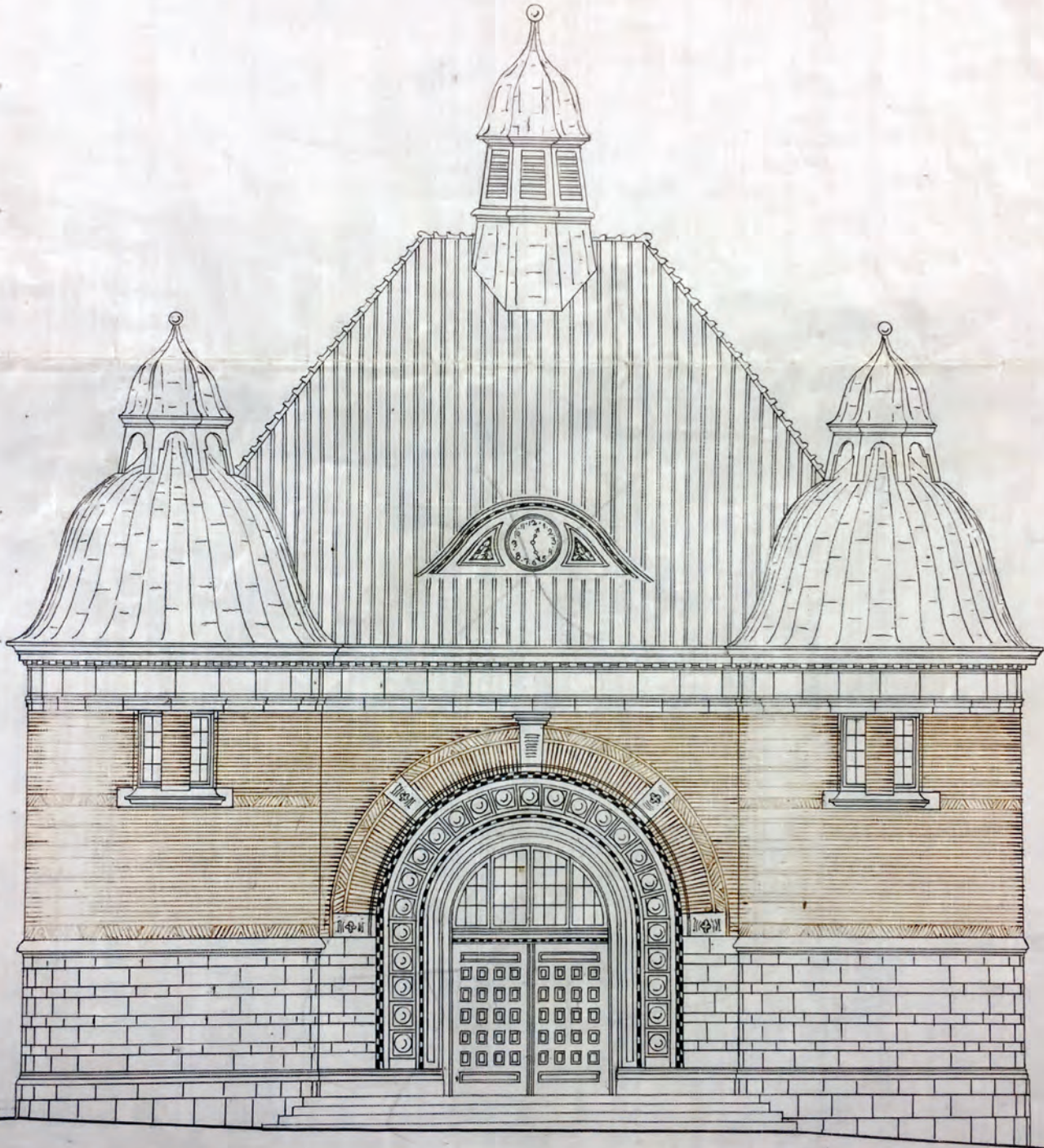
I Malmö öppnade en ny saluhall under hösten 2016. Sedan i början av 1900-talet har stadens saluhallar haft olika roller och funktioner. Saluhallen som en gång tillkom för att möta nya krav på hygien, rationaliseringar och ökad bekvämlighet har idag återuppstått som ett njutningens mattempel, fyllt med lust, mättat med doft och fritt från prefabricerade varor och plastförpackningar; en modern mötesplats som ska tilltala vår aptit, tillfredsställa vår nostalgiska hunger och behaga en idealiserad längtan efter gemenskap och autenticitet.

Det centrala torget i den europeiska staden hade allt sedan medeltiden fungerat som en marknadsplats för livsförnödenheter. I Malmö låg det stora torget på Östergatan, där gatan än i dag är som bredast. Ett stort, nytt renässanstorg – ”Thet ny torg” (Stortorget) – färdigställdes av Jörgen Kock år 1528. När handeln i slutet av 1500-talet blev för intensiv lät man anlägga ett mindre torg (Lilla torg) med salubodar för bagare, slaktare, hökare och fiskblötare (lutfisksäljare).

Men det var först efter enskiftet i slutet av 1700-talet, och efter en mångårig brist på i synnerhet spannmål, som magistraten med olika tvångsmedel fick lantmännen att i minut sälja sitt livsmedel direkt till allmänheten, istället för att allt gick till handlarna. Det torde vara upprinnelsen till att de så kallade torgdagarna infördes, en rytmisk mötesplats mellan stad och land.¹

Damm och smuts virvlade omkring i trängseln under torgdagarna. I rännstenen blandades spillning, matavfall, fallen frukt och ruttna grönsaker, köttslamsor, inälvor, blod och fjädrar. Böndernas hästar drog till sig flugor. Det var röttsånad och svinkall vinter, ömsom sol, regn och snö.²

Torgeländet, oordningen och den bristande hygienien diskuterades i Sverige

• HUFVUDFASAD •

allt oftare under senare halvan av 1800-talet. Hur kunde man bringa ordning? Inspirationen kom från kontinenten, inte minst från Paris där man under århundraden haft så kallade bazarer. Efter ett kungligt dekret 1847 började parisarna samordna dessa bazarer i en gigantisk hall bestående av tio paviljonger, allt under samlingsnamnet "Les Halles". De gigantiska och pulserande saluhallarna i Paris 1:a arrondissement blev världskända. Den franska författaren Émile Zola beskrev dem som "Paris mage".³

Bygget av en underjordisk tågtunnel för transporter ska ha påbörjats, men möjligen inte slutförts.² När man reformerade torgmarknaden i Berlin mellan åren 1867 och 1891 valde man att bygga åtta saluhallar utspridda i staden, med en stor central hall vid Alexanderplatz. Liksom i Paris och London ansågs det modernt och rationellt att uppföra dem i närhet av järnvägen.⁴

Även i Sverige förenades tankar om en mer hygienisk hantering av livsmedlet med handelns ökade behov av att göra varorna mer synliga. Stockholm fick sin första saluhall 1873 och fler skulle följa, både i huvudstaden och runt om i landet, åtminstone i de någorlunda större städerna.

I Malmö hoppade man på tåget, både tidigt och sent. År 1877 förkastades ett första förslag som gick ut på att förse Malmö med en saluhall. Först 1891 tillsatte stadsfullmäktige en kommitté med uppdraget att åter utreda frågan. I augusti 1893 föreslogs att en offentlig saluhall skulle inrättas på bastion Wenersborg, det vill säga nära järnvägsstationen – mellan kanalen och hotell Horn (Savoy).⁵

Det blev inte så. Samma år som Kronprinsens husarer lämnade sin gamla förläggning – 1897 – föreslogs det istället att det gamla rikshuset på Drottningtorget skulle bli en ny saluhall. Byggnaden ansågs vara synnerligen lämplig som sådan, även ur en sanitär synpunkt. Det intygade bland annat stadsläkaren August Fornmark, trots att marken var förorenad av höga halter av klor och salpetersyra – huvudsakligen av animalisk natur, det vill säga av åtskilliga lager av såväl fast som flytande hästspilling.⁶ Ett grundligt saneringsarbete följde.

Året efter beslöt stadsfullmäktig att man som komplement även skulle uppföra en saluhallsbyggnad på det gamla salutorget Lilla torg. Ett logiskt beslut, då en av de kommunala ambitionerna var just att torghandeln skulle flytta inomhus där den lättare kunde moderniseras, bli mer hygienisk, kontrollerad och reglerad.

Följdriktigt utsåg kommunstyrelsen även en saluhallsstyrelse att sköta driften och hålla kontroll på räkenskaperna. Det var också saluhallsstyrelse som reglerade vad som fick säljas i saluhallarna, det vill säga ingenting annat än livsförnödenheter, blommor och frukt. Den ansvarade även för uthyrningen av fasta saluplatser på stadens torg. Saluhallsstyrelsen hade även 1903 förordat en tredje hall i södra förstaden, den som senare kom att kallas Södra saluhallen.⁷

Planeringen av Malmös tre saluhallar utfördes av stadsarkitekten Salomon

Sörensen. Hallarna kom i bruk på Drottningtorget år 1900, på Lilla torg år 1903 och i Södra förstaden år 1907. De första åren tycks både uthyrning av salustånd samt hyresgästernas försäljning varit gynnsamma, men någon större framgång blev inte projektet. Vid 1912 års bokslut var 85 procent av platserna uthyrda, och bara drygt 50 procent av källarförråden. Sämst beställt var det med uthyrningen av de tio fiskstånden i källaren under den Södra saluhallen.⁸

Den ”fria” konkurrerande fiskförsäljningen – månglare som från sina ”rullebårar” sålde fisk i portgångar och gårdar – vållade huvudbry för beslutsfattarna. Enligt höjda röster var det allmänt känt att det kom stora mängder självdöd och skämd fisk till Malmö från Köpenhamn som såldes av månglarna.⁹ I ett försök att få bukt med denna osunda och okontrollerade konkurrens föreslogs det 1913 att anlägga en speciell brygga i Västra hamnkanalen med ändamål att landa färsk fisk samt att uppföra en fiskhall med kylrum, bassänger för levande fisk och möjlighet att hålla fiskauktioner.¹⁰ Mot uppförandet av en fiskhall fanns emellertid reservationer som gick ut på att husmödrar i mindre bemedlade barnfamiljer hade svårt att lämna hemmet på förmiddagarna för att bege sig till en fiskhall. Och för de familjerna var fisk ett viktigt födoämne.¹¹

Denna Malmös ”feskekörka”, som skulle byggts på Fisktorget på bastion Älvsborg vid Hjälmarebron, kom aldrig att realiseras. Utbrottet av första världskriget bidrog sannolikt till att planerna sköts på framtiden. Istället beviljade stadsfullmäktige år 1918 pengar till en provisorisk fiskhall i hamnens förrådsbyggnad längs Fiskhamnsgatan.¹² Det är oklart hur länge den hallen var i bruk.

Mellan åren 1916 och 1920 gick det något lättare att hyra ut salustånden och källarförråden i saluhallarna. Under de åren ökade den totala beläggningen av stånd och källarförråd från nästan 80 till drygt 91 procent, att jämföra med en något lägre andel (cirka 80 procent) uthyrda torgplatser.¹³ Mot slutet av 1930-talet började emellertid ett större antal platser stå tomma. Hallarna började bli omoderna, saknade allttjämt uppvärmning, samtidigt som behovet av underhåll och reparationer ökade. Därtill hade husmödrarna börjat söka sig till alternativa butiker.¹⁴ År 1940 fick saluhallsstyrelsen i uppdrag av stadsfullmäktige att säga upp hyresgästerna i Södra saluhallen och avveckla verksamheten.¹⁵ Tre år senare föreslog Föreningen Malmö Konsthall u.p.a. att saluhallen på Lilla Torg skulle göras om till en konsthall. Mot en sådan avveckling hade saluhallsstyrelsen inget att erinra, ”enär detaljhandeln i saluhallen alltmer synes mista sin betydelse”.¹⁶ Som skäl angavs strukturförändringar inom livsmedelsbranschen och en pågående kontorisering av den äldre staden. Det vill säga ett minskande kundunderlag i kombination med att hallen inte längre motsvarade den moderna tidens krav. Men en stängning av saluhallen på Lilla torg skulle dröja till 1957. Sex år senare stängde även hallen på Drottningtorget.

Mönstret är detsamma i Malmö som i övriga landet. Doktoranden Jenny Lee har i sin avhandling "The market hall revisited" delat in de svenska saluhallarnas tidsbana i tre perioder. Under den första perioden som varade fram till 1930-talet utgjorde saluhallen en del av ett modernare och mer hygieniskt samhälle. I den andra perioden från 1933 till 1973 blev saluhallen en ickefråga i tider av rationaliseringar och folkhemsbyggande. Livsmedelsbranschen hade vuxit från att vara regional till att bli nationell.¹⁷ Kooperativet expanderade starkt och etablerade sig med mjölk-, kött- och fiskaffärer i nybyggda områden. Därtill slog snabbköpet igenom på 1950-talet. Den tredje perioden kom med ett bakslag, just som rationaliseringen nått en fulländning runt 1973. Med den gröna vågen vaknade ett intresse för kvalitet i bemärkelser som närproducerat, jordnära, naturligt och ekologiskt. Det skulle dock ta några decennier innan den motrörelsen blev kommersiellt gångbar och anpassad.

Från turistresor i utlandet hämtade svenskarna inspiration från storstädernas mustiga saluhallar. Och omvänt: med en tilltagande flykting- och arbetsinvandring ökade intresset för "främmande mat". En framväxande urban trend med nostalgiska inslag och nygamla shoppingvanor under ett gemensamt tak, ett allt större kundintresse för kaféer och mer eller mindre bekväm snabbmat i kombination med en begynnande högkonjunktur, skapade nya förutsättningar och en ökad konsumtion.

I Malmö är man snabb med att anamma den nya trenden. Redan 1978 deklarerar fastighetskommunalrådet Nils Yngvesson (S) att han vill väcka liv i den Södra saluhallen som sedan stängningen 1941 fungerat som idrottshall. Han tänker sig ett tjugotal affärer och ett kafé.¹⁸ Någon månad senare gick inredningsarkitekten Märta och projektledaren Torsten Bergström ut med sina planer på att under början av 1980 öppna en toppmodern saluhall i Esseltes gamla tryckeribyggnad vid Lilla torg, med 25 stånd, butiker och restauranger. Förebilden var gamla tiders saluhallar och inspirationen, att inrätta ett mattorg i en uttjänt industribyggnad, hade hämtats från USA. "Det finns gott om gottegrisar, också här i Malmö. [...] Dessutom tror jag (Torsten Bergström) att vi just nu upplever en renässans för speceriaffärer. De mer personliga butikerna börjar komma tillbaka."¹⁹

Året därpå annonserade arkitektgruppen Boab efter hyresgäster till ett tjugotal butiker för internationella livsmedelsprodukter i Möllevångens saluhall på Claesgatan.²⁰ Det uppstod till en början en viss konkurrens mellan den chika saluhallen och den lite mer folkliga varianten på Möllevången. Det blev en skakig resa för dem båda, där den på Lilla torg skulle visa sig dra det längsta strået. För saluhallsdrömmen på Föreningsgatan gick det knackigt. Först efter en kärleksfull renovering av byggnaden öppnade den som livsmedelshall med gammaldags inslag. Det slutade i konkurs 1991. Idag ägs hallen av en dansk lågpriskedja.

Av de tre saluhallarna från 1980-talet var det bara den vid Lilla torg som överlevde och det i kraft av att den allt mer intog rollen som foodcourt. År 2008 blev lokalerna del av en hotellverksamhet. Det skulle dröja till 2016 innan Malmö fick en ny saluhall, i Västra stationens gamla magasinsbyggnad på Universitetsholmen. Det är en saluhall av det moderna slaget, med liknade utbud och atmosfär som man exempelvis finner i Torvehallerna i Köpenhamn eller i Höganäs saluhall. Med detta nyttillskott har saluhallarna som institution i Malmö fortsatt sin klassresa: från att vara en praktisk marknadsplats med ett regionalt basutbud för husmödrar och tjänstefolk, till att bli ett mysigt gourmetpalats med ett närproducerat och internationellt präglat utbud av luncher, delikatesser och märkesvaror som sätter guldkant på tillvaron.

Noter

- ¹ Lundquist, Hugo. *Saluhallarne*. I *Malmö, en skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd – del 2*, G. Hårleman (red.), 173–182. Malmö, 1914.
- ² Hermelin, C F S. *Torghandeln i städerna, sådan den är och sådan den borde vara*. Uppsala: Esaias Edquist, 1878.
- ³ Zola, Émile. *Hallarna*. Stockholm: Folket i bilds förlag, 1949
- ⁴ Lohmeier, Andrew. Bürgerliche Gesellschaft and Consumer Interests: The Berlin Publik Market Hall Reform, 1867–1891. I *The Business History Review*, Vol. 73, No 1. Cambridge: The President and Fellows of Harvard, College, 1999.
- ⁵ Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 20. 1894.
- ⁶ Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 60. 1897.
- ⁷ Andersson, Martin. *Det lilla torget med den stora saluhallen*. Sydsvenskan 2016-01-16. <https://www.sydsvenskan.se>
- ⁸ Lundquist, Hugo. *Saluhallarne*. I *Malmö, en skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd – del 2*, G. Hårleman (red.), 173–182. Malmö, 1914.
- ⁹ Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 4. 1913.
- ¹⁰ Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 4. 1913.
- ¹¹ Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 90. 1914.
- ¹² Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 206. 1918.
- ¹³ Malmö stads årsbok. Utgiven av Malmö stads årsboksnämnd. Åttonde årgången. 1920.
- ¹⁴ Andersson, Martin. *Det lilla torget med den stora saluhallen*. Sydsvenskan 2016-01-16. <https://www.sydsvenskan.se>
- ¹⁵ Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 209. 1940
- ¹⁶ Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. Nr. 160. 1943.
- ¹⁷ Lee, Jenny. *The market hall revisited. Cultures of consumption in urban food retail during the long twentieth century*. Linköpings universitet, 2009.
- ¹⁸ Larsson, Göran. Idrottsklubbarna ut – köpmännen in: – Saluhallen blir saluhall? *Arbetet*. 1978-07-27.

¹⁹ Ingemark, Peter. Dagens glada nyhet: Malmö får toppmodern saluhall vid Lilla torg. Sydsvenska Dagbladet Snällposten. 1978-09-29.

²⁰ Annonns. Sydsvenska Dagbladet Snällposten. 1979-04-09.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Arkiv

Bihang till Malmö stadsfullmäktiges protokoll. 1894–1963.

Tryckta källor

Tidningar

Arbetet 1978.

Sydsvenskan/Sydsvenska Dagbladet. 1963–2016.

Litteratur

Bergman, Bosse. *Handelsplats, shopping, stadsliv. En historia om butikformer, säljritualer och det moderna stadslivets trivialisering*. Brutus Österlings bokförlag Symposium, 2003, Stockholm.

Bjurling, Oscar (red). *Malmö stads historia, volym 5–7*. Malmö, Stadsfullmäktige i Malmö, 1989, 1992, 1994.

Bladh, Christine. *Månglerskor. Att sälja från korg och bod i Stockholm 1819–1846*. Stockholmsmonografier, 1991, Stockholm.

Clark, Peter. *European Cities and Towns 400–2000*. Oxford University Press, 2009, Oxford.

Elldin, Harald. *50 år i samverkan*. Kooperativa föreningen Solidar, 1957, Malmö.

Ewen, Shane. *What is Urban history?* Polity Press, 2016, Cambridge.

Hermelin, C F S. *Torghandeln i städerna, sådan den är och sådan den borde vara*. Esaias Edquist, 1878, Uppsala.

Hirdman, Yvonne. *Magfrågan. Mat som mål och medel Stockholm 1870–1920*. Rabén & Sjögren, 1983, Stockholm.

Hohenberg, Paul M., Hollen Lees, Lynn. *The making of urban Europe 1000–1994*. 2 uppl. Harvard University Press, 1996, Cambridge.

Johansson, Roger (red). *Malmö 1914 – en stad inför språnget till det moderna*. IMH/Malmö stad/Mezzo Media, AB, 2013, Malmö.

Lee, Jenny. *The market hall revisited. Cultures of consumption in urban food retail during the long twentieth century*. Linköpings universitet, 2009.

Lohmeier, Andrew. *Bürgerliche Gesellschaft and Consumer Interests: The Berlin Public Market Hall Reform, 1867–1891* (i: *The Business History Review*, Vol. 73, No 1). The President and Fellows of Harvard College, 1999, Cambridge.

Lundquist, Hugo. *Saluhallarne. I Malmö, en skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd – del 2*, G. Hårleman (red.), 173–182. Malmö, 1914.

Malmö stads årsbok. Utgiven av Malmö stads årsboksnämnd. Åttonde årgången. 1920.

Stjernberg, Anders. *När torgen fick tak*. (i: *Populär historia*), nr. 3 2004.

Svensson, Bertil. *Solidar – en 100-årig historia*. Konsumentföreningen Solidar, 2007, Stockholm.

Zola, Émile. *Hallarna*. Folket i bilds förlag. 1949, Stockholm.

Malmö Tivoli och den danska synden

AV ANETTE SARNÄS

Ole Olsen var en driftig man, med talets gåva och ett stort intresse för nöjen. Han föddes 1863 i Tangemose i Danmark i en fattig familj. När han var sju år gammal fick han lämna hemmet och börja arbeta på en gård, där han vaktade 200 gäss. Han var ordblind och hade svårt att läsa och fick därför vakta skollärarens kor, istället för att gå i skolan. När han var nio år anklagades han för stöld men frikändes. Året därpå hamnade han på ett pojkhem, som han rymde från upprepade gånger. När han var 18 år begav han sig till Köpenhamn och fick arbete bl.a. som kägelresare och servitör. Efter en stöld hamnade han i fängelse en kort tid och blev arbetslös. Därefter gick han till sjöss. När han gick iland försörjde han sig på att spela munspel på marknader och sommarfester. Ännu ett fängelsestraff följde, för bondfångeri, tillsammans med en av hans bröder. Sedan slog han sig på handel. På Dyrehavsbakken sålde han billiga klockor och fickknivar. Han fortsatte dra runt på marknader och fester och hade han inget att sälja så spelade han på sitt munspel.

1890 utgavs upptäcktsresanden Stanleys bok "I det mörkaste Afrika" och Ole Olsen läste den med stort intresse. Hos en skulptör lät han tillverka Stanley och hans ledsagare samt en pygmé i vax, som han sedan förevisade på marknader. På marknaden i Odense träffade han på en afrikan från Saint Croix¹ som uppträdde som kannibal, och föreslog honom att istället att följa med Ole och bli "hövding" i en tänkt trupp av "äkta, vilda afrikanska negrer". På kort tid samlade Olsen 15 afrikaner genom en agent, bland annat män som ibland tog hyra på båtar till Europa, och döpte gruppen till Kongo-Karavanen. De turnerade i Danmark, Tyskland, Norge och Sverige med en samling av 300 afrikanska föremål Olsen köpt på auktion och visade upp sig under det att man spelade "negermusik".

I tidningen Arbetet beskrevs framträdandet så här: "sällskapet uppträder i negerkostym, dvs till 9/10 delar av sin stofthydda nakna och förrätta en tjutande bön samt utföra krigs- och glädjedanser. Vapen m.m. från Kongo förevisas och beskrives"².

Fig. 1. Ole Olsen tillsammans med "Karavanen", ursprungligen sjömän som gått iland i Hamburg. – Bild ur boken "Gøgler og Generaldirektør" av Poul Malmkjær.

Malmö blev det första stoppet på Sverige-turnén. Den 3 juni 1891 slog man upp tälten vid Rörsjöplanen vid Paulibron. Varje timme mellan kl. 15.00 och 22.00 skedde uppträdandet. Malmövisiten var inte utan problem. En av männen hette Bob, en annan Sam. Bland Kongo-rekvisitan fanns pilar med gift och när Bob hanterat dem hade han råkat skrapa sig så ena benet svullnat upp. När Sam ville hindra honom att fortsätta använda dem, blev det slagsmål vilket slutade med att Sam bet ena örat av Bob. Olsen beskrev det så här i sin bok "Filmens eventyr og mit eget" (1940): "Der blev stor Opstandelse i hele Karavanen, og under Hyl og Skrig blev Øret begravet i Jorden under Garderoben". Presentationen av numret fick ändras till: "Mine Damer og Herrer. De vil i Dag se

disse Naturfolks originale Skikke. ---Disse Folk elsker at lege med Lanser og i en saadan Leg er det netop hændt for lidt siden, at Øret paa den ene Neger er røget af". Det gick ett sus genom publiken. Bob visade sig, med bandage, till stora applåder men direkt efter det fick han föras till sjukhuset. Han fick stanna där i flera dagar medan resten av karavanen fortsatte mot Lund efter sista föreställningen den 14 juni.

I arkivet för Malmö sjukvårdsstyrelse kan man i sjukhusets liggare och journaler se att "kongonegern" Samiel Parot, 23 år, hemmahörande i Västafrika, togs in den 14 juni och låg kvar till den 20 juni. O. A. Olsen betalade kostnaden på 12 kronor.

I Västervik uppstod problem. De stannade flera dagar och deltagarna fick möjlighet att ge sig ut på stan i civil klädsel, dvs snygga vanliga kläder till Västerviksbornas förvåning. Flera av dem drack för mycket och fick ledsagas tillbaka av polisen. En man togs i förvar, där han berättade att han egentligen var sjöman men lockats med till karavanen under falska förespeglningar. Han berättade också att bara två av sällskapet var födda i Afrika, de andra var amerikaner som aldrig ens sett någon krigsdans. De talade engelska och flera förstod även lite svenska³. Att "hövdingen" rest med Stanley på hans uppträcksresa var inte sant.

Fig. 2. Ole Olsen och Anna Hendriksen. De träffades på 1880-talet men kunde inte gifta sig förrän drygt 10 år senare. – Bild ur boken "Gögler og Generaldirektør" av Poul Malmkjær.

Turnén fortsatte, menageriet växte och började fylla upp hela järnvägsvagnar med generatorer, motorer, belysning, maskiner, apparater, bänkar, tält, djur, burar osv. Ole Olsen hade nu upp till 50 anställda och fick också råd att gifta sig och dessutom att lösa ut sin mamma från fattighuset⁴.

År 1893 gifte han sig med Anna Johanna Ludovisa Hendriksen, f. 1873. I rask takt föddes fem barn. Att Ole Olsen var en man på språng med många järn i elden kan man utläsa bland annat av att alla fem barnen var födda på olika orter: Ebba Ingeborg Ludovisa Oline föddes 1893 i Trondheim i Norge; Ole föddes 1894 i Sollefteå, Lady Elvira kom till världen 1896 i Malmö och André Eugen 1897 i Fredriksberg i Danmark och Eugen var född 1899 i Malmö⁵.

Att Lady Elvira föddes i Malmö beror på att just 1896 hade Ole Olsen fått rättigheter att sätta upp en s.k. rutschbana, en berg- och dalbana och ett skrattkabinett på Industriutställningen i staden. För detta fick han betala 2500 kronor. Olsen blev tillfrågad om han ville ta över nöjesparken, eftersom medlemmar av utställningskommittén kände till Olsen från Göteborgsutställningen 1891, där Olsen förevisat sin Kongo-karavan. Nöjesområdet låg mellan Regementsgatan och kanalen och omfattade också en karusell i två våningar, en skjutbana, ett vaxkabinett vilka drevs av P. Müller från Neumünster och P. Nielsen från Köpenhamn.⁶

Olsen och hans familj bodde på området i den vagn som de vanligen reste runt med. Malmös stadsarkitekt Samuel Sörensen fick vid ett besök syn på den och tyckte den var en riktig gycklarvagn som inte borde stå och skämma utställningsområdet. Olsen bjöd då in honom, varpå Sörensen tappade hakan vid åsynen av den rullande lägenheten, med två rum, kök och balkong. Rummen var vackert möblerade och Olsen hade t o m telefon. Olsen tänkte efteråt att om han visat upp sin vagn under utställningens gång för alla som ville, kunde han ha tjänat en god slant, men avstod då han inte ville ha hopar med besökare varje dag i de rum där han och hustrun bodde med sina små barn.

Ole Olsen gjorde goda affärer på sitt nöjesfält. I oktober kunde tidningen Arbetet konstatera att han fått en nettovinst på 7000 kronor, som dockteatern, karusellen och dansbanan inbringat. Fram till juni månad gick han enligt tidningen med förlust eftersom det inte var så många besökare. Men därefter byggdes en dansbana och även andra nöjen anordnades, som drog folk till utställningen.⁷ Ett sådant annat nöje var förevisning av röntgenstrålar, med en dyr apparat Ole Olsen köpt in från Berlin.⁸ Olsen tog inget extra betalt för apparaten men många som besökte nöjesparken fick lägga sin hand på skärmen och se skelettet i den egna handen. På Industriutställningens sommarteater visades för första gången film för en betalande allmänhet i Sverige. Kinematografen från Paris kom till Malmö med dansk försorg, dock inte Ole Olsens⁹. Efter sommaren hade Olsen tjänat ihop sitt första större överskott.

Erfarenheterna från Industriutställningen verkar ha givit mersmak för Olsen och flera Malmöbor. Han skildrar i sin bok hur han blev inbjuden av människor han lärt känna i samband med utställningen, som efteråt kom till honom och sade: "Olsen, vi behöver en plats där vi kan roa oss i denna tråkiga stad- och ni är mannen som kan göra det." Olsen började med att undersöka hur mycket besökarna skulle kunna betala. Fabriksarbeterskor och andra tjänade kanske högst 12 kronor i veckan, så därför satte Olsen entréavgiften till tio öre på vardagar och 25 öre på söndagar. För detta skulle de besökande få tre första klassens artistnummer på friluftsscenen och en gratis dans. Men först måste han bygga upp hela området.

Malmö Tivoli.
 Entré 10 öre.
 För entrébiljetten får man åka en tur på karusellen.

Telegram!
 Med stort besvär och stora omkostnader har det lyckats mig att engagera

The Thoo Broocks
 från Amerika så mycket omtyckta och omtalade dubbelräck excentriquer, hvaribland annat en urkomisk brottningskamp utkämpas (Gustafson och Bech-Olsen).
 Dessa kommer jämte

The Three Clementos
 att hvarje afton uppträda från och med lördagen den 16 juli.

Sändagen den 17 juli från kl. 1—4 och 5—11.
Stor Brilliant Folkfest.
Musik och Dans.
 Ballonguppstigning, stor illumination och Bengalisk belysning.
 Kl. 1/8. The Three Clementos. Flygande trapez.
 Kl. 8. Ballonguppstigning.
 Kl. 1/9. The Thoo Broocks. Urkomisk dubbelräck.
 Tivoli blifver för första gången upplyst med egen elektrisk belysning.
 Obs! God och billig restauration finnes inom Tivoli.
 2840 **Ole Olsen, Direktör.**

Malmö Tivoli.

Annandag Pingst
från kl. 1— $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{2}$ 6—11 e. m.

Den 60,000:de besökanden å Malmö Tivoli för denna säsong kommer att gå in Annandag Pingst med en present från Tivoli bestående af

En ny, elegant Cykel
(Herr- eller Dam-).

Tag vara på biljetten! Numret på den 60,000:de blir upprädat från Testern kl. 10 e. m.

Scholdan & Wilhelm.
Det mest skratretande som till dags dato har blifvit presenteradt.
Gästuppträdande af Malmöbon

Rossio.
Gentleman-Ekvilibrist.
Har uppträdt å utlandets förnämsta etablissement.

Otto Sandgren.
Kl. 1. **Konsert, musik och dans.**
Kl. 3. **Rossio.**
Kl. $\frac{1}{2}$ 6. **Konsert, dans o. musik.**
Kl. 7. **Rossio.**
Kl. 8. **Otto Sandgren.**
Kl. 9. **Scholdan & Wilhelm.**
Kl. 10. **Otto Sandgren.**
Entré: Från $\frac{1}{2}$ 1—4 10 öre, från kl. $\frac{1}{2}$ 6 25 öre för vuxna och 10 öre för barn.
Högaktningfullt
Ole Olsen,

Nöjen

Malmö Tivoli.

Söndagen den 18 sept.
Stor Höst- och Sportfest.

Entré 10 öre till eftermiddagsuppträdningarna.

På grund af de stora omkostnaderna vid brottningskampen blir entrén sällr kl. 5 e. m. 25 öre för äldre, barn 10 öre.

För entrébiljetten får man åka en tur på karusellen.

Första professionella Brottningskampen

emellan Mauritz Andersson och dansken Morten Madsen (Amager champion).

Kl. 1 e. m. **Stor Konsert.**
Kl. 2. **Jeppé Jeppsson.**
Kl. $2\frac{1}{4}$. **Aleten Morten Madsen, som utlovar 200 kr. till den som kan eftergöra hans lyftningar. Hr Madsen skall bl. a. bära en vikt af 280 kilo med otvanbänderna (aldrig utfört af någon atlet) och till slut bära 2 kanoner, som slytras. Samlade vikten är 800 kilo.**
Kl. $\frac{1}{2}$ 3. **Dans.**
Kl. 6.30 **Ballonguppträdning.**
Kl. 7.30 **Brottningskamp emellan Mauritz Andersson och Morten Madsen.**
Kl. 8.30. **Jeppé Jeppsson.**
Kl. 8.45. **Carl Friedlew.**
Kl. 9. **Stor Illumination.** 3748

Malmö Tivoli.

Musik å Isbanan
lördag och söndag. Entré 10 öre.

Söndagen den 18 från 3—4 e. m.
Täffing i hastighetsåkning
för skolorngdom. Två pris utdelas.
Anmälningar mottagas å Tivolis kontor lördagen den 17.
Entré: före kl. 4 25 öre, efter kl. 4 10 öre.

Dans
lördag och söndag.
Entré: damer 25 öre, herrar 50 öre.
ST&A 945 811

Malmö Tivoli.

Söndagen d. 2 Juni
från kl. 1—11 e. m.

Debut af världens starkaste man. Svensken Hr Arvid Andersson.

Uppträder kl. 3 och 7.

Läs!

Allt orda mycket om Arvid Anderssons uppträdande är alldeles öfverflödigt då väl knappast en utlänskt man finnes som ej vet hvem han är och mycket mindre en svensk.

Hvem har ej læst om den læpmad han väckt öfver hela världen och nu senast i Amerika där han genom sin eleganta, smidiga och starka kropp väckt allas, ej minst damernas beundran. Båfva mäste man då man ser en man som är i besittning af

10 vanliga starka mäns styrka.

Det är ju tydligt att en sådan man väcker afund hos andra starka m. m. Händt den som här kommer att pröfva sin styrka med Arvid Andersson nämnes blott en man hvars namn alla känner, nämligen

Georg Lürich,
men så utlovar Arvid Andersson också 1,000 kr. till den som står det samma som han. Man kan med skäl säga att de hvilka intressera sig i Malmö Tivoli denna söndag kommer att se

Enorms kraftproduktioner.
Obs! Arvid Andersson uppträder kl. 3 o. 7.

Nytt artilstprogram:
Kl. 6 och 9: **Max Wilhelmis rulliga Panoptikon.** Ventrallikven (ej att förveks med fornt sedde dylika nummer).

Kl. 8 och 9.45:
Damimitatören Friedlew.
Entré: 25 öre för vuxna, och barn 10 öre.
ST&A 2163 2566

Fig. 3 a–e. Några olika Tivoliannonser i tidningen *Arbetet* 1898–1901. sid 112) 16 juli 1898, ovan längst t. v.) 17 sep 1898, ovan mitten) 17 feb 1900, ovan t. h.) 2 juni 1900, nedan t. h.) 1 juni 1901.

Den 26 april 1898 ansökte han hos poliskammaren i Malmö tillstånd om att få sätta upp ”karusell, skjutbana och panorama m.m.” på Föreningsgatan nr 40 från den 29 april till den 30 maj. Innan ärendet togs upp till behandling i poliskammaren ändrades adressen på nöjesplatsen till ”tomten till fastigheten 74¹⁰ S. Förstadsgatan”.¹¹ Ansökan bifölls, med tillägget att det inte gällde Pingstdagen, att verksamheten bara fick vara igång till kl. 22.00 och på söndagarna 12.30–15.30, samt 17.30–22.00. Ordningsvakter måste finnas och polisen skulle få ersättning för bevakning.

Det verkar ha tagit nästan en månad längre än Olsen beräknat innan han fick ordning på allting och först lördagen den 28 maj kl. 19.00 öppnade Malmö Tivoli.

Då erbjöd man en stor, ny, täckt dansbana; en högst elegant karusell, en elegant skjutbana och ett konstkabinett m.m. Entrén var bara 10 öre, vilket kunde jämföras med att Folkets Park tog 25 öre. För entrébiljetten fick man åka en gång på karusellen eller dansa en dans.¹² På annandag pingst, måndagen den 30 maj, annonserade tivolit att man hade en "Stor Pingstfest" med illumination¹³ och ballonguppstigning¹⁴. Dessutom serverades det Mattssonska ölet.

Restaurangen, som kom att bli fru Olsens skötebarn, erbjöd en öl för 10 öre, läsk för 10 öre, kaffe med småkakor för 15 öre, och tog 10 öre för ett gott danskt smörrebröd. Till att börja med hade man inget tillstånd till ölförsäljningen, vilket fick till följd att Olsen fick böta. Som utlänning kunde han inte heller få tillstånd. Istället blev han kompanjon med Jens Edvard Kock¹⁵, som fick tillstånden från polisen. Kock hade varit verksam som mejeriföreståndare i Malmö och blev nu restauratör på Malmö Tivoli.

Fig. 4. Jens Edvard Kock.

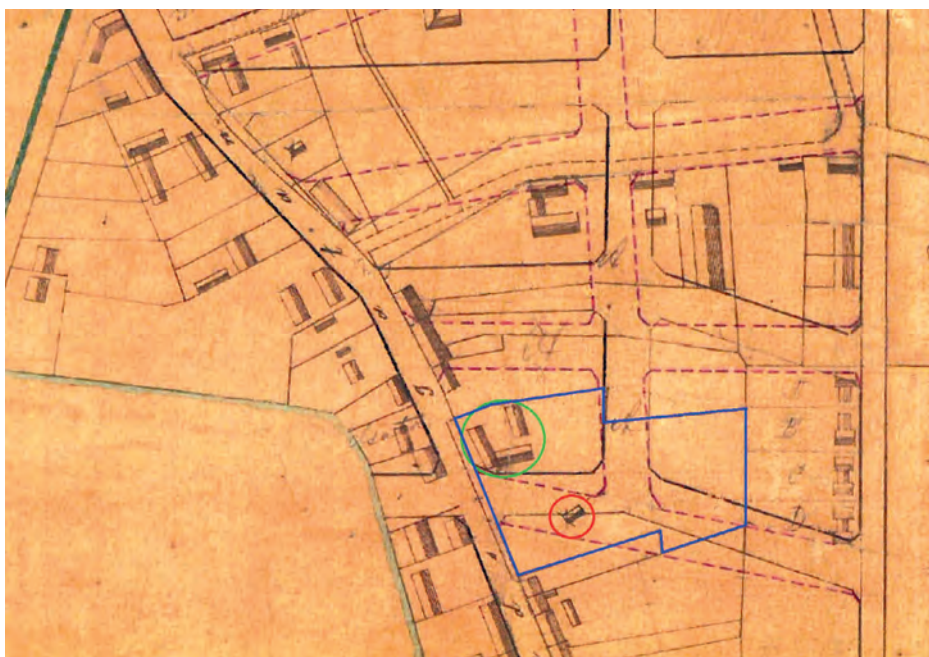

Fig. 5a-c. Sid. 114: Tivolitomten år 1878, markerad med blått. Möllan är markerad med en röd cirkel, och gårdshuset med en grön cirkel. Dessa hus verkar ha stått kvar och ingått i Tivolits byggnader, förmodligen som restaurangen. Övre bilden: Tivolitomten år 1890. Liksom under Tivolits tid var kvarteret Korpen inte delat utan Friisgatan slutade helt tvärt en bit väster om Skolgatan. Tomten markerat med lila. Nedre bilden: 1894: Tivolitomtens placering kan man ana sig till, med hjälp av möllan. Här ser man tydligt Tivolits läge, nära Pildammskolan och Monbijouskolan. I kv. Hjerpen låg chokladfabriken och i kvarteret söder därom bryggeriet. I kvarteren till höger om Hjerpen fanns Happachs såpfabrik och strax söder därom AB Skandinavien. Bostäderna runt omkring inhyste mest arbetarfamiljer. Kvarteret Kanninen+ Pildammskolan är det nuvarande Triangelns köpcentrum.

Ole Olsen hade nära till sitt tivoli. Han bodde med familjen på andra sidan gatan på adressen Södra Förstadsgatan 55¹⁶. Dit hade de flyttat från Danmark i april 1899. Tomten, Korpen XI, där Tivolit byggdes upp, ägdes av grosshandlaren Harald Bager, som köpt området den 30 april 1898¹⁷¹⁸. Säljare var mjölnaränkan Hedvig Persdotters sterbhus. Änkan avled i maj 1897 och i november flyttade hennes barn från platsen¹⁹. Hon och hennes familj hade haft sin gård på platsen liksom en ”vädermjölkvarn”. De hade också odlat marken som låg i anslutning till byggnaderna. Av bouppteckningarna 1863 och 1897 framgår att de odlade potatis, sockerbetor, foderbetor, råg, korn och hö. 1863 hade de två hästar och en ko, 1897 två hästar, två kor och elva höns²⁰. Väderkvarnen revs i samband med försäljningen men gården verkar av ett vykort att döma ha legat kvar och ingått i Tivolits byggnader. Man kan skymta en korsvirkesgård med två längor i vinkel, den ena med långsidan ut mot Södra Förstadsgatan, den andra inåt tomten. Marken där Ole Olsen anlade sina tivolibyggnader var alltså gårdens gamla mölleplats och åkermark. Först 1904, när Tivolit stängts, stod ett nytt hus klart på adressen.

Av ett bevarat brev i Harald Bagers arkiv, från Bager till Olsen i september 1898, framgår att det i hyreskontraktet ingick byggnader på tomten, med all sannolikhet de gamla gårdsbyggnaderna. Dessa fick Olsen lov att helt eller delvis hyra ut till annan person. Troligen avses Jens Edvard Kock, som förestod restaurangen. Det första hyreskontraktet för tomten, mellan Bager och Olsen, verkar enligt ett brev ha löpt på ett år, och i oktober 1898 fick Olsen rätt av Bager att förlänga hyrestiden med ett eller eventuellt två år. I ett brev till Bager i oktober 1898 omtalar Olsen det på tomten liggande boningshuset. En fnurra på tråden mellan Bager och Olsen antyds i ett brev i oktober 1899. Bager refererar ett samtal de haft i september om förlängning av hyreskontraktet, men eftersom Olsen inte hört av sig och Bager hade andra spekulanter på tomten planerade han nu att stycka denna. Bager menade att han behövde Olsens hyresinbetalning för att få ”räntor o.d.” täckta. Enligt tidningen Arbetet var hyran 5000 kronor om året.²¹

På den tidigare åkermarken planterade Olsen många träd men de ville inte riktigt ta sig. Då köpte han in lagerbärstråd i trälådor som fick bidra till försköningen av miljön. Belysningen var fast installerad och bestod av tusentals lampor som lyste upp området, och danssalongens fasad i maurisk stil hade en stor iögonfallande illumination. I juli 1898 blev Tivoli upplyst för första gången med egen elektrisk belysning²². Till midsommarmfesten 1899 hade Olsen dessutom ordnat en majstång som var stor och elektriskt belyst²³. Besökarna kom i stora skaror och var ur många olika samhällsskikt. På vardagarna var det i allmänhet 500–1000 besökare och på lördagarna ca 2000. På särskilda söndagar kunde upp till 4000 besökare komma. I juni 1901 närmade man sig totalt 60 000 besökare. I annonser utlovade man att besökare 60 000 skulle få en ny modern velociped. Detta rekord uppnåddes den 9

Direktör Ole Olsen.

Malmö Tivoli.

Herr Harald Bager,
Malmö.

I följe af kontrakt af den 20 Maj 1898 får jag härmed snädela, att jag fortfarande önskar att hyra eder tomt N: 11 kvarteret Störpen med det därpå be-
liggande boningshus för den i kontraktet fastsatte pris och för öfrigt med hänseende till alla punkter i kontraktet.

På grund af vårt samtal såg jag mycket gärna att en eventual förändring af kontraktet kunde låta sig göras senare

Högaktningfullt
Köbenhavn d. 26. Okt. 1898 Ole Olsen.

Fig. 6. Ole Olsen brev till sin hyresvärd Harald Bager i oktober 1898. Han nämner bl.a. att han vill fortsätta hyra tomten med boningshuset, som fanns där. Ur grosshandlare Harald Bagers arkiv, volym E1:1a (inkommande brev till grosshandlare H. Bager 1897-1903).

Fig. 7. Tivolis ingång vid Södra Förstadsgatan 74, nuvarande 60/62. Lagerbärstråden i lådor bildar en sorts allé från ingången. Längst till vänster skimtar en korsvirkeslänga som troligen är en del av den gamla möllegården. Där verkar Tivolis servering ha funnits.

juni. Den lycklige hade biljett nr 1213, men ännu dagen efter hade ingen anmält sig, trots att numret ropats ut från scenen samma kväll. Tidningen *Arbetet* spekulerade att vinnaren kanske var en lantbo, som bara varit i staden tillfälligtvis²⁴. Området ändrades och förbättrades också under åren. Till säsongens öppnande 1901 hade man byggt en ny dansbana och erbjöd fri dans på den nya banan.

Danska tidningen *Politikken* var inte imponerad vid ett besök i oktober 1900. Man skrev: ”Tivoli ligger i en utkant av Malmö och utgörs av en trädgård utan träd. I ena änden av den s.k. trädgården ligger en tribun, som med ett mildt uttryck kan sägas vara blygsamt upplyst, och på den morasaktiga terrängen nedanför var publiken samlad utan skydd mot den ogunstiga himlen”²⁵.

Artisterna var många och av skilda slag, men Olsen och Kock gjorde sitt bästa för att engagera akter av hög kvalitet. Många gånger var det artister som uppträtt på Tivoli i Köpenhamn. Den kände luftseglaren Laurits Johansen med sin luftballong var en. Hans arbete varade i timmar. Ballongen började fyllas vid 13-tiden men först framåt 19-tiden kunde ballongen stiga upp. Ett trick han gjorde var att ha en stege på 20–30 steg hängande löst från gondolen och först när ballongen gått högt till väders klättrade han upp från det lägsta steget. Hans farligaste konst, som han också gjorde i Malmö, var att bränna av ett fyrverkeri i luften. Han band fast solar, hjul, kanonsalvor osv hängande under gondolen och först när ballongen stigit upp till en viss höjd avfyrades fyrverkerierna, som såg praktfulla ut från åskådarnas

Luftseglaren Johansen
från Köpenhamn uppsteg i går afton kl. 10 från »Malmö tivoli». Under ballongen hade han fastgjort en fyrverkeripjes, bestående af en del kulörta raketer, som afbrändes då ballongen kommit ett stycke upp i luften. Fyrverkeriet gjorde god effekt och applåderades lifligt af de många åskådarna som befunno sig inom och utom »Tivoli».

Ballongen dref med rask fart åt sydost, och efter 15 minuters förlopp nedsteg hr Johansen lyckligt på Skabersjö egor.

Den ballongfärd, hr Brunner jr i går företog från Malmö tivoli, höll på att sluta olyckligt. Ballongen fördes nämligen utåt sundet, hvarför det var nödvändigt att så fort som möjligt företaga nedstigningen. Luftseglaren steg ner vid husarkasärnen, hvarvid ballongen kom i kollision med taket till en af byggnaderna. Ballongen fick en stor remna. Några husarer skyndade emellertid i god tid till och hjälpte den djärfve luftseglaren — som icke häler nu hade någon gondolkorg — lyckligt och väl ned på fast mark utan att han erhöll någon kroppsskada.

Fig. 7x-y. T. v. artikel ur *Arbetet* 17 augusti 1899. T. h. artikel ur *Arbetet* 23 juli 1900.

plats nere på Tivoli. Vid ett tillfälle skulle en ung kvinna följa med upp i ballongen men hon avböjde i sista stund så istället fick direktör Olsen själv gå till väders, inte utan viss rädsla.

Var ballongen tog vägen efter uppstignandet berodde på vädret. I augusti 1899 t.ex. hamnade Johansen efter femton minuters flygning på Skabersjö ägor. I juli 1900 var luftseglaren Franz Brunner, som steg till 800 meters höjd i vackert väder och flög till Kattarp. Ibland gick det inte alls. Den 4 juli 1900 skulle en planerad ballonguppstigning ske, men det rådde stark blåst och ballongen sprack nertill i fyra delar när den skulle fyllas. För mycket gas strömmade ut och luftseglaren vågade inte riskera en flygtur i det skicket. Den 23 juli 1900 höll Franz Brunner på att råka illa ut. Ballongen fördes av vinden utåt sundet, och han fick gå ned så fort som möjligt. Det blev vid husarkasärnen, varvid ballongen kolliderade med taket på en av byggnaderna. Ballongen fick en stor reva, men några husarer rusade till och hjälpte Brunner till marken utan skador. Franz Brunner hade en särskild konstruktion av ballong utan gondol, vilket gjorde det hela mer riskfyllt²⁶. När Franz Brunner gjorde sin sista uppstigning i augusti 1900 tog han med två brevdovor upp. Den ena släpptes ut på ballongens högsta höjd och den andra när ballongen börjat gå ned. När duvorna återkom till Tivoli skulle deras meddelanden läsas upp.

En variant på ballonguppstigningen gjordes den 8 juli 1901. På söndagskvällen kunde en åskådarmassa på 7000–8000 personer på Tivoli och angränsande gator se uppstigningen med ballongen av luftseglaren Vitello, hans svägerska och en dansk journalist. Då ballongen nått en höjd av omkring 1000 meter hoppade fru Vitello ut iförd fallskärm. Nedfaran det var i början hastigt, innan fallskärmen hunnit bli riktigt utslagen, men fick sedan en modererad fart och efter några minuter

nådde den djärva luftseglerskan, iförd elegant promenaddräkt, med sin fallskärm fast mark på renhållningsverkets område, sedan det först verkat vara risk för att hon skulle fastna i trädkropparna i Folkets Park. Ballongen med de två passagerarna landade en halvtimme senare $\frac{1}{4}$ mil från staden²⁷. Tyvärr förstörde landningen en del av grödan på platsen, och de åskådare som skyndade till förvärrade det hela. Direktör Olsen fick ersätta bonden till ett värde av 100 kronor²⁸.

Tivolit förevisade vid ett flertal tillfällen olika exotiska akter. Fakiren Hadj Soliman Ben Aissa var en av dem. Han reste jorden runt med sina otroliga prestationer. Ben Aissa presenterades som en indisk fakir

som lärt sig konsterna av dervischer, en eremit och indiska fakirer. Hans akt bestod i att han stack 3–4 spetsiga dolknålar genom över och underarmen, därefter stack nålarna igenom hals, kinder och tunga. Sedan drev han in en 13 cm lång nål i livet med en hammare. Finalen bestod av indrivandet av en sabel i kroppen och brännande av ena armen. Man kan tro att Malmöbornas ögon blev stora som tallrikar²⁹. En annan uppseendeväckande förevisning gjordes av den tatuerade Mr de Burt³⁰. I slutet av maj 1900 fick svärdsslukaren Alexius den största texten i annonserna. Han slukade en sabel upp till 23 tumslängd och 500 kronor utlovades till den som kunde bevisa att det var fusk. Annonser uppmanade militärer att ta med sina egna sablar, eftersom Alexius skulle visa med dessa att hans trick inte var humbug. Läkare och intresserade av publiken uppmanades att närvara vid tribunen vid de häpnadsväckande experimenten³¹. Till det exotiska räknades också zigenarsällskapet De Mitrik som uppträdde i augusti 1900. En månad senare hade nästa enastående akt plats på scenen. De annonserades som ”Japaneser-truppen”. Deras prestationer var tydligen enastående och stor succé utlovades varje afton, men vad de egentligen gjorde är oklart³². Till Tivolis öppningsfest slog man på stort och hade lyckats få Mr Rannie, mannen med järnhuden, äkta singales från Ceylon, att komma till Malmö. Malmöpubliken fick se honom gå med sina bara fötter uppför en stege som bestod av skarpslipade sablar. Han stod också på ett

Fig. 7b. Den 9 juli 1901 omskrevs den djärva luftseglerskan Vitellos hopp på Malmö Tivoli, i Göteborgs Aftonblad.

bräde med skarpa spikar medan han bar fyra man. I en tunna, invändigt besatt med tumslånga skarpa spikar, lät sig Mr Rannie rullas runt. Det var ingen humbug, vilket bevisades av att Mr Rannie undersökts av professor H.v.Mosetig, dr Benedikt m.fl, enligt annonsen³³. Den tio personer starka ryska truppen Tschepanoff, som överallt gjort stormande lycka, kom med ”det största och finaste nummer som förevisats å Malmö Tivoli.” Deras representationer var ”de behagligaste och graciösaste man kan tänka sig.³⁴”

Det var inte bara människor som förevisades utan också olika djur. Under tre dagar i juni 1900 kunde Malmöborna till exempel få se fem dresserade björnar, som senast uppträtt i Zoologisk have i Köpenhamn.

Olika sportevenemang organiserades också, som brottningsmatcher. Den danske

Bech-Olsen som var en av sportens stora namn och drog stora åskådarmassor när han stred mot svenska brottare var en återkommande artist på tivolit. Vid ett tillfälle hade Bech-Olsen efter 20 minuters kamp fått svensken i mattan, varpå publiken började ropa: ”humbug, svindel, humbug!”. Olsens barnflicka kom strax därpå springande till direktör Olsen och gjorde honom uppmärksam på att Olsens nioåriga son Ole stod och ropade med i kören. Gossen fick strax lämna platsen och fördes hem av barnflickan. Ibland användes brottningen till komisk effekt, som när en ”urkomisk” brottningskamp utlovades mellan Bech-Olsen och Gustafsson³⁵. I augusti 1900 anordnades brottning mellan den berömde bulgariske brottaren Bajonovski och Gustaf Ahlberg. Den utlovades bli av stort intresse då Bajonovski var ”känd för elegant och smidig brottning”³⁶.

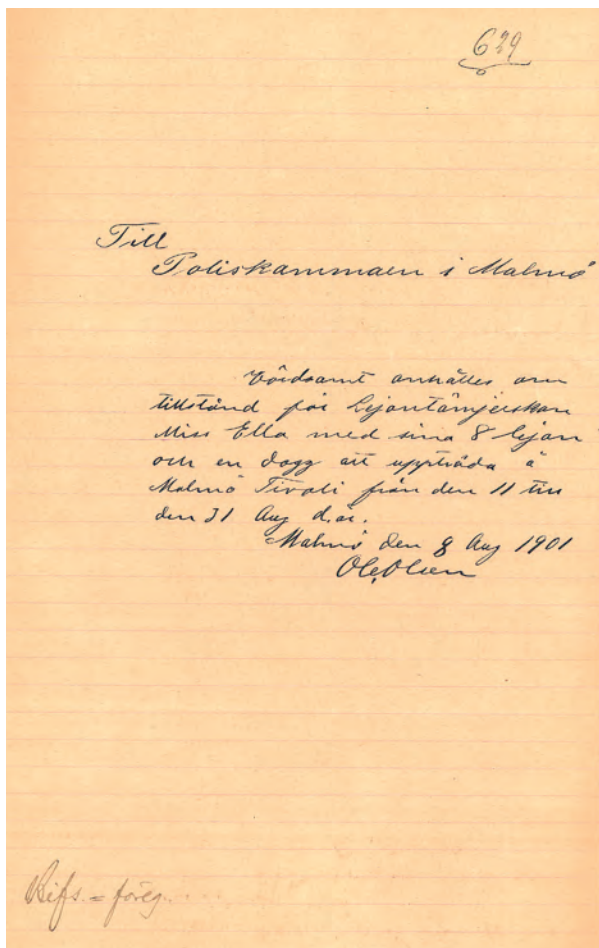

Fig. 8. Ansökan till poliskammaren i Malmö från Ole Olsen om att lejontämjerskan Miss Ella skulle få visa upp 8 lejon och en dogg, den 11–31 augusti 1901. Ur Poliskammaren i Malmös arkiv, volym E1:28

Den 26 augusti 1900 hade Olsen och Kock tillsammans med klubben Enighet ordnat med svensk mästerskapstävlan i brottning. Deltog gjorde Stockholms allmänna atletklubb, Stockholms atletförening, Göteborgs atletklubb, Örgryte idrottssällskap, och samtliga klubbar i södra Sverige. I första pris utdelas en silverpokal och en guldmedalj, andra pris var en silverpokal och en silvermedalj, tredje och fjärde pris var silvermedaljer. Före tävlingen stod priserna utställda på Tivoli.

I juli 1898 kom The Thoo Brooks från Amerika och uppträdde, de var omtalade ”dubbelräcksexcentriker”. Enligt annonser var de också ”urkomiska”. Sveriges mest framstående handgymnast, Norlando, visade upp sig i juni 1899.

Återkommande var att atletklubben Enighet framträdde på Tivoli. Den 21 augusti 1898 hade de sin årssuppväsning där. Samma dag hölls en två timmar lång gymnastikuppväsning och klockan 20.00 började ”brottning mellan Sveriges bästa amatörer”. Klubbens mästerskapsbälte skulle för sista gången försvaras av Mauritz Andersson³⁷. I maj 1899 var Enighet tillbaka med gymnastik och brottningstävlan om klubbens tvenne vandringspris³⁸.

En variant var uppträdande av atleter. I september 1898 uppträdde atleten Morten Madsen, som utlovade 200 kronor till den som kunde göra samma lyftningar som han gjorde. Han bar exempelvis en vikt på 280 kilo med ”ovanhänderna, aldrig utfört av någon atlet”, och tillslut bar han även två kanoner, som avfyrades. Den samlade vikten var 800 kilo³⁹. I maj 1900 ordnades en tävling i tyngdlyftning, där Georg Lürich och flera av Sveriges starkaste män och atleter deltog. Den som kunde med två händer lyfta det som Lürich lyfte med en, skulle få 500 kronor. Allmänheten kunde anmäla sig till tävlingen varje afton⁴⁰. Sommaren 1901 kom världens starkaste man, svensken Arvid Andersson till Tivoli. ”Vem har ej läst om den häpnad han väckt över hela världen och nu senast i Amerika, där han genom sin eleganta, smidiga och starka kropp väckt allas, ej minst damernas beundran. Bäva måste man då man ser en man som är i besittning av 10 vanliga starka mäns styrka. Det är ju tydligt att en sådan man väcker avund hos andra starka män. Bland dem som kommer att pröva sin styrka med Arvid Andersson nämndes blott en man,

Fig. 9. ”Starke Arvid”, Arvid Andersson (1873–1954). Han slog Malmöpubliken med häpnad. – Bild i privat ägo.

vars namn alla känner, nämligen Georg Lürich, men så utlovar Arvid Andersson också 1000 kronor till den som utför detsamma som han⁴¹.

I oktober 1900 anordnades på Tivoli Sveriges första offentliga boxningsmatch, enligt Eskilstunakuriren. Den orsakade artiklar i många tidningar runt om i landet med rubriker som ”En ohygglig sporttäflan”. Det var den australiska yrkesboxaren Jim Smith som mötte den danske Kristian Hostrup. Matchen skedde i Tivolis sommartheater med en åskådarskara på omkring 4000 människor. Matchen bestod av tre treminuters ronder. Det gick illa för Hostrup. Redan från början fick han näsblod och snart var hela ansiktet en blodig massa. I tredje ronden var Hostrup vacklande, förvirrad och sönderslagen och kunde till slut inte resa sig mer. Publiken såg kampen med blandade känslor. En del kvinnor nästan svimmade och måste lämna platsen. Visslingar och applåder hyllade segraren⁴².

En annan sport företrädde den svenske cykelkungen Herr Malmsten. Han hade senast uppträtt i Amerika, där han väckt stort uppseende genom sina underbart säkra, smidiga, eleganta och av någon annan aldrig utförd konståkning. Den 21 juli 1901 fick Malmöpubliken chans att se honom.

En återkommande artist var damimitatören Carl Fridlev⁴³. Andra nummer utfördes av den enastående svärdsekvilibristen⁴⁴ Mr James^{45,46} och den världsberömda mimikern Mr Hoppkins framställde världsberömda personer som president Krüger, Dreyfus, Zola m.fl.⁴⁷. Man kan undra hur väl Malmöpubliken kände till dessa dåtidens kändisar... Inte bara utsocknes artister fick plats. Malmöbon Rossio, som var ”gentleman-ekvilibrist⁴⁸” och hade uppträtt på utlandets förnämsta etablissemang framträdde på Tivolis scen sommaren 1900. I november 1899 hade Rossio uppträtt med cirkus Tanti på Hippodromen som parterrjonglör⁴⁹ och ”visade sig äga stor färdighet i sin konst och jonglerade med brinnande facklor som om det varit leksaker⁵⁰.”

Rossio hette egentligen Wilhelm Reinhold Gottfrid Rosquist, son till en skräddare och född i Malmö 1878. Han hade gått i lära som frisör men ville hellre jonglera och lämnade snart frisersalongen för artistlivet. Han debuterade på en cirkus i Tomelilla och uppträdde redan i juli 1898 i Stockholm, och därefter i Kristiania, Köpenhamn, Berlin och Wien. Han gifte sig 1902 och omkring 1903 öppnade han frisersalongen Sanitär på Södra Förstadsgatan 62...vilken låg ungefär där Malmö Tivolis ingång funnits bara något år tidigare. Salongen finns fortfarande kvar och med ursprungsinredningen intakt⁵¹.

En annan talangfull man som dessutom var ”nutidens mest underbare artist” var Herr Röthiz, behändighetskonstnär och myntbesvärjare⁵². Ekvilibrister av flera slag fanns det: The Two Tanleys var gentlemen-ekvilibrister (”världens bästa”), Ric Nelson var hand- och huvudekvilibrist på stram lina (”världsoriginal⁵³”). Till och med en ”egendomlig världsabnormitet” som håratleten Sascha fick förbluffa

Malmö med sina märkliga uppträden⁵⁴. Inte desto mindre märkligt låter det med "Oreo's, det stora manliga hjulet från Paris"⁵⁵. Vad gjorde han kan man undra...?

Dansen var populär på Tivoli. Att dansbanan hade tak gjorde att den även kunde användas på hösten och vintern. Till att börja med kunde besökarna få en dans för sin entrébiljett på 10 öre. I juni 1898 annonserade Olsen att dansen sedan kostade bara 5 öre paret. På midsommarfesterna kunde dansen runt majstången vara gratis⁵⁶. Redan 1898 hade man konserter och till öppnandet den 30 april 1899 annonserade man om en konsert med Tivoliorkestern. Våren 1900 gjordes reklam för Tivoli Konsertkapell. Sångare och sångerskor framträdde också på scenen, som nationalsångerskan Klara Netzler i maj 1899. Duettisterna bröderna Anjou var också en av akterna⁵⁷ liksom Bröderna Lorentz, "Sveriges bästa och mest omtyckta duettister"⁵⁸. Den 2 september 1900 framförde sångföreningen Sångens Vänner en konsert, vilket var första gången på Tivoli. Förutom sång och musik hände det att även dans framfördes på scenen och inte bara på dansbanorna.

Den beprövade franska sköna La Belle Eline, den berömda dansösen, som var berömd för såväl sin dans som sin skönhet, erbjöds publiken tre dagar under pingst 1901.

I augusti 1901 framfördes på teatern en sommarrevy som skrivits särskilt för Malmö Tivoli. Den hette "I asylen" eller "Foran går" och utgjordes av skämt i en akt med kupletter. Personerna på scenen var Van Ryssen, direktör; mästare Olof, bas; Jönsson, 1:ste portvakt; Laban, den andre dito; en kusk, en dubbelt så bra; en ryss med hustru och trasungar; en sockertös; en Revingepåg; Hornpär med anhang; strejkbrytarearbetare m.fl. Bakgrunden var de verkliga händelserna vid Arlövs vagnfabrik, där arbetarna drabbats av lockout, efter att de fått lönenedsättning. Först träarbetarna, följda av järn- och grovarbetarna avskedades eller utestängdes. Fabriksägaren hade först importerat strejkbrytare från Tyskland och Frankrike och sedan från Ryssland. Sammanstötningar mellan arbetare och strejkbrytare påkallade militärhjälp. Fabriken hade omkring 300 arbetare och tillverkade godsvagnar. Konflikten blev mycket omskriven och känd, varade i 14 månader och slutade med att arbetarna togs tillbaka först 1902.

*Fig. 10. Willy Rossio, eller Wilhelm Rosquist (1878–1931), som han egentligen hette. Han uppträdde på Malmö Tivoli 1900. Tre år senare öppnade han frisersalong, i huset som byggts där Tivolit legat.
– Bild: ur boken "Inte bara glitter..." av Per Arne Wåhlberg.*

Ett artistframträdande förorsakade polisutredning. Det var i juli 1901. Det hade kommit till polisens kännedom att tivolidirektören Ole Olsen på söndagen den 14 och måndagen den 15 förevisat två tyska pojkar i Tivoli, de s.k. jättebarnen. De var från Danzig och hette Adolf och Fredrik Schreiter, 8 och 10 år gamla. De var i Malmö med sin impresario Heinrich Pfeffer och bodde på hotell Stockholm. Att förevisa minderåriga pojkar under 14 år offentligt var förbjudet. Olsen hade dessutom inte ansökt om tillstånd till förevisningen. Olsen och Pfeffer förklarade båda två att de inte känt till förbudet. Att Olsen inte sökt tillstånd förklarade han med att han trott att det tillstånd han fått för månaden gällde även denna förevisning. De båda varnades av poliskommissarien. Det kan noteras att förevisningen av jättebarnen inte annonserades i tidningen.

Ett reguljärt inslag var lindansare av olika slag. På den stora sommarfesten midsommardagen 1898 uppträdde John Schyffer med fram- och baklängessaltomortaler från 18 fots höjd. Ett av hans konststycken kallades "Dödssprånget"⁵⁹.

Två år i sträck engagerade Olsen den österrikiska lindansaren Joseph Brunner till Tivoli. I annonserna kallades han "hjälten från Donau". Han gick till väders på en lina omkring 25 meter upp i luften utan skyddsnet. Linan var 140 fot lång. Där uppe hittade han på många olika trick. Bland annat uppvisade han sin konstskyttskicklighet då han såväl stående, som knäböjande och liggande sköt till måls. En gång körde han sin son Franz i en skottkärra uppe på linan, en annan gång gick han klädd i en riddarrustning på 30 kg med fyrverkeri i båda ändarna av balansstången. Också själva linan var klädd med fyrverkerier så att han gick som i ett helt eldhav. Vid ett tillfälle gjorde man reklam för att han skulle stå "som i en eldsprutande krater". Men till slut tog idéerna slut och han bad Olsen om uppslag. Ole Olsen föreslog att han skulle få två små dresserade grisar att gå över linan. Brunner menade att det nog skulle gå och Olsen och Kock for till marknaden i Lund för att inhandla två kultingar. Att få dem att gå på bakbenen visade sig dock svårt. Brunner tillverkade då två selar, band dem om magen på vardera kulting och fäste dem i var sin ände av balansstången. Folket stirrade förbluffade på de balanserande grisarna. Den ena grisen blev tydligen nervös av äventyret och släppte en "laddning"...rätt i hatten på en dam på marken. Damen kom mycket uppbragt in till direktör Olsen, som lugnade henne genom att ge henne pengar till en ny hatt. I augusti 1900 verkar Brunner ha överträffat sig själv. Han bar en spis på 80 kg upp till linan, satte den där och stekte pannkakor. De blev sedan nedhissade till publiken som fick smaka⁶⁰.

Förutom lindansare förekom olika trapetsartister, som The Three Clementos. "Detta nummer kommer att förvåna varje besökande. Flerdubbla saltomortaler från 80 fots höjd. Nytt! Enastående! Utan konkurrens! Nytt!"⁶¹.

Att få folk att skratta verkar ha varit ett viktigt inslag. Clownar av olika slag var ofta förekommande, som clownen Karoli med sitt clownintermesso⁶², eller de så mycket omtyckta clownerna Nipp och Tipp⁶³. Den ”musikalisk-exentriska negerkomikern” Mr Barry, var ”mycket omtyckt från andra platser”⁶⁴. The Weldings med sin teaterminiatyr annonserades som ”mycket komisk”⁶⁵. Flera gånger kunde Malmöborna se de urkomiska parodijonglörerna Charles och Ernesto. Bondimitatören Jeppe Jeppsson, med eller utan kompanjon var ett populärt komiskt inslag⁶⁶. Tillsammans med Elsa Jeppsdotter utlovades att ”alla måste skratta”⁶⁷.

Särskilt för barnen framträdde C. von Bernars världsberömda, enastående, oöverträffade marionett-teater⁶⁸. De vuxna kunde gapa åt exempelvis Max Wilhelmis rörliga panoptikon⁶⁹. Lämpligt för barn tyckte Olsen och Kock att den stora dresserade lejongruppen var. Dessa fem lejon tänkte man skulle ”bliva till nytta och nöje för barnen.” De förevisades av Miss Ella och ett kunde till och med gå på lina. Dessutom hade man en stor roande kasperteater och gratis biljetter till varje barn för fri åkning på karusellen⁷⁰.

Fig. 11. Familjen Ole Olsen på Tivoli. På bänken från vänster: Ole Olsen, dottern Lady, bustrun Anna med sonen Eugen i knät, dottern Ebba. På marken från vänster: sonen André och sonen Ole. Foto år 1900. – Bild ur boken "Gøglar og Generaldirektør" av Poul Malmkjær.

Olsen och Kock provade många olika aktiviteter för att dra in folk. I september 1899 ställde man till med höstmarknad, "en fullständig bondmarknad". Enligt annonsen: "Är någonting så roligt som en marknadsfest. Där får man se och köpa både ko och häst. Ja på Malmö Tivoli i en marknadsfest. Där mår man nog som bäst. När man får köpa vad man vill och vad som helst.⁷¹". Förutom marknaden förevisades: "Största guldklimpen som hittats i Klondyke, den skål varav Erik XIV åt den förgiftade ärtsoppan, den lykta som förorsakade den stora branden i Chicago, den svenska kungalängden i kroppsbilder". Kort sagt, det fanns något för alla!

Till Höstfesten 1900 prövades ett nytt grepp. Området skulle föreställa en marknad i Venedig, med ståtliga italienska byggnader uppförda. De föreställde en romersk terrass med statyer, pelargångar, lagerlundar och plåtåer, där frukt och drycker serverades. Ett romerskt tempel fanns, som var festskrudat av girlanger, blommor och facklor. Där fanns blomstersmyckade prästinnor som bjöd på förfriskningar åt det törstande folket. Romerska präster och sicilianska sångare sjöng då och då sina hänryckande sånger från templets inre. Floras triumfbåge var smyckad med årets skörd av frukter, blommor och säd. På tribunen uppträdde gladiatorer, atleter, jonglörer och sångare, ikariska lekar, kraftproduktioner mm. "Över allt ser man festens prägel, 100-tals blomster- och trädgrupper, girlanger möter den överraskade besökaren varthän han än vänder ögat. Här och där resa sig obelisker, allt strålar i ett hav av elektriskt ljus, facklor, bengaliska bloss och eldar. För de materiella behoven sörjer ett plättbageri med sina aldrig utsinande källor av varma plättar⁷²." Veckan därpå firades årets sista marknads- och höstfest. Förutom allt det som var med helgen innan, anordnades en marknad med "allt möjligt och omöjligt av överblivna varor från förra århundradet till ett pris som nu levande människor aldrig ha drömt om ej ens i sina djärvaste fantasier." Bland varorna fanns åkerbruksredskap, kammar, tand- och huvudborstar, näsdukar, cigarrer, snus och tobak och två järnvägsbatterier med småländska vispar. Dessutom förväntades kända personer med sina positiv, harmonikor, sångare och sångerskor. Som särskilt dragplåster kom det världsberömda sällskapet Gubmuh som förevisade de senaste världsberömda uppfinningarna som Zeppelins luftskepp, baron Blons självladdande kanon, Alexius land- och vattenlokomotiv. På marknaden gjorde Boerkonstskytten Hås debut. Han var en av boernas mest framstående skyttar. Han hade varit fången hos engelsmännen men rymt och visade nu bland annat att han kunde stå på huvudet och skjuta ett äpple från sin tjänares hand. För enda gången visades också Paris-utställningen i elektriska ljusbilder.

Tivolis sista höstmarknad 1901 anordnades som en S:t Hans fest på Dyrehavsbakken. Ole Olsen var väl förtrogen med den och man kan nog tänka att han hade lite hemlängtan. Man erbjöd skrikballonger, tuthorn, bollspel,

positivhalare med dresserade råttor, figurteater, nihilistbomber, en massa salustånd mm. Josef Brunner var tillbaka med fyrverkeri på sin lina som skulle föreställa en fyrverkeriexplosion i Nanking. ”Storslaget. Effektivt. Verkningsfullt.” Franz Brunner gjorde ballonguppstigningar och hängde i trapets under ballongen. Pappa Brunner körde honom dessutom över linan i en skottkärra. Och Jeppe Jeppsson var tillbaka med sin gräbba Amalia⁷³.

1899 införskaffade Ole Olsen en automobil till Tivoli, som byggdes ihop av Christiansen i Store Kongensgade. Automobilens som var kedjedriven, skulle köra runt på Tivoliplatsen med de besökande barnen. Ibland körde familjen Olsen själva med bilen på utflykt. En gång skulle de köra från Malmö till Helsingborg, en resa som tog två dygn. Största delen av tiden låg Olsen under bilen och rotade, så de fick övernatta i Landskrona och först efter 36 timmar nådde de Helsingborg. Återfärden skedde via tåg, både för familjen och bilen.

I danssalongen kom Olsen på att förevisa ”levande bilder”. Första gången var vid säsongöppningen den 30 april 1899, då annonser utlovade att ”Vargrafen vill absolut förvåna publiken”⁷⁴. Publiken var inte särskilt begestrad, trots att förevisningen var gratis. De ville hellre dansa. Filmerna var korta och visade en gestikulerande man eller liknande. I maj 1899 visades: ”nya bilder, sista eldsvådan,

Fig. 12. Ole Olsens barn vid bilen, fotograferade 1902 utanför villan i Fredriksberg. Den här bilen körde runt med besökare inne på Malmö Tivoli. – Bild ur boken "Gögler og Generaldirektør" av Poul Malmkjær.

Fig. 12b. Malmö Tivoli. På den här bilden ser man tydligt hur Ole Olsen försökt liva upp området med att plantera träd, båda i marken och i lådor. Strax till höger om bildens mitt syns scenen. Till vänster syns danssalongens "mauriska" fasad. Bakom den går Friisgatan bort mot Bergsgatan. Huset i bakgrunden till höger är hörnhuset vid Friisgatan/Skolgatan, som fortfarande finns kvar.

Konung Oscars ankomst.⁷⁵ Apparaten som var mycket primitiv hade Olsen skaffat från Tyskland. Efter en tid sålde han den till Christiania.

Vintersäsongen 1899 var den första när Ole Olsen provade att hålla öppet på veckosluten även när vädret var kallt eller dåligt. Förutom dans skedde föreläsningar av vitagrafen. Den 3 december 1899 visades "första bilden från Kriget mellan Boerna och Engelsmännen". Inträdet var 50 öre men dansen var fri⁷⁶. I januari 1900, till trettonhelgen, utvidgades nöjena. Förutom dans kunde publiken se det berömda clown- och gymnastiksällskapet Dusarmo som roade med Grand lust-potpurri, romersk ringgymnastik, räckgymnastik och clowners komik och akrobatik. Vädret var tydligen kallt och Olsen kunde anlägga en isbana. Den 13 januari 1900 annonserades att entrén till isbanan bara var 10 öre, medan entrén till dansen lördag och söndag var 25 öre på lördagen, medan söndagsdanserna kostade 50 öre för herrar och 25 öre för damer. Följande helg gällde samma sak. I februari började man även spela musik på isbanan och söndagen den 18 februari anordnade man tävling i hastighetsåkning för skolungdom. Två pris utdelades⁷⁷. I slutet av februari verkar isen ha smält och bara dansnöjet återstod.

Hösten 1900 användes Tivolis område till att ge föreställningar av Cirkus Bergman, väl uppvärmd och med särskilda barnföreställningar. Dessutom hade "Düringers museum" öppet under en period dagligen, på tisdagar och fredagar kl. 14–19 endast för damer⁷⁸. Vad visade egentligen detta museum?! År 1882 bestod Düringers av

”Mekaniska och plastiska figurer, Röda korsets Samaritverksamhet, Etnologisk samling med olika folkracer, Historisk samling med tortyrredskap, kejsare, tatuerade damer och mekaniska figurer som Amandada dansande med sabel, Pierrot med sin fåstmö Stina⁷⁹”. År 1886 bestod kabinettet av ”genomgående nyheter i Mekanik, Plastik och Austomi, och påpekas särskildt professor Billroths utomordentliga operationer m. m.” På lördagar och söndagar hölls även denna höst dans.

Allt var inte nöjen och frid och fröjd på tivolit fast annonserna förklarade att endast nyktra personer ägde tillträde. Den 31 juli 1898 råkade arbetskarlen Anton August Hansson, 24 år gammal, i bråk på Tivoli. Det började med att tre män kom fram till konstapel Bjerstedt som tjänstgjorde på Tivoli den kvällen. De berättade att en av dem blivit slagen av en okänd man. De ville nu peka ut mannen för konstapeln. Bjerstedt följde med de tre bort mot dansbanan. Bjerstedt blev snart skild från angivarna av folkmassan, som omringade honom under skrik och hurrarop. Anton August Hansson befann sig i folkhopen och for på Bergstedt och slog honom på huvudet så att hjälmen föll av, och slog honom sedan 2–3 gånger till och sparkade honom minst två gånger. Bjerstedt höll fast Hansson och försökte föra bort honom, men Hansson gjorde våldsamt motstånd och först när de andra konstaplarna kom kunde Hansson föras till Södra Polisvaktkontoret. Hansson sade senare i sitt vittnesmål: ”jag var i folkmängden nära Bjerstedt. Jag var fullkomligt nykter och uppförde mig lugnt och stilla. Jag kan inte minnas att jag slagit eller sparkat Bjerstedt. Jag gjorde motstånd när konstapeln utan anledning anhöll mig.” De andra vittnesmålen ger en annan bild av förloppet: Murareförmannen Jöns Håkansson var anställd som vakt vid dansbanan i Tivoli. Han såg att en person överföll Bjerstedt, som slagits omkull och fått slag och sparkar. Han kunde *inte* med bestämdhet intyga att det var Hansson som gjorde det. Korpralen Carl Falk såg att Bjerstedt, i närheten av dansbanan, höll fast Hansson som då avsiktligt sparkade Bjerstedt två gånger. Konstapel No 94 Nils Hamrin: tjänstgjorde vid ingången till Tivoli. Strax före 23.00 kom en gosse och sade att en poliskonstapel blivit överfallen inne på området. Han gick ner mot dansbanan och såg Bjerstedt utan hjälm hålla fast Hansson som försökte ta sig loss och en annan man drog också i Hansson. Han såg inga sparkar eller slag.

Konstaplarna Strand och Berg tjänstgjorde på Tivoli, och de underrättades strax före 23.00 av en gosse som bar en polishjälm att en konstapel blivit överfallen och slagen i närheten av dansbanan. Då de kom dit fann de, i en större folkhop, Bjerstedt utan hjälm och fasthållande Hansson. Bjerstedt sade att han anhållit Hansson eftersom han slagit honom. Bjerstedt, Strand, Berg och Hamrin lyckades med förenade ansträngningar bära Hansson, som gjorde kraftigt motstånd och sparkade omkring sig, ut från Tivoli varefter han avfördes till vaktkontoret. Hansson häktades, rannsakades på cellfängelset och dömdes för ”våld å tjänstgörande

polisman” till straffarbete i två månader⁸⁰. Från april 1899 skrev man i annonserna att ”personer som för oordentligt uppförande bliva utvisade från Tivoli äga under säsongen ej vidare tillträde.⁸¹”

En annan händelse som hamnade hos polisen var Anton Olof Hallbecks brutna arm. I andra polisdistriktets handlingar daterade den 5 juli 1901 kan man läsa: ”Onsdagen den 3 i denna månad anmälde skomakaren Olof Hallbeck boende no 16 Skolgatan att hans 15årige son Anton Olof Hallbeck, samma dags eftermiddag ungefär kl 10 inne å Malmö Tivoli genom den anställde Inspektören Wilhelm Johansson Almqvists vållande råkat afbryta sin högra arm. Almqvist som är boende No 8 Kärleksgatan, har vid förhör ang. det skedda berättat att ynglingen Hallbeck jemte en annan pojke olofligen beredt sig tillträde till reserverade platser framför Teatern, hvarför Almqvist tillsagt dem gå ut från detta område hvilken tillsägelse åtyldts af den ene pojken men icke af Hallbeck hvadan Almqvist fattat tag i denne och lyft honom öfver stängslet samt släppt honom ner på marken dervid han kommit på högra sidan och stött armen mot marken med den påföljd att öfverarmen afbrutits. Gossen Hallbeck, som för öfrigt är sjuklig och svag, har uppgifvit att Almqvist kastat honom hårdt mot marken och detta påstående har styrkts af två vittnen 17årige ynglingen Gustaf Bengtsson No 12 Jerusalemsgatan och garfveriarbetaren Albin Strandqvist No 25 Södra Långgatan. Almqvist har deremot bestämt påstått att han icke kastat Hallbeck våldsamt mot marken. Den skadade vårdas å Malmö allmänna sjukhus och dennes fader har förklarat att han för sin del icke har ansvarspåstående mot Almqvist enär denne redan erlagt afgift för sjukvården med 67 kronor samt är villig att för öfrigt bestrida alla omkostnader för Hallbecks vårdande.”

Den ständiga jakten efter nya och större sensationer verkar ha skapat problem

Våld mot polis. Arbetskar-
len Anton Aug. Hansson, född 1874 och
boende här i Malmö, hade söndagen den
31 juli tillstått bråk å Malmö Tivoli samt
tilldelat poliskonstapel Bjerstedt flere slag
i hufvudet, så att hjälmen fallit af, spar-
kat honom m. m. Vid afförandet till sö-
dra poliestationen hade han varit högst
oregerlig och förorsakat stor folksamling.
Hansson, som blifvit häktad för sina be-
drifter, ransakades i dag å Malmö cellfän-
gelse. Han sade sig ej kunna minnas att
han sparkat konstapeln, men erkände att
han gjort våldsamt mötsland. 5 vittnen
som hördes styrkte dock angifvelsen.
H' har förut varit straffad för stöld och
våld. För anskaffande af den häktades
präsbetyg uppsköts målet till nästa fre-
dag, och skall Hansson under tiden kvar-
blifva i häktet.

Fig. 13a-b. Konstapel Bjerstedt, som råkade illa ut på Tivoli och artikel i Arbetet den 5 augusti 1898. – Foto ur album i Adlerska papperna på stadsarkivet.

ibland. Den 29 juli 1900 hade Josef Brunner planerat fyra av sitt fyrverkeri som föreställde Vesuvius i utbrott, från sitt torn uppe på linan. Programmet bestod också av "briljanta fontäner, romerska ljus, briljanta solar, svärmare, bengaliska bloss, bomber, kanonskott mm". Kanske var det detta program eller ett ännu

Tivoli 29. Augusti 1901

Fyrverkeri m. m.
innan Malmö
Tivoli

Sedan Sancke undersåten direktör Ole Olsen hos Poliskammaren här således anhållit om tillstånd, att uti det s. k. Malmö Tivoli under nästkammante september månad, mot afgift liushandshärla anmänelser Karussell m. m. intill kl. 11 på aftonen, samt anordna uppträdande af lindansning med fyrverkeri i ä. lina m. m. intill kl. 10.30 på aftonen, och Poliskammaren häråfar inför det Centralpolisens yttrande, får följande afgifvas:

att Olsen, under augusti månad såvitt det är haft Poliskammarens tillstånd till liknande tillställningar, dervid icke någon anmärkning förekommit utan en gång mot fyrverkeripjäserna afbrändes, hvilka afbrändes å en un-

Fig. 14a-b. Sid. 133: Polisrapport om de skenande hästarna, som skrämts av fyrverkerierna på Tivoli. Ur poliskammaren i Malmös arkiv, volym E2:39. Sid. 132: Ansökan från Ole Olsen till centralpolisen om att bl.a. få avfyras fyrverkerier på Tivoli i september 1901. Ur centralpolisen i Malmös arkiv, volym A4:2.

RAPPORT.

Ans dagen den 22 Aug. 1900.

Ang. Skenande brästar
tvilken blifvit skräms-
da af fyrvärkeri i
Kodemo Sivoli

Dr. Olofsson var med
för öfvervakning af
tillstånd till fyrvär-
keri.
Olofsson
Chr.

Warnad den 25/8 1900

Chr. Christensen

Oh

Söndagen den 19 i november
manad ungefär kl. 10.30 em. blefvo
ett par, bodlingar i Bruggariade-
tebolag, timbriga, en arbetare som
försända brästar skrämsda och
räskade i sken i Södra Färdstads-
gatan midt för Kodemo Sivoli, till-
följ af ett fyrvärkeri, som af-
brändes i ett spänd lina, belägen
ungefär 18 meter öfver marken
i Sivoli kvarn vid huset N: 6. Högst
varogatan boende instrumentma-
karen Herr Lagerberg, som vid
tillfället sprängt färdade öfver
Södra Färdstads-gatan, blef auker
stätt af vaqstänges och sken
under vaqnes med den följande
att Lagerberg erhått på tvärs
skadot att han varit intågat i
annamma sjukhuset.
Hans anledning tillaf var under
sökning af häuset, vid vid arbeten-
skaren Johannes Lind, född den
13 Juni 1874 och boende N: 41
i Brunström-gatan i Söndersgatan
som, tvilken hörd brästarne spräng

mer omfattande som vid ett annat tillfälle skrämde två hästar i sken. Den 22 augusti 1900 skrev centralpolisen en rapport i ärendet. På söndagen den 19 omkring kl. 22.30 blev två hästar som var förspända ett åkdon som tillhörde Malmquists bryggeri så skrämde att de råkade i sken på Södra Förstadsgatan mitt för Malmö Tivoli. Fyrverkerierna som avfyrares på en spänd lina, ungefär 18 meter över marken var orsaken. Instrumentmakaren Axel Lagerborg, som bodde på Mjölnergatan 6, var på väg över gatan och blev omkullkastad, kom under vagnen och så svårt skadad att han måste tas in på sjukhus⁸². Körsvennen Johannes Lindé berättade att han var på väg söderut på gatan i skritt när hästarna blev skrämde och att han inget kunde göra. Många vittnen intygade detta. Vid tillfället tjänstgjorde konstaplarna nr 39 Westergren, nr 26 O. Tulén och nr 63 Karlsson m.fl. i Tivoli och de intygade att fyrverkerismällarna varit starkare än vanligt och högre än gevärsskott. Kommissarie Bengtsson rekommenderade att man inte skulle ge tillstånd till fler fyrverkerier för att undvika fler olyckor, eftersom körtrafiken på Södra Förstadsgatan och Skolgatan var livlig och tivolit låg i en tätt bebyggd stadsdel. Man undrar hur detta fyrverkeri såg ut.

Att det hade sina sidor att ha ett tivoli i ett område med många bostadshus, såväl som fabriker, hade både för- och nackdelar. Visserligen hade många i den potentiella publiken nära till nöjesplatsen. Sommaren 1899 fick Ole Olsen tillstånd att ha öppet till kl 23.00 på kvällarna och han ansökte även om samma tillstånd sommaren 1900. Orsaken var att "allmänheten vanligtvis icke slutar sitt arbete förrän 6 à 7 på aftonen och först ungefär vid 9-tiden anlända till Tivoli". Olsen menade att de många artisterna inte hann uppträda timmen mellan 21 och 22. Polisen ansåg att när tusentals människor strömmade ut från tivolit när det stängde kunde det uppstå, och uppstod också, störande uppträden å angränsande gator så därför borde den sena öppettiden inte gälla på vardagar.

Sommaren 1901 fick polisen ett anonymt brev undertecknat "många grannar, husägare och hyresgäster vid Malmö Tivoli". I brevet klagades över oordningar som publiken orsakade när de lämnade området, att närboende fick sin nattro störd, att musiken som spelades på positiv på Tivoli störde. Polisen gick grundligt tillväga och frågade ut fastighetsägare, grannar och hyresgäster i de omkringliggande gatorna. Alla utom handlanden Anders Mauritsson på Södra Förstadsgatan 80 förklarade: "Att de icke hafva några särskilda klagomål att anföra vare sig mot tillställningarna inom Tivoli eller ordningen på angränsande gator. Visserligen hafva flera uttryckt misshag öfver positivspelandet, men vilja dock icke (-----) att det skall upphöra, hvarjemte några fastighetsegare klagat öfver att vid stora tillställningar såsom ballonguppstigningar och fyrverkerier en del gratisåskådare gerna vilja taga plats på plank och låga hustak inne på gårdarna, men hade dock inga af dessa personer varit särskildt bråkiga, utan på tillsägelse aflägsnat sig."

”Mauritson har deremot i särskildt skarpa ordalag klagat öfver att såväl han som hans hyresgäster störas af tillställningarna i Tivoli särskildt musiken, varför han helst såge det hela slopas ju förr ju hellre.” Polisen kom fram till att : ”torde äfven här antecknas att publiken i Malmö Tivoli under innevarande sommar märkbart aftagit medan publiken i Folkets Park ständigt ökar.

Vidare torde böra antecknas att ehuru förenämnde Mauritsson är mycket uppbragt och förtretad öfver tillställningarna i Malmö Tivoli, dennes familj jemte i Mauritssons gård boende personer från såväl in mellan nämnde gård och Malmö Tivoli varande mur som ock från mindre träbodas å gården med stort nöje gratis

Fig. 15a-b. T. h.: den 31 augusti 1901 annonserades det så här i Arbetet. Ovan: Dagmar Hansen, på ett idolkort från början av 1900-talet. I privat ägo.

Nöjen.

Malmö Tivoli.

Söndagen den 1 september
fr. kl. 1-11 e. m.

Fröken Dagmar Hansen!
Den populära danska varieté-
sångerskan.

Josef Brunner.
Lindansare. Hjälten från Donau på
sin lina 65 fot öfver jorden.

1:a Ballonguppstigningen
af **Franz Brunner.**
Ballongens fyllning börjar kl. 1 e. m.
Uppstigningen kl. 6,30.

Malmö Tivolis Sommarrevy.
För 16:de gången
”I asylen” eller ”Foran går”.
Skämt i en akt med kupletter.
Original för Malmö Tivoli.

PERSONERNA:

Van Ryssen, direktör.
Mäster Olof, bas.
Jönsson, 1:ste portvakt.
Laban, 2:dre d:o.
En kusk.
En dubbelt så bra.
En ryse med hustru och trasor, ar.
En sockertös.
En Refvingepåg (Kalle).
Horn, ar n. ed anhang.
Strejkbrötarearbetare m. fl.
Dassutom nya kupletter och figurer.

Jeppé Jeppson.

Program:

Kl. 2,45. Jeppé Jeppson.
Kl. 3. Josef Brunner.
Kl. 6,30. Ballonguppstigning.
Kl. 8. Revyn »I asylen» eller »Foran
går».
Kl. 9. Dagmar Hansen.
Kl. 10. Natlig färd på linnan
af Josef Brunner.

Eventuella förändringar af programmet
förbehålles.

Entré 25 öre för vuxna, 10
öre för barn.

Lördagen den 31 aug. Kl. 9,30 Som-
mar-Revyn. Kl. 10,15 Jeppé Jepp-
son.
ST&A 2601 4289

åse föreställningarna inom Tivoliområdet.” Man menade därför att skrivelsen var obefogad. Möjligen borde positivspelandet sluta vid 21-tiden istället för 22.

Om det nu var så att publiken avtagit under sommaren kom Ole Olsen och kompanjonen Kock på ett sätt att dra riktigt stor publik. Det visade sig bli ödesdigert. I september 1901 inträffade detta fatala som innebar slutet för Malmö Tivoli. Man engagerade den välkända danska varietésångerskan Dagmar Hansen.

Dagmar Julie Augusta Hansen var född 1871 i Köpenhamn och debuterade som 15-åring på Casino Teatret. Som 21-åring engagerades hon till National Varieté och hennes karriär tog fart. 1896 sjöng hon för första gången sin signaturmelodi ”Åh Dagmar”. Dagmar Hansen var sin tids sexsymbol och fick från 1899 förbud mot att uppträda i Köpenhamn och närområdet, men fick tillstånd av kungen att medverka i Charlottenlund-Revyn. Dit drog hon så stora åskådarskaror att särskilda tåg och spårvagnsturer fick sättas in, sk Dagmar-tåg och Dagmar-spårvagnar. Hon sjöng halvfräcka tvetydiga visor i vad som då ansågs vara vågade utstyrselar. Att hon visade sina visserligen påklädda ben var sensationellt, i en tid när kjolarna var hellånga och man i sedesamma borgerliga hem till och med dolde bordsbenen. Hon var känd för att ha en vacker röst och en flott figur som exponerades i specialsydda kostymer. Hennes enorma utstrålning i kombination med en vacker om än liten sångröst var ett stort dragplåster. Album med hennes sånger gavs ut, men också Dagmar-album med 30–50 fotografier på henne i sina många flotta kreationer.

Dagmar Hansen for på turné i Sverige flera gånger. Flera gånger under åren 1896–1899 var hon exempelvis i Stockholm och i december 1900 hade hon uppträtt på Hippodromen i Malmö och gjort stor succé. Moralens väktare förfasade sig dock och protesterade ljudligt. Man fruktade för ungdomens fördärv. K.F.U.M. kallade till sedlighetsdiskussion dit man också bjudit in den danska professorn Westergaard. Tidningen Arbetet refererade hur R. F. Berg, ”människo- och arbetarevnnen...i ett långt anförande avklädde den sköna Dagmar och därefter hängde henne till allmänt beskådande.” Hr Westergaard ”visade sig vara en mästare i konsten att beskriva osedligheten...”. Kyrkoherden Dahlin framförde att han och kyrkorådet var helt eniga i att de gjorde vad de kunde för att höja sedligheten i församlingen (i Malmö Caroli). Särskilt Berg gjorde sitt bästa att driva ut Dagmar Hansen från Hipp, bl.a. genom att klaga hos Malmö Spritförsäljnings AB⁸³ som levererade spriten till Hipps restaurang⁸⁴.

Att protester skulle följa när sångfågeln återkom till Malmö var nog närmast att vänta. Den 1 september uppträdde Dagmar Hansen för första gången på Malmö Tivoli. Varje kväll kom tusentals människor för att se och höra henne. Till och med gäster som anlände i fyrspann kom, vilket aldrig hänt tidigare. Olsen reserverade en del platser som kostade mer än det vanliga inträdet, och bara dessa biljetter täckte

Dagmar Hansen och Malmö Tivoli. Engagemanget af den beryktade variétedamen har haft stora och märkliga följder för Tivolidirektören i Malmö. I onsdags blef han af ägaren till Tivolitomten, grosshandlaren Harald Bager, uppsagd till afflyttning den 1 nästa april. Det angifna skälet för uppsägelsen är att Tivoli upplåtits "för lättfärdiga variétföreställningar". Förgäfvades hade protester inlämnats till polismyndigheterna och därför var det nu icke annat att göra för ägaren än att begagna sig af en punkt i kontraktet för uppsägning. Denna punkt lyder att "affären skulle bedrivas på samma goda sätt som i fjol".

Engagemanget af fröken Dagmar, som hvarje aften drager tusentals människor till Malmö Tivoli, har tomtägaren ansett icke vara "ett godt sätt". Säkert har Tivolidirektören en rent diametral uppfattning af saken, anmärker Sk. D.

Dagmar Hansen skräck i Malmö. Innehafvaren af Malmö Tivoli har af egaren till tivolitomten, grosshandlaren Harald Bager, blifvit uppsagd till afflyttning den 1 april med anledning af att etablissemnet engagerat danska variétsångerskan Dagmar Hansen.

Fig. 16a-b. T. v.: I Svenska Dagbladet den 6 september 1901 skrevs om Dagmars uppträdande. T. h.: Den 9 september 1901 skildrade Arbetet skrällen i Malmö.

primadonnans hela gage på 1500 kronor för femton kvällar. Trots att höstvädret var kallt framträdde Dagmar sedvanligt lättklädd. När en av musikanterna frös skickade hon honom en flaska portvin. Olsen kunde nöjt konstatera att hon skaffat Tivoli en aldrig tidigare skådad publik med "nobless öfver allt"⁸⁵. Under de två veckor hon framträdde varierade hon sitt program så att hon sista veckan sjöng nya kupletter i nya kostymer.

I Dagens Nyheter den 20 september skildrade en till provinsen tillrest huvudstadsbo under signaturen Miscellus⁸⁶, hur han farit till Tivoli för att se Dagmar Hansen. I Malmö hamn träffade han på en engelsk gentleman som kommit till staden med en "steampleasureyacht" i samma ärende. Miscellus tyckte Malmö's tivoli var en väl enkel kopia av Köpenhamns tivoli och hade svårt att tro att Dagmar skulle uppträda på den enkla friluftsscenen. Det var mycket folk på plats. "Inte en tumsbredd plats var lämnad öfrig mellan de förtorkade träden på sandöknen intill träskranket, innanför hvilket de ekonomiskt bättre siterade åskådarna tagit säte på groft tillyxade träbänkar."

"Först kom ett slags revy, en omåttligt hätsk och grofplumpig parodi på de riksbekanta tilldragelserna innanför det Rösselska verkstadsplanket i Arlöf. Och så kördes bänkpubliken ut, förmodligen för att man lättare skulle kunna indriva en jämförelsevis skälig extratribut, betingad af programmets Dagmar Hansen-nummer. Och in störtade åter de skådelystne, trängande ihop sig på bänkraderna, så att de närsittandes knäskålar skrapade mot hvarandra, hvilket dock nog i längden var välgörande, ty aftonens höstkyla var bister".

"Äntligen kommer Dagmar, sedan musiken inne på den intilliggande stora

U
 Herr Ole Olsen, Malmö

Sedan jag idag muddelat H^o. Kock, och jag,
 på grund af de privilegier som nu anordnats
 å den af honom förkyrda tomten N°. 11, gästy.
 och Skopen, jag ej kommer att vidare förnya kon-
 traktet, vill jag för Ödes uttala min stora ledensk-
 och förvåning öfver att mitt förtroende och till-
 mätande bemötts på detta sätt. Då polis-
 myndigheten ej ansett sig böra inkräva kan jag
 ju ingen åtgärd nu vidtaga utan vill jag endast
 erinra Ödes om den äro jag vid varl fört-
 ets sammanträffande uttalade angående lath-
 färdiga varietéuppträdanden och det var Ni
 då derä lemnade

Malmö d. 3 Sept 1901
 Harald Bager

Fig. 17a-d. Överst t. h.: Dagmar Hansen uppträdde vanligen i kostymer som designats speciellt för henne. De fick moralens väktare att explodera. Bild i privat ägo. Underst t. h.: Harald Bager, fotograferad 1898, ägde Tivolitomten och gillade inte Dagmars framträdande. Ur Einar Bagers samling på stadsarkivet. T. v.: Bager sade upp kontrakten med Kock och Olsen med omedelbar verkan. Brev ur grosshandlare Harald Bagers samling, volym F2:4. Sid. 139: Det hjälpte inte att Olsen hade polistillstånd för Dagmar Hansens uppträdande. Ur poliskammaren i Malmös arkiv, volym E1:28.

N: 662-664

Till
Paliskammaren i Malmö

- Värdsamt anmäles om
tillstånd att i Malmö Fivali
under September månad d. 2
med öffigt tillstånd alla
- 1) allmänheten Karnoel, Hjunt-
bana, Pannoranna, Sautbana
singsättning ^{Konserter} m. m. till 11 på e.m.
 - 2) samt arrangerade uppträdande af
Lindensson Josef Brunner, (med
fyrverkeri i liror) Luftseglan
Frans Brunner, Sångaren Jeppe
Jepsson, Sångerskan Dagmar
Hansson, samt uppförande af
 - 3) en samman Prey, intill 11.00
på e.m.

Malmö den 26/8 01
Ole Olsen

- 1) Biff, ej godty. i banti, ej 11, 0 + 2
 - 2) Biff, dock endast s. k. salangafysioneri, ej godty. i b, ej 11, 0 + 2
 - 3) ~~...~~
- 27/8

~~...~~ till 27/8 11.00

danstegen spelat väl ett dussin valser och polkor i blixtnabbt tempo. Och det är Dagmar Hansen, lika fager och medryckande som för år och dag sedan. Och hon sjunger sina visor så inställsamt och smekande att man, om det nu möjligen skulle kunna finnas något vågadt i dem, sannerligen ej lägger märke därtill”.

Dagen därpå fick Miscellus en intervju med stjärnan, på hotell Kramer där hon bodde. Han frågade henne varför hon uppträdde på Malmös anspråkslösa tivoli, och fick veta att det berodde på det präktiga gaget. Mot tystnadslöfte avslöjade hon också att Malmö, där folk i alla fall var mycket hyggliga mot henne, trots allt var en liten håla. Hon skulle fortsätta på turné i några danska provinsstäder och sedan till Leipzig, Dresden, Prag, Wien, Graz och Budapest.

Dagmar Hansens sista framträdande söndagen den 15 september var en storartad final. Hon ropades in 15 gånger eller mera, och hyllades med en väldig lagerkrans med rödsvarta band, en jättestor blomsterurna, en blomsterlyra och en bukett⁸⁷.

Då var skadan redan skedd. Redan den 3 september reagerade tomtägaren Harald Bager, som tillhörde Malmö S:t Petri kyrkoråd. Han hade varit bortrest och när han kom hem gick han minst sagt i taket. Han försökte få polisen att ingripa, men Olsen hade vederbörligt tillstånd från myndigheten för fröken Hansens uppträdande. Bager åberopade då en paragraf i hyreskontraktet som sade att ”...affären (skulle ha) bedrivits på samma goda sätt som under föregående sommar...” och sade upp kontraktet med Malmö Tivolis ägare. Han påpekade också i ett brev till Kock att han vid uthyrandet av tomten framhållit vikten av att tomten användes ”uteslutande på ett passande och anständigt sätt”. Till Olsen skrev han ”...vill jag för Eder uttala min stora ledsnad och förvåning öfver att mitt förtroende och tillmötesgående bemötts på detta sätt. Då polismyndigheten ej ansett sig böra inskrida kan jag ju ingen annan åtgärd vidtaga (än att säga upp kontraktet), utan vill jag endast erinra Eder om den åsigt jag vid vårt första sammanträffande uttalade angående lättfärdiga varietéuppträdanden...”. Så fick den danska synden Malmö Tivoli på fall. Dagmar Hansen själv var mycket upprörd över den förföljelse hon utsattes för, både i Danmark och nu i Malmö, av präster och andra moralitetens väktare⁸⁸.

Den 13 oktober 1901 var Tivolis allra sista dag. I annonsen skrev Olsen ”Sista dagen Tivoli existerar”. Man ställde till en stor avslutningsfest. På programmet stod brottning mellan Maurits Andersson och Jes Pedersen. Revyn Gula foran framfördes igen och bondkomikerna Jeppe Jeppson och fröken Nelly framträdde med lokalduetter och kupletter.

En vecka senare, den 19, hölls offentlig auktion på Tivoliplatsen på alla saker. Tidningen Arbetet skildrade hur tältställningar med trasiga dukar, ruttna bord och bänkar såldes för höga priser. Papegojorna såldes för nära nog inköpspris. Karusellen bjöd någon 2000 kronor för, men Olsen ville inte sälja för det priset. Skjutbanan erbjöds han 700 kronor för, men inte heller det var högt nog tyckte

Fig. 18 a-b. T. h.: Slutet för Tivolit. Auktionen annonserades i Arbetet den 9 oktober 1901. Nedan: I Malmö auktionskammars handlingar hittar man protokollet från auktionen, där man kan se vad som såldes, till vem och vad köparna betalade. Ur Malmö auktionskammars arkiv, volym A1:92.

Malmö Tivoli — under klubban. På grund af affärens nedläggande i Malmö låter direktör Olsen på auktion den 19 dennes försälja alla Tivollinventarierna: lokomobiler, dynamoskinner, karusell, skjutbans, teater, isgrädd, svanor och kakadorer m. m.

1901 den 19 October som förutstädes i Malmö Tivoli

N:o 327 Direktören Ole Olsen lät genom offentlig auktion blanda dag försälja följande:

1	1	hängare	Rout.	✓	2 40
2	1	"	lumpköf. Elfström	✓	2 05
3		bräder	mälare Rosdahl, Kaurberg. 4	✓	24 50
4	2	master à 10:-	Skomakarvärmare Wallenberg	✓	20 "
5	25	stängsel à -:-40	Rout.	✓	10 "
6		diverse bränsle	eigarrarb. F. Schulte, Bergg. 5	✓	2 10
7		"	Jöns Johansson, Spånhusvägen 24	✓	4 80
8		"	eigarrarb. J. Schulte, Affg. 64	✓	1 30
9		"	Rout.	✓	7 45
10		"	husgare Karol. Nilsson, Lorensq. 9	✓	6 30
11		"	byggmästare Theander, Fridham	✓	10 50
12		"	Seur.	✓	15 25
13		"	Rout.	✓	15 "
14		bräder	Larsson, Högavölta	✓	24 "
15		diverse bränsle	Jöns Johansson 24	✓	8 10
16	15	flaggstångar à 50	C. A. Larsson, Grand Hotel, Lund	✓	7 50
17		läktare	åkaren Ola Jönsson, Högög	✓	3 50
18		bräder	Rout.	✓	2 55
19	3 par	dörrar à 1.50	Rout.	✓	4 50
20	3	dörrar	landtbr. Nils Göransson, Vesterwäng	✓	3 30
21		bränsle	Rout.	✓	7 25
22		"	trädgårdsm. Svensson, Vik per Linhamm	✓	3 75
23	4	notställare	handf. Lieberkind, Hagag. 8	✓	1 50
24		baljar	Svensson, Vik per Linhamm	✓	1 20

Sjypt 188 60

han. Dansbanan gick för 475 kronor och teatern för 30 kronor. C. A. Larsson från Grand Hotel i Lund köpte 15 flaggstänger för sex lagerträd och en elektrisk reflektor, tre gipsbilder, 26 stolar, 8 bord, 12 soffor. Båda papegojorna köptes av handlanden P. Sindahl i Östra Förstaden, för 46 kronor. Sandelin som drev nöjesstället Linelund passade på att köpa bord, tält och bänkar, 100 glas och fem dussin kaffekoppar. Lars Jönsson på Spånehusvägen 3 köpte en gymnastikställning, teatern och en dansbana. Vad tänkte han hitta på mäntro? Handlanden Hugo Gumperd fyndade två svanar och en fiskmå⁸⁹. Totalt var det 130 utrop på auktionen. Ett av de högsta priserna betalades för en lokomobil, som såldes till timmerhandlanden Gustafsson i Eslöv för 332 kronor.

När Ole Olsen lämnade Malmö hösten 1901 fick han ett särskilt avsked och rekommendationsbrev av Malmös polismästare Adler. De hade alltid stått på god fot enligt Olsen själv och Adler hade glatt sig åt att Olsen bragt liv till staden och fått pengar i omlopp. Adler gav också Olsen äran för att Malmös unga kvinnor inte längre ville gå med huvudduk och sjal. Polisen kunde inte förbjuda kvinnorna detta sätt att klä sig, men det kunde Olsen som direktör för Malmö Tivoli och det gjordes också genom anslag vid Tivolis ingång som alla kunde se. Under de fyra år Tivolit varit igång hade staden enligt Olsen gått från att vara en by till att vara en stad och ett av tecknen var just att kvinnorna nu bar hatt istället för huvudduk eller sjalett. Polismästaren tog avsked med orden: ”Ni har skrivit in ert namn i stadens historia”.

Noter

¹ En del av Danska Västindien

² Arbetet 25 juli 1891

³ Arbetet 25 juli 1891

⁴ [https://da.wikipedia.org/wiki/Ole_Olsen_\(filmmand\)](https://da.wikipedia.org/wiki/Ole_Olsen_(filmmand))

⁵ Malmö Sankt Petri AIIa:23 (1901–1904) sid 98

⁶ Artikel i tidningen Arbetet 11 januari 1896

⁷ Artikel i tidningen Arbetet 7 oktober 1896

⁸ Artikel i tidningen Arbetet 13 augusti 1896

⁹ Allt ljus på Malmö sid 177 ff

¹⁰ Idag nr 60 och 62.

¹¹ Poliskammaren i Malmö Inneliggande handlingar E1:24

¹² Annons i Arbetet 27 maj 1898

¹³ Festlig upplysning ofta med färgade lampor

¹⁴ Sedan Andréés polarexpedition givit sig av 1897 i en luftballong var ballongflygningar mycket populära.

¹⁵ Jens Edvard Olson Kock , f 16 sept 1866 i Köpenhamn, d. 13 juni 1955 i Malmö, S:t Petri.

Familjen flyttade 1876 till Malmö, där Kock avslutade sin skolgång. Han genomgick handelsinstitut, avlade mejerist-examen 1890 och blev två år senare mejeriföreståndare. Fram mot sekelskiftet försörjde han sig i en rad varierande yrken; han försökte sig som cykelförsäljare, symaskinsagent, målargesäll och auktionsutropare, tills han 1898 engagerades av Ole Olsen som restauratör på det nyöppnade Malmö tivoli vid Södra Förstadsgatan, där han snart även kom att svara för artistengagemangen. Då Olsens tivoli 1901 stängdes för gott, startade Kock ett nytt tivoli på Östra Tullgatan men övergav detta redan följande år. Tillfälle erbjöd sig då att övertaga nöjesetablissemanget Linelund, där han anlade eget elektricitetsverk för belysning o illumination. I Linelund började han sommaren 1904 visa film i friluftsbioGRAF. Linelund låg helt nära Allmänna begravningsplatsen, varför många tog anstöt av att dansmusik o stöj störde gravplatsens stillhet. Kock måste därför 1907 upphöra med restaurangrörelsen. Han hade kort dessförinnan köpt Biografen vid Södra Tullgatan 6, Malmös första biograf, snart känd och populär som "Kocks biograf". Kock blev hädanefter främst biografman och svarade under sin verksamma tid för åtta biografier i Malmö.

¹⁶ Efter 1913 var numret 47

¹⁷ Inskrivningsdomarna i Malmö D1:63 sid 91

¹⁸ Tomten exproprierades 1903 av Malmö stad, som lade ut Friisgatan över en del och styckade upp resten med beteckningarna XIA, B, C, D, E, F.

¹⁹ Malmö Sankt Pauli AI:41 (1894–1898) sid 157

²⁰ Rådhusrätten i Malmö 1 F2A:119 (1897–1897) Bild 2560; Rådhusrätten i Malmö 1 F2A:94 (1862–1863) Bild 3480

²¹ Arbetet 5 sept 1901

²² Arbetet 16 juli 1898

²³ Arbetet 22 juni 1899

²⁴ Arbetet 10 juni 1901

²⁵ Enligt Arbetet 15 oktober 1900

²⁶ Skånska dagbladet 14 juli 1900

²⁷ Göteborgs aftonblad 9 juli 1901

²⁸ Arbetet 9 juli 1901

²⁹ Skånska dagbladet 3 september 1900

³⁰ Arbetet 23 juni 1898

³¹ Skånska dagbladet 26 maj 1900

³² Arbetet 22 september 1900

³³ Skånska dagbladet 13 april 1901

³⁴ Arbetet 12 maj 1901

³⁵ Arbetet 16 juli 1898

³⁶ Skånska dagbladet 11 augusti 1900

³⁷ Arbetet 19 augusti 1898

³⁸ Skånska dagbladet 18 maj 1899

³⁹ Arbetet 17 september 1898

⁴⁰ Skånska dagbladet 8 maj 1900

⁴¹ Arbetet 1 juni 1901

⁴² Eskilstunakuriren 12 okt 1900

⁴³ Annonserad 18 sept 1898, 5 maj 1901, 1 juni 1901

⁴⁴ Ekvilibrist är en artist som balanserar sin egen kropp. Han kan balansera på rulle, kula, piedestal eller fristående stege, stå på händerna eller gå på lina.

- ⁴⁵ Arbetet 11 juni 1898
⁴⁶ Skånska dagbladet 29 april 1899
⁴⁷ Skånska dagbladet 21 april 1900
⁴⁸ Artist som oftast iförd smoking jonglerar med hattar, små bollar, cigarrlådor etc.
⁴⁹ Parterrrjonglör arbetar på marken utan tekniska hjälpmedel.
⁵⁰ Arbetet 23 november 1899
⁵¹ Inte bara glitter av Per Arne Wählberg, s 154 ff
⁵² Skånska dagbladet 13 april 1901
⁵³ Skånska dagbladet 4 maj 1901
⁵⁴ Skånska dagbladet 25 maj 1901
⁵⁵ Skånska dagbladet 25 maj 1901
⁵⁶ Arbetet 22 juni 1899
⁵⁷ Skånska dagbladet 8 maj 1900
⁵⁸ Skånska dagbladet 30 juni 1900
⁵⁹ Arbetet 23 juni 1898
⁶⁰ Skånska dagbladet 11 augusti 1900
⁶¹ Arbetet 1 juli 1898
⁶² Arbetet 23 juni 1898
⁶³ Arbetet 12 september 1899
⁶⁴ Arbetet 23 juni 1898
⁶⁵ Arbetet 11 juni 1898
⁶⁶ Skånska dagbladet 11 augusti 1900
⁶⁷ Arbetet 13 oktober 1900
⁶⁸ Arbetet 3 juni 1899
⁶⁹ Skånska dagbladet 1 juni 1901
⁷⁰ Arbetet 13 augusti 1901
⁷¹ Arbetet 12 september 1899
⁷² Skånska dagbladet 6 september 1900
⁷³ Skånska dagbladet 21 september 1901
⁷⁴ Skånska dagbladet 29 april 1899
⁷⁵ Skånska dagbladet 18 maj 1899
⁷⁶ Skånska dagbladet 2 december 1899
⁷⁷ Arbetet 17 februari 1900
⁷⁸ Arbetet 3 november 1900
⁷⁹ <http://home.swipnet.se/arenateatern/arenateaterhome/vaxkab.html>
⁸⁰ Rådhusrätten i Malmö A1DA:50 mål nr 249 och 254
⁸¹ Skånska dagbladet 29 april 1899
⁸² Axel Harald Lagerborg, född 1 april 1864 i S:t Peters Kloster. Han var gift och hade vid denna tid fyra barn. Hustrun hade just blivit gravid med barn nummer fem.
⁸³ Harald Bager var styrelseordförande
⁸⁴ Arbetet 6 december 1900
⁸⁵ Dagens Nyheter 13 sept 1901
⁸⁶ Magnus Männer, f. 1876
⁸⁷ Skånska dagbladet 16 september 1901
⁸⁸ Dagens Nyheter 20 sept 1901
⁸⁹ Malmö auktionskammare

Möten med Jacques Werup

AV STEFAN ERSGÅRD

Författaren Jacques Werup avled den 12 november 2016 i Malmö, där han föddes den 14 januari 1945. Sin hemstad lämnade han under åren för vistelser på både långt (Paris) och nära håll (Lövestad). Malmös tillstånd och utveckling följde han närgånget och framförde både öm kärlek och vass kritik mot sin hembygd. Men han återkom gärna till Malmös gamla miljöer, som han berättade om så skickligt och med sin särskilt personliga prägel.

Jag mötte Jacques Werup vid flera tillfällen, då vi uppträdde i rollerna som den uppburne författaren respektive den intervjuande journalisten. Ett sådant möte skedde en sommardag 1993, då vi träffades i författarens uppväxtkvarter vid Drottningtorget. Så här uttryckte han sig den gången i tidningen *Arbetet*:

”Det har hänt någonting med Malmö. Det är inte samma stad som för 20 år sedan. Den gamla merkantila andan har blivit självmedveten, som i början av seklet. Staden är vacker och behaglig. Men samtidigt ligger självgodheten nära. Hur falsk är inte en slogan som *Haur du sitt Malmö haur du sitt varden*.

Det räcker inte med en hamburgerbar och några flaggor. Vad är det för märkvärdigt med det? Det är vi inte ensamma om att ha och vi är definitivt inte ensamma om att vara stolta över vår hembygd. Den provinsiella självgodheten är förfärlig, ja farlig. Vi må vara stolta, men får inte tappa ödmjukheten och bara tuta och köra.”

*Fig. 1. Jacques Werup (1945–2016).
– Foto: Stig-Åke Jönsson, Arbetet/Bilder i Syd.*

Fig. 2. Jacques Werup debuterade som författare våren 1971. Här promenerar han över Stortorget i sällskap med reportern Stefan Ersgård, som vid detta tillfälle var utsänd från Smålandsposten i Växjö. – Foto: Ingemar Kroon.

förtjusning jag besökte Werups och om vi inte uppehöll oss i pojkrummet som vette mot Östergatan, gavs tillfälle att sjunka ner i en mjuk soffa i salongen och kanske planera för ett ”skutt” som aldrig blev av. Och då kunde den glade Acki dyka upp för att medverka i diskussionen. Det blev förstås aldrig av att organisera dans med damer på den åldersnivån. Istället blev vi småningom stora pojkar som gick olika vägar i livet.

Vi möttes därefter inte under de

Fig. 3. Författaren Jacques Werup tillbringade sina barndoms skolår på Österportskolan. Här står han utanför skolan vid ingången från Norregatan år 1993. – Foto: Stig-Åke Jönsson, Arbetet/Bilder i Syd.

Jacques Werup hävdade den gången dessutom vikten av Sveriges inträde i den europeiska gemenskapen, som diskuterade intensivt inför folkomröstningen hösten 1994:

”Vi kan inte stå utanför om vi ska lyckas mota nationalism och främlingshat. Och det är underbart att höra en jugoslav utropa att han älskar Skåne!”

Jacques Werup, hans smeknamn var Acki, och jag lärde känna varandra redan 1952 som små pojkar på Österportskolans stora gård. Jacques äldre bror Thomas var min klasskamrat. Vi var två år äldre än den blivande poeten vilket var ett hisnande åldersgap för barnen, som efter skoldagens slut träffades på Drottningtorget.

Bröderna Werup bodde på Östergatan 1 med sina föräldrar Douda och Tore. I samma fastighet låg på hörnet av Östergatan och Drottningtorget familjen Werups välkända mattaffär. Det var med

Fig. 4. Drottningtorget var ett centrum för Jacques Werup under hans uppväxt. Här ses han på torget sommaren 1993. – Foto: Stig-Åke Jönsson, Arbetet/Bilder i Syd.

närmaste åren. Däremot följde jag Jacques Werup med stort intresse, och i juni 1969 fick jag tillfälle att göra en intervju – det blev min första med honom – för tidningen Smålandsposten, när han anlände med Werup-Sjöströmkvintetten till jazzfestivalen i Emmaboda.

Det var en varm dag, publiken njöt i gröngräset och mellan framträdandena anslöt Werup och Frans Sjöström för att utveckla sina tankar om sextettens musikfilosofi. Deras analys framfördes i en djup samklang med tonerna från saxofonisterna och världsstjärnorna Lasse Gullin och Dexter Gordon, som intagit den enkla scenen. Detta var en stor musikhändelse i en liten men välkänd småländsk ort.

Det skulle dröja fram till 1971 innan nästa möte bokades in med Jacques Werup, då i Malmö. På våren debuterade han på allvar som författare och i snabb följd utkom romanen "Returbiljett Polen" och diktsamlingen "Ett å...Två å...Tre å...Fyr!" Än en gång kom jag som reporter från Smålandsposten i Växjö i sällskap med tidningens fotograf Ingemar Kroon.

Werup var glad över framgången med den tuffa och råa berättelsen om sprit- och sexköpsresan till Polen. I romanens slut skildras hur huvudpersonen Max uppför sig mycket illa i Savoys matsal och han blir nedslagen i ett handgemäng med två

servitörer blir. Alla aktiviteter avbryts och musikerna sluta spela. Då ingriper Savoys ägare Lars Lendrop själv:

”Men Lendrop var världens härskare. Såg först ut att elektrifiera musikerna med sin blick så dom filade på igen. Log sen bedövande åt sina gäster och besticken satte igång igen och inför världens härskare blev även en kopiöst berusad och upphetsad revoltör om inte nykter så åtminstone väldigt lättledd. I synnerhet som han inte kunde betala notan.

– Går ni utan ett ord så bjuder Savoy, sa härskaren till Max. Och Max gick.”

Jacques Werup visade under intervjun upp sin stad med utgångspunkt från sitt dåtida boende på Kastellgatan, som dessutom ägnades en dikt i samlingen ”Tiden i Malmö på jorden” från 1974.

Fig. 5. Författarna Klas Östergren och Jacques Werup möttes i Brösarps Gästis en höstdag 1994. – Foto: Per Roland, Arbetet/Bilder i Syd.

De inledande raderna lyder:

*”Detta fantastiska äventyr!
Människor som ännu inte existerar
ska bo här, på Kastellgatan,
i min våning! Många glädjelösa
morgnar när vi rusar ut ur husen här,
med kassaskåp till hjärtan,
finns detta äventyr som en nödutgång.”*

I diktsamlingen markerar författaren sin malmöitiska hemvist:

*”Jag cyklar till havet och andas för hälsans skull,
höghusen vid Ribersborg
doftar nyslaget gräs och Köpenhamns oljedepåer
slår ut som snö
i det starka motljuset.”*

Eller närheten till det stora laget i Malmö:

*”Visst kan Malmö FF vinna allsvenskan
utan mig på läktaren.....”*

Och så förflyttas reflektionerna till Kungsparken:

*”Finkladda pensionärer stiger i stor stillhet
ur bussarna vid Kung Oscars väg,
ut i den desperata brittsommarsöndagen,
ut på Kungsparkens rykande grusgångar
mot Slottskaféet. Sekunderna tickar sina dråpslag,
hur glömmer man
sin förtvivlade flykt
närmast vattnet, solen, förslitningen?”*

”Hemstaden: min malmöhistoria” (1981) är Werups granskning av den plats på jorden, där han föddes och växte upp. Kritisk, men även fylld av minnen i vilka många malmöbor kan finna sin identitet samt också sina tillkortakommanden. Så gjorde Werup.

Malmö Kulturhistoriska Förening, som 1988 hade namnet Malmö Fornminnesförening, gästades i oktober detta år av Jacques Werup och den mångåriga partnern Rolf Sersam. Det var ett evenemang, som länge stått på föreningens önskelista. Den 18 oktober strömmade 120 personer till Café Hipp att lyssna till soarén ”Glömskans lek”, som knöt samman Skåne och Paris i visans och poemets form.

Inför Bokens dag i november 1994 beslöt Arbetets redaktionsledning att ge ut en litteraturbilaga. Mitt uppdrag var att sammanföra Jacques Werup från Lövestad med hans lika namnkunnige kollega Klas Östergren (f. 1955), den då blivande akademiledamoten från Vitemölla. Jag fick fria händer att arrangera detta möte och valde att bjuda in författarna till en skånsk höstlunch med hare och svamp i Brösarps gästis. Det var dagen efter folkomröstningen om Sveriges inträde i den europeiska gemenskapen. Artikelnen inleddes så här:

”Måndag förmiddag, den 14 november 1994. Molnen hänger tunga över Brösarp. På byvägen utanför gästgiveriet rullar enstaka fordon förbi i pölarna, tar sats mot backlandskapet vid det friska havet. Ett intimt rum, dukat bord. Regnet hamrar mot rutorna. I den öppna spisen brinner brasan, skarpt gul. Flammorna angriper veden. Doft av bränt virke. Rummet andas värme. Jacques Werup och Klas Östergren sida vid sida. Författare, vänner, kamrater.”

Werup var hösten 1994 aktuell med ”Aptiten och ledan, artiklar och essäer” och Östergren gav ut romanen ”Under i september”. Båda författarna tillhörde Bonniers stall och den svenska litteratureliten.

Vid lunchen diskuterade författarna hur de efter en festlig afton den 26 juli 1990 i Stockholm hade hamnat i Peter Dahls ateljé och då förevigades av den kände konstnären. De var uppyrmda av minnet från detta tillfälle. Med deras goda sinne för humor och självironi utnämndes Werup till en Oscar Levertin och Klas Östergren fick känna sig som Verner von Heidenstam. Skratt och glada tillrop haglade i den lilla matsalen. Men författarna diskuterade även provinsialismen samt

Östergrens förhållande till sitt ”nya” landskap.

Resonemanget utgick från Klas Östergrens då nyutkomna roman ”Under i september”, som var den tredje i en

Fig. 6. Konstnären Peter Dahls målning av författarna Klas Östergren och Jacques Werup från 1990. Verket ingår i Bonniers samling av författarporträtt i Nedre Manilla på Djurgården i Stockholm. – Bild: Peter Dahl.

Samarbetade gärna

Jacques Werup var en strålande estradör och solist, men han samarbetade gärna med andra artister. Här följer några sådana exempel:

Werup Sjöström-kvintetten,

Cabaret Fredagsbarnen, Regementsgatan 4, med bland andra poeten Lasse Söderberg och musikerna Rolf Sersam och Frans Sjöström,

Mikael Wiehe,

Musikgruppen Storm med Rolf Sersam,

TV-serien om N.P. Möller, manus med Åke Wihlney, Frank Andersson och Håkan Ersgård,

Pianisten Hans Pålsson,

Regissör Jan Troell, manus till filmen "Så vit som snö",

"Gör mig lite levande" med Lill Lindfors,

"En känsla av ljus" med Mats Ronander.

trilogi med "Ankare" (1988) och "Handelsmän och partisaner" (1991). Författaren berättar om mystiska tecken på Johnsons åker samt om en kärleksaffär mellan fotograf Brandy och en gift kvinna.

Werup: "Klas beskriver ju ett mänskligt universum. Jag menar, världen är också en människas inre. Eller hur? Det kan man skildra var man än är. Alltså, det är elementärt. Vad som skiljer god provinskonst från dålig är att den goda skildrar något som hela tiden är större och djupare, och mer allmän.

Om man beskriver landskapet eller en människas inre är likgiltigt. Bara det hela tiden handlar om någonting som inte är begränsat av ett lokalt perspektiv. Jag hatar lokalkonst, den är en styggelse. I Klas trilogi härifrån framhålls det allmängiltiga."

Östergren: "Det skånska i böckerna började väldig luddigt, och det har blivit mer och mer skånskt. Den senaste är inte särskilt svår att lokalisera. Det har bara blivit så. Men det var oerhört praktiskt för mig att flytta hit från stan' och börja skriva om gestalter i det här landskapet. De kan inte gå och gömma sig. Skriver du om människor som hamnar i konflikt i Stockholm kan de springa ut på krogen och försvinna. Rent praktiskt är du naknare på landet. Sitter en man och en kvinna på en gård och börjar träta, då måste de löpa linan ut.

Mitt arbete har definitivt gynnats av boendet här. För i Stockholm blev man insnärjd i den sociala svängen. Ska det bli någonting gjort i den här branschen får

man offra. Det är bara så. Men jag tycker inte att det är ett dyrt offer. Jag tycker att jag lever ett lyxigt liv här. Inte materiellt, men ser man på det ur ett globalt perspektiv så lever jag som en prins, det är inget att snacka om, att kunna rå sin tid så här är i dag är den mest oskattbara lyx som finns.”

Werup: ”Vad jag menar är att de existentiella frågorna är mer ofrånkomliga och tränger sig på. Det är också därför mycken så kallad landsortslitteratur är existentiellt laddad. Det handlar mer om existensens grundfrågor. Mycket fin huvudstadslitteratur handlar ofta om litteraturen eller konsten.

Hur mycket har man inte offrat för att leva här? Jovisst, har jag arbetat när andra roat sig. Men det har visat sig vara roligare att arbeta än att roa sig.”

De båda författarkamraterna tog farväl av varandra. Klas Östergren gick ut i regnet. Jacques Werup och jag satte oss i var sin bil och körde till Kristianstad. Pianisten Hans Pålsson väntade där för att repetera programmet ”Franskt”, som baserades på fransk dikt och musik från 1900-talet.

På programbladet skrev författaren, *Stefan, bienvenu från Jacques.*

Men det blev ett helt annat möte med vännen Jacques Werup.

Nytt från arkivet 2017

AV ANETTE SARNÄS

Under 2017 besökte 54 558 personer stadsarkivet. Många av dessa besök var till vår biblioteksservice, där 18 451 böcker lånades ut. Våra besökare har fortsatt visat sin uppskattning över att vi tillhandahåller en lugn och stilla miljö för läsning, studier och forskning.

Arkivpedagogik

Det arkivpedagogiska arbetet fortsatte som vanligt under året med olika workshops för grundskolor och gymnasium. Gymnasieelever fick bland annat arbeta med att rekonstruera olika kvinnoöden i Malmö utifrån arkivhandlingar, exempelvis en frälsningssoldat eller kvinnor i familjen Kockums. Mellanstadieelever fick arbeta med Malmö under 1500- och 1600-talet, bland annat genom de sigill som finns på arkivet och Einar Bagers rekonstruktionsteckningar av Malmömiljöer. Även denna sommar erbjöd vi fritidshemmen aktiviteter under sommaren, som ”serier från arkivet”, historisk matlagning, historisk dans, cirkusskola och ”mitt Malmö”. Den sistnämnda var ny för året där barnen tillsammans med illustratören Lina Ekstrand fick avbilda platser och byggnader i staden. Det blev en pappersstad i blyerts, akrylpenna, kol, pastellkrita och kolpenna. Barnen inspirerades av olika konstnärers tolkningar av byggnader genom tiderna och även ritningar av Malmö från Malmö stadsarkiv. Alla illustrationer blev till en gemensam utställning på arkivet efter sommarlovets slut.

Publik verksamhet

För första gången på många år deltog stadsarkivet i Malmö-festivalen. Under en helg fick vi möjlighet att visa lite av vår verksamhet. En mycket uppskattad del var en genomgångstunnel med en utställning av fotografier ur vårt bildarkiv på ena sidan. På den andra sidan visade vi upp en del av det arbete sommarjobbade ungdomar gjorde inom projektet Ung i sommar, där de fick fotografera samma vyer

Fig. 1. Sju av konstverken från "Mitt Malmö". Konstnärer: vänstra raden, uppifrån och ner: "Albert", Charlotte Gyllenhammar, "Ludvig"; högra raden uppifrån och ner: "Leon", "Felipe", "Daniel"; längst till höger: "Dunya, 10 år". Foto: Anette Sarnäs.

som på några utvalda äldre bilder, med tema Malmö då och nu. I förlängningen valdes 12 av dessa bilder ut till stadsarkivets väggkalender för år 2018. En mycket uppskattad verksamhet under festivalen var stadsarkivets stadsvandringar. Mer än 300 personer följde med på någon av arkivarie Olle Nordquists fyra guidningar i kvarteren kring Caroli kyrka.

Under sommaren medverkade stadsarkivet tillsammans med en barngrupp från finskaföreningen och Malmö kulturskola i skapandet av en animerad film vid namn Herakles äventyrliga resa. Filmen bygger på arkivhandlingar och beskriver det finska fartyget Herakles seglats mellan Buenos Aires och Malmö 1940. Filmen visades först under filmfestivalen Nordisk Panorama och senare under året ackompanjerad av livemusik på Malmö Live.

Under året producerade stadsarkivet tre olika utställningar. Den första, som hette "Blandåkbänd, studsmattor och bikupor-Folkets Park i förändring." var ett samarbete med Kulturskolan. Den var en fotoutställning med de bilder som kulturskolans elever tagit i Folkets Park från 2013 fram till idag. Dessa nya fotografier varvades med äldre foton ur vårt bildarkiv. En miniutställning i augusti uppmärksammade

Raoul Wallenbergs gärning kopplad till medmänsklighet och mänskliga rättigheter ur ett globalt Malmöperspektiv. Den sista utställningen ”Sverigefinländare i Malmö” var ett resultat av arkivets dokumentationsprojekt på detta tema och den visades i samband med att Finlands självständighet firade 100 år. Besökarna kunde bland annat läsa texter med sverigefinländares minnen, se unika fotografier och lyssna på berättelser.

På hösten deltog stadsarkivets bibliotek som ett av målen i ”Tidsresan”, ett projekt med 13 miniutställningar som uppmanade besökare att skriva ner sina egna minnen på olika teman. Stadsarkivets utställning utgick

från Mölllevången som plats och temat var kärlek. Inlämnade berättelser samlades in till Malmö Museer och sparades där som samtidsdokumentation.

Efter många års arbete kunde vi äntligen presentera en publik version av vårt bildarkiv. På webbadressen bildarkivet.malmo.se kunde redan från början drygt 70 000 bilder sökas och ses, ett antal som successivt ökar varefter vi lägger till fler bilder. Från augusti till sista december gjordes drygt 57 000 sökningar i databasen.

Våra besökare möttes under året av främst två nyheter. Den ena handlade om åtkomsten till våra datorer. I likhet med andra publika datorer inom Malmö stad måste besökare numera logga in med hjälp av sitt bibliotekslånekort. Det har bland annat medfört att datorerna blivit tillgängliga för fler besökare, i och med att användningstiden begränsats. Den andra nyheten var vår nya mikrofilmsläsare med skrivare, som gjort det mycket lättare att läsa de tidningar vi har på mikrofilm och möjliggjort snygga utskrifter av sidor och artiklar.

Föredrag

Vårens föredrag var fem till antalet. Först ut var Staffan Gudmundsson som berättade om byggmästarna i Malmö. Han skildrade bland annat hur man blev bygg-

Fig. 2. Aatos Kauranen, en av informanterna i insamlingsprojektet om Sverigefinländare i Malmö, sitter i utställningens fätölj och lyssnar på intervjuer. Foto: Karin Sjöberg.

Fig. 3. Den nya mikrofilmsläsaren med skrivare, i Gino Filippini-rummet, ger bättre kvalitet på utskrifter och är mer användarvänlig än våra gamla maskiner. Foto: Anette Sarnäs.

mästare, när det blev vanligt med toalett inomhus, hur man hittade i staden när det inte fanns husnummer och gatuadresser och mycket mer. Kerstin I. M. Holm presenterade sin forskning kring Hermods korrespondensinstitut och reflekterade över om Hermods undervisningsmetod fortfarande har en roll att spela. Internationella kvinnodagen uppmärksammades genom Jeanette Rosengrens föredrag om Malmökvinnor ur historien, med berättelser om entreprenörer, storlantbrukare, poeter och politiker. Därefter återkom Staffan Gudmundsson med skildringar av hur Malmöborna roade sig i äldre tid, med cirkus, tivoli och ovanliga djur, eller besök på förlusteställen som Fredriksberg och Davidshall. Sista föredraget för våren höll Anne-Lis Nilsson från Idrottsmuseet, som pratade om Malmö Velocipedklubb och cykelsportens framväxt, velodromen vid Rörsjön och anläggandet av Malmö Idrottsplats. Vi testade också ett nytt format, som vi kallade berättarkafé. Som första tema valde vi Nils Poppe. Nära på 50 personer kom för att fika, testa sina kunskaper om Poppe i vår frågesport, berätta några minnen och lyssna på ett litet föredrag med smakprov ur Poppes arkiv, som vi förvarar på stadsarkivet. Andra aktiviteter var visningar av fotomagasinerna i hamnen, mangaworkshop med Natalia Batista, påsklovsaktiviteter och en mycket populär stadsvandring i Popmusikens Malmö. Vandringen leddes av Lars Berggren, professor i historia vid Lunds universitet, och Mats Greiff, professor i historia vid Malmö högskola. Drygt 400 personer tog chansen att lyssna på något av föredragen.

Höstens föredrag var sex stycken. Det första hölls av Arne Järtelius som

berättade om judarna i Malmö, vid tiden runt år 1900. Föredraget anknöt till Malmö Operas uppsättning av Spelman på taket. Nästa föredrag hölls av Enrique Pérez, socialantropolog, lärare och forskare vid Malmö högskola. Han berättade om den chilenska exilen i Sverige med koppling till sina egna erfarenheter. I oktober gästades stadsarkivet av författaren Ola Larsmo, som skildrade historien bakom sin roman *Swede Hollow*, om emigranter som fick det tufft i sin nya miljö. Därefter presenterade stadsarkivets Staffan Gudmundsson och Olle Nordquist exempel ur arkiven på begravnings seder, farsoter och ond bråd död genom tiderna under rubriken *Döden i Malmö*. I november anknöt vi till 500 års jubileet av reformationen, genom Sinikka Neuhaus föredrag om den tidiga reformationsprocessen i Malmö. Under hösten var det flera av våra aktiviteter som anknöt till firandet av att Finlands självständighet fyllde 100 år. Hanna Snellman från Helsingfors universitet höll ett föredrag om migrationen från norra Finland till södra Sverige under 1960- och 1970-talet. Under ett nyfiken på arkiv-föredrag presenterades ”Finska nedslag i stadsarkivet”, där vi hade plockat fram olika handlingar med anknytning till Finland och finländare i Malmö från 1700-talet till nutid. En kväll hade stadsarkivet organiserat filmvisning av dokumentärfilmen om Jari Litmanen, en av Finlands bästa fotbollsspelare genom tiderna, och spelare i Malmö FF 2005–2007. Sammanlagt var det nästan 300 personer som deltog i någon eller några av dessa aktiviteter.

Släktforskningens dag

Årets tema var Sjöfolk. Föredragen gavs av författaren Anna Larsdotter, i ämnet Kvinnor i strid till sjöss, som pratade främst om kvinnor på 1600- och 1700-talet, som förklädde sig till män för att kunna gå till sjöss. Niklas Hertzman från Arkiv-Digital visade hur man kan forska i sjömanshusarkiven på Arkiv Digital. Författaren Jacob Ringboms ämne var Hansakatastrofen, då fartyget Hansa sänktes 1944 av en sovjetisk ubåt. Han berättade om sin forskning och hur han arbetat för att ta reda på vad som egentligen hände. I magasinen visade vi olika handlingar på sjöfolkstemat. Dessutom handlade ett av föredragen om DNA i släktforskningen och möjlighet fanns också att topsa sig för analys. Skånes Släktforskarförbund och Malmö Kulturhistoriska förening bidrog med bokbord, och Klubb Maritim hade satt ihop en utställning om forskning om fartyg och sjömän. 351 besökare tog del av utbudet.

Arkivens dag

Temat för året var Synd och skam. Arkivarie Anette Sarnäs hade gjort en djupdykning i arkiven och presenterade olika arkivhandlingar på temat, om förbjudet sex, önskade barn, prostitution och skamliga sjukdomar, från 1400-tal till 1900-tal. Arkivarie Nelly Laitinen från Svenska Litteratursällskapet i Finland berättade om hur sällskapet lyft upp och närmat sig finska inbördeskriget 1918 och vinter- och fortsättningskriget

1939–1945. Den främsta målgruppen har varit skolelever med såväl finska som svenska som modersmål. Niklas Hertzman från ArkivDigital gav exempel ur ArkivDigitals källor, på hur man som forskare kan hitta det förbjudna, i domböcker, häradshäkten, fängelserullor och polisunderrättelser. Avslutande föredrag hölls av arkivassistent Staffan Gudmundsson under rubriken Alla dessa skamstraff. Han berättade om sabbatsbrott, spöpålen, skamstocken och om det fanns likhet inför lagen i det gamla Malmö. Visningarna i magasinerna var också på temat Synd & Skam. 441 besökare visade sig nyfikna att få veta mera.

Instagram

Sedan 2013 har stadsarkivet haft ett Instagramkonto. Där publicerar vi bilder ur bildarkivet, guldorn ur arkiven och inblickar i arkivarbetarnas vardag. De första åren har antalet följare långsamt ökat, men under 2017 gick antalet följare från knappt 2000 till 3694 vid årets slut. Vi kan glatt konstatera att stadsarkivets Instagram har flest följare av alla institutioner inom Kulturförvaltningen. Populärt bland bilderna är foton på Carolikvarteren och Lugnet före rivningarna, bilder från Malmö på 1950- och 1960-talet, bilder som visar Malmö då och nu samt foton och handlingar som berättar en historia. Flest gillningar fick en bild på Kronprinsen.

Fig. 4. Kronprinsen, byggd 1959–1964, fotograferad någon gång mellan 1964 och högertrafikomläggningen i september 1967. Den här bilden fick flest "likes" under året på stadsarkivets Instagramkonto.

Tillsyn och vård

Under 2017 besvarade stadsarkivet 4010 ärenden, dvs frågor på arkivmaterialet av olika slag. Mest ökade andelen betygsärenden, med hela 25 %. Å andra sidan minskade andelen bouppteckningsärenden så hela ärendeökningen för året landade på 10 %. Över elva medarbetare arbetade med att besvara ärenden och det är den största enskilda arbetsuppgiften på Stadsarkivet. Genom idogt arbete ordnades och förtecknades 535 hyllmeter arkivhandlingar, som därigenom blir tillgängliga för forskare.

Inom tillsynen sattes fokus på omorganisationen av Malmö stad där stadsrådesnämnder ändrades till facknämnder. Stadsarkivet stöttade och höll utbildningar. Vid förvaltningarna startade många goda projekt och socialarkiven är nu bättre ordnade än på mycket länge.

Förenskilda arkiv gjordes enskilda satsning för arkiv från djurrättsorganisationer. Vi hade kontakt med flera föreningar och fick in två föreningsarkiv som gällde stöd för katter.

Nya arkiv

Under året tog stadsarkivet emot 126 arkiv. Drygt 400 hyllmeter handlingar kunde läggas till beståndet, plus ett antal hyllmeter som kommer att gallras om några år. Dessutom fick vi in cirka 7000 kartor och ritningar från Gatukontoret och Kyrkoförvaltningen. Ett annat arkiv som kan nämnas är Vårdhögskolan i Malmö. Det omfattar 36 hyllmeter med handlingar och spänner över åren 1977–1998. Den största delen av arkivets material består av sådant som relaterar till specifika kurser/utbildningar. Detta innefattar bland annat registerkort, bedömningar, utbildningsbevis och kursmaterial. Eftersom handlingarna som uppstått i samband med kurserna/utbildningarna har organiserats på olika sätt överlappar dessa kategorier varandra i stor utsträckning. Bland kursmaterialet finns även handlingar så som klasslistor, scheman, praktiklistor, elevarbeten, litteraturlistor, i vissa fall examensarbeten/projekt, studieplaner med mera. Övriga förekommande handlingar är bland annat protokoll från olika möten och sammanträde, kursplaner och diarieförda handlingar.

Ett arkiv som stadsarkiv fick ta emot tillhörde Gosshemmet, som fanns på Geijersgatan 1942–1972. Det drevs av Föreningen för värnlösa barns uppfostran, numera Föreningen för vård och fostran av barn och unga, som donerade handlingarna till oss. 1963 omvandlades barnhemmet till specialhem för utvecklingsstörda pojkar. Handlingarna består dels av olika administrativa handlingar och dels av journalkort på inskrivna barn. Det mesta omfattas av sekretess.

Fig. 5a, b och c. a) En del av Idrottsmuseets arkivhandlingar som nu finns på stadsarkivet. b) Förutom idrottsförbunds/föreningars och klubbars pappershandlingar finns t.ex. vimplar som de här i arkivmaterialet. c) En av handlingarna från Idrottsmuseet är Anders Ahlgrens prisdiplom från världsmästerskapen 1913, som han vann. Sporten var grekisk-romersk brottning och tävlingarna gick av stapeln i Breslau. Ahlgren tillhörde Gymnastik- och atletklubben Enighet i Malmö. – Foto: Anette Sarnäs

Ett stort tillskott till beståndet fick vi, när vi på hösten fick ta emot de arkiv och det bibliotek som tidigare funnits på Idrottsmuseet. Sammanlagt, både arkiv och bibliotek, rör det sig om ca 500 hyllmeter material, på arkivsidan från olika idrottsförbund, föreningar och klubbar, främst verksamma i Malmö men även sådana med hela Skåne som område.

Räddningsarkivet

Malmö Stadsarkiv kommer under 2018 att införa en ny verksamhet, Malmö Rescue Archives. Det dokumenterade förtrycket mot kulturarbetare, journalister, skribenter med flera ökar internationellt. När dessa tvingas söka skydd på grund av censur eller annan hotbild, behövs även en fristad för deras egenproducerade information, som ofta är anledningen till hotbilden. Frivilligorganisationers arbete inom fältet mänskliga rättigheter resulterar i att deras arkiv frekvent är måltavlor för attacker. Stadsarkivet erbjuder genom räddningsarkivet Malmö Rescue Archives en fristad för hotad information och arkiv – det första i Sverige.

Personal

I början av året hälsade vi en ny medarbetare välkommen. Maja Matijevic förstärker oss som arkivassistent. På arkivet tillhör hon den publika enheten, med stora delar av sin tjänst dels i expeditionen, dels på ärendesidan. Maja är också involverad i en del utställningsarbete och andra publika arrangemang.

I slutet av året sade vi farväl till en av våra kollegor, David Nekham. David har arbetat hos oss några år, som IT-arkivarie. Främst sysslade han med att planera, utföra och implementera Malmö stads eArkiv och det nya publika bildarkivet, men tjänstgjorde också till exempel i expeditionen. David arbetade också på andra sätt med digitalt bevarande och stöd för Malmö stads olika förvaltningar i frågan. Nu går han vidare till jobb som IT-strateg på Arbetsmarknads- och socialförvaltningen här i staden.

Nytt från Malmö Museer 2017

AV KATARINA CARLSSON

Inledning

Det blev besöksrekord 2017 med hela 446 685 besökare (Malmö Museer inkl. Malmö Konstmuseum) dvs. fler än det tidigare rekordåret 2015 då akvariet öppnade! Det visar att brukardialog, gott värdskap, programverksamhet, och ett varierat utställningsprogram av hög kvalitet ger resultat.

Året har präglats av i huvudsak av: *Wisdome-satsningen*, *Vår mötet 2018*, permanenta utställningen *Din historia*, samt *lokaler*. Men även satsningen på helgverksamhet för barnfamiljer, ökat samarbete med föreningslivet i Malmö samtidigt med ett konkret samarbete med forskning och akademi, samt att stärka Malmö Museers roll som regionalt museum.

Wisdome

I början av 2017 blev det klart att Malmö Museers Science Center ingår i Knut och Alice Wallenbergs stiftelses 100 års jubileumssatsning *Wisdome*. Satsningen omfattar ytterligare fyra science centra: Tekniska museet i Stockholm, Universeum i Göteborg, Umevatoriet i Umeå och Visualiseringscenter C i Norrköping, vilka nu vidareutvecklas till innovativa mötesplatser för forskning, näringsliv, offentliga aktörer, idéburen sektor, skolor och allmänhet. Vardera center har erhållit en donation om 20 miljoner kronor för teknik på framkant. Dessutom har Visualiseringscenter C erhållit ytterligare 50 miljoner kronor för fem filmer avsedda att visas i samtliga domer.

Målet med satsningen är att etablera en dom och en mötesplats för visualiseringar, vetenskapskommunikation och interaktivt digitalt lärande samt stimulera ungas intresse för hållbar utveckling, naturvetenskap och teknik. Med medel från

*Fig. 1. Projektet Makten och härligheten resulterade i Siluetter på Malmöhus slott.
– Foto: © Nelly Herberg/Malmö Museer*

Tillväxtverket genomförs under hösten 2017 och våren 2018 en förstudie som undersöker hur satsningen kan främja entreprenörskap och innovationer som bidrar till hållbar stadsutveckling. *Wisdom* handlar om att skapa plattformar för samarbete, där stadens invånare kan forma framtiden tillsammans. Nya innovationer eller prototyper för hållbara lösningar kan testas och utvecklas av såväl publik som framtida användare. För att lösa framtidens utmaningar krävs ett brett samarbete mellan människor från olika bakgrunder, branscher och forskningsfält. Ambitionen är att projektet blir ett av stadens verktyg för att implementera FN:s globala hållbarhetsmål.

Vårmetet 2018

Vid Sveriges Museers *Vårmetet 2017* i Södertälje meddelades att nästa vårmöte d.v.s. 2018 kommer att arrangeras i samarbete med Malmö Museer utifrån den ansökan som museet lämnat in i konkurrens med andra museer i Sverige. Tema är Ekonomi och Politik, vilket är särskilt intressant med tanke på att det dels är valår dels är Europeiskt Kulturarvsår. Vårmetet samlar ca 500 delegater från hela den svenska

museisektorn under tre dagar, den 17–19 april för möten, kompetensutveckling och kunskapsdelning. Då Malmö Museer är ett av tre regionmuseer i Skåne har museerna i de skånska kommunerna bjudits in i arbetet ca 10 st., och den sista dagen kommer seminarierna att vara förlagda på de samverkande museerna. På det sättet får deltagarna en god bild av Skånes museiutbud och museerna möjlighet att både presentera och profilera sig.

Din historia

Arbetet med en ny historisk permanent utställning om Malmös och sydväst Skånes första 14 000 år har varit föremål för ett intensivt arbete under året, och beräknas kunna stå klar hösten 2019 på Slottsholmen. Under hösten gick projektet in i en förstudiefas som innefattar förankring och kommunikation med forskning från såväl Lunds universitet och numera Malmö Universitet, föreläsare för arkeologisk grävverksamhet, m.fl. genom Runda Bordssamtal och under våren genomförs två seminarier med högaktuella föreläsare, t ex inom DNA, genus, pedagogisk metodik etc. Inbjudan till seminarierna kommer att gå ut regionalt och nationellt.

Programverksamhet

Under 2017 inleddes utveckling av Malmö Museers programverksamhet, något som inte har funnit i någon högre omfattning tidigare. Under sommaren hölls guidade visningar på svenska och engelska av guider i tidstypiska klä-

Fig. 2. Utställningen Finskt fyrverkeri uppmärksammade jubileumsåret Finland100 och var fylld med formgivning, konst och design kryddad med spännande reflektioner och tankar om Finlands och Sveriges gemensamma historia och samtid.

– Foto: © Merja Diaz/Malmö Museer

der. Och en helg i månaden arrangerades *Kreativa verkstäder*, något som har blivit mycket populärt och välbesökt – både av barn och vuxna. Malmö Museer har även arbetat med att utveckla samarbetet med *Malmös föreningsliv*, bl.a. med Malmö Uppfinnarförening som under ett antal söndagar håller ”Bli uppfinnare för en dag” på Science Center Malmö Museer, men även med Aktiv Ungdom och Malmö Fäktningssklubb m.fl. Förfrågning har även kommit från Malmö Universitet om att få hålla populärvetenskapliga föreläsningar, vilket museet naturligtvis tackat ja till.

Forskningssamarbete

Under 2017 har Malmö Museer utvecklat samarbetet med akademien, något som är viktigt utifrån kvaliteten i verksamheten samt för att följa den nya museilagen. Ett konkret samarbete har inletts med Malmö Universitets samtliga fakulteter,

Fig. 3. Höstlovet var som vanligt fyllt med aktivitet på Malmö Museer med bland annat kreativ verkstad och spökitisar i fångtornet. – Foto: © Nelly Herberg/Malmö Museer

Lunds universitet med ett antal institutioner, samt med LTH Designvetenskaper. Vidare ingår nämnda universitet i Wisdomes styrgrupp tillsammans med MAX IV och ESS.

Regionalt samarbete

Malmö Museer är ett av tre regionmuseer i Skåne. Under 2017 har museet arbetat för att ta sin roll och initiera nätverk och samarbete med museer och andra kulturarsaktörer, t.ex. i samband med Värmötet 2018, utställningen *Din historia* – där museerna tillsammans kan ge besökaren Skånes historia. Vidare har museet samarbetat med Klostret i Ystad i projektet *Makten och härligheten* finansierat med bidrag från Region Skåne, och strax innan jul fick samverkansprojektet *Innovativ publik arkeologi med fokus på Folkvandnings- och Vendeltid* beviljat medel från Region Skåne för en förstudie som ett led i Europeiskt kulturårsår 2018 – ett samarbete med Uppåkra Arkologiskt Center och Österlens museum i Simrishamn. Malmö Museer deltar kontinuerligt i regionala samarbeten och sammankomster, och har ett nära samarbete med de två andra regionmuseerna i Skåne – Kulturen i Lund och Regionmuseet Kristianstad.

Lokaler och fastigheter

Malmö Museer förvaltar ett antal fastigheter – Garveriet, Slottsmöllan, Möllaregården, tre hoddor samt bryggorna vid hodgeområdet, och kalkugnen i Klagshamn. Flertalet av dem är i ett dåligt skick, t.ex. har under 2017 kunnat konstateras att hodka 33 tyvärr måste rivs, och att Garveriets norra gavel vid besiktning ledde till en akut insats innan jul. Det glädjande höga besöksantalet kräver att entrén till Teknikens & Sjöfartens hus byggs om samt att fler toaletter, skötrum, barnmatsal mm byggs. Wisdome-bygget ska stå klart under 2019 och i samband med detta kommer även annan ombyggnation att ske.

Malmö Kulturhistoriska Förenings verksamhetsberättelse 2016

Årsmöte

Ordinarie årsmöte hölls måndagen den 25 april på Malmö Konsthall – Restaurang SMAK – med 53 närvarande medlemmar. Efter årsmötesförhandlingarna följde föredrag av författare Arne Järtelius som berättade om Judar och andra malmöbor fram till 1910. Härefter följde en måltid.

Styrelsen

Styrelsen har sammanträtt 7 gånger: den 25 januari, den 31 mars, den 25 april (konstituerande), den 31 maj, den 29 augusti, den 17 oktober och den 5 december 2016.

Styrelsen har haft följande sammansättning: Göran Larsson, ordförande, Peter Bager, vice ordförande, Robert Herslow, kassaförvaltare, Rita Rohlin, sekreterare, Gunnar Ericson, Stefan Ersgård, Katarina Forsström, Adam Hidestål, Gunilla Konradsson, Anders Reinsnert, Carl-Axel Stevelius

Revisorer

Auktoriserad revisor Peter Hägg som tillsammans med Elisabeth Nordgren granskat föreningens räkenskaper. Revisorssuppleanter auktoriserad revisor Karin Torstensson tillsammans med Birgitta Åkesson.

Föredrag, utflykter m.m.

Måndagen den 29 februari inbjöds till föredrag med musikaliska förtecken på Malmö stadsarkiv med Lars "Linkan" Lindkvist och Bo Anders Dahlskog som drivit projektet Malmövisan i musikföreningen Gÿsslan med insamling av äldre visor i Malmö. De spelade upp musikstycken från samlingsCD:n: *Tjo va' det viftar* och nyutkomna *Tjo vad det skiftar*.

Vårutflykten ägde rum lördagen den 20 maj till *Stadsparken i Lund* där nye stadsträdgårdsmästaren Karl-Oscar Seth visade runt. Samarrangemang med Föreningen Gamla Lund.

Lördagen den 4 juni hölls ett försommarbesök på Suellska villan där landskapsarkitekten Jenny Kirsten Bille berättade om tobaksfabrikören Frans Suell, hans villa och den park med trädgårdsodlingar som en gång anlades vid Barkgatan i Malmö. Kaffe intogs i salongen med 30 närvarande.

Lördagen den 10 september gjordes en höstutflykt till Köpenhamn och *Cisternerna i Søndermarken* nära Fredriksbergs slott. Vi fick se en vattenreservoar från mitten av 1800-talet som tömts på vatten 1981 och som gjorts till museum i anslutning till att Köpenhamn utnämndes till Kulturhuvudstad 1996. Därefter intogs måltid på Bjaelkehuset.

Måndagen den 10 oktober visade bibliotekarien Katarina Forsström bibliotekets litteratur om Malmö.

Måndagen den 5 december ordnades julsammankomst på Malmö Museer som inleddes med orgelkonsert och föredrag av Anders Rejnert som berättade om jultraditioner genom tiderna. Besöket avslutades med glögg och julbord på Wega. Ett samarrangemang med Malmö Försökings- och Planteringsförening.

Publiceringsverksamhet

Årsboken ELBOGEN 2015 utkom i samband med årsmötet.

Malmö stadsarkiv

Lördagen den 12 november var det Arkivens dag med visningar och föredrag på temat *bostadsplanering, inredning, migration och hembygd*. Carl-Axel Stevelius och Peter Bager ansvarade för utdelning av äldre årgångar av föreningens böcker.

Föreningen har sitt bibliotek med böcker från utbytesföreningarna på stadsarkivet.

Kommittéer

Redaktionskommittén bestående av Rita Rohlin, Stefan Ersgård, Martina Björk, Kerstin Martinsdotter och Anders Rejnert har avhållit ett flertal möten.

Programkommittén bestående av Göran Larsson, Anders Rejnert och Gunilla Konradsson har tillsammans med Rita Rohlin förberett årets aktiviteter.

Stipendiekommittén bestående av Göran Larsson, Anders Rejnert och Gunilla Konradsson har behandlat inkomna stipendie- och bidragsansökningar.

Beviljade bidrag

Styrelsen beslöt att från Malmö Kulturhistoriska Förening utdela medel till: *Malmö 1692 – en digital rundvandring* – eget projekt, 17699 kronor.

Xenofilia förlag och produktionsbolag för filmprojektet: ”Civilsamhällets insatser för människor på flykt”, 21420 kronor.

Teatermuseet för projektet: ”Bok om Majken Linéus”, 15000 kronor.

Malmö stadsarkiv för projektet: ”Förteckning av arkivbestånd från Judiska församlingen”, 40000 kronor.

Slottsmöllan – Anders Reisnert för projektet: ”Skrift om Slottsmöllan”, 25000 kronor.

Styrelsen beslöt att från Stiftelsen makarna Sigfrid & Karolina Jönssons minnesfond utdela medel till:

Xenofilia förlag och produktionsbolag för filmprojektet: ”Civilsamhällets insatser för människor på flykt”, 13580 kronor.

Styrelsen beslöt att från Leif Ljungbergs stiftelse utdela medel till:

Kerstin Martinsdotter för projektet: ”Porträttmedaljonger på gravvårdar på St. Pauli kyrkogård”, 33500 kronor.

Anette Sarnäs för projektet: ”Forskning om Malmö cellfångelse, byggnad och personal”, 30000 kronor.

Malmö stadsarkiv för projektet: ”Dokumentationsprojekt om flyktingmottagandet i Malmö 2015–2016”, 50000 kronor.

Institutet för studier i Malmös historia för projektet: ”Tryckning, layout och bildkostnader för Malmö stads historia del 9” 200000 kronor.

Sven Rosborn för bokprojektet: ”Det medeltida Malmö”, 75000 kronor.

Anders Franzén för projektet: ”Undersökning av tyskrelaterad migration i Malmö under början av 1900-talet till idag”, 50000 kronor.

Malmö stadsarkiv för projektet: ”Nytryck av A.U. Isbergs karta”, 16050 kronor.

Leif Ljungbergs stiftelse

Sammanträden har hållits i samband med föreningens sammanträden.

Stiftelsen

Makarna Sigfrid och Karolina Jönssons Minnesfond

Sammanträden har hållits i samband med föreningens sammanträden.

Medlemmar

Föreningens medlemsantal under 2016 uppgick till 546 – varav 95 var institutioner och utbytesföreningar.

*Styrelsen för
Malmö Kulturhistoriska Förening
www.elbogen.nu*

* * *

Bilder från verksamhetsåret 2016.

Text och foto: Rita Rohlin.

Bilder från verksamheten finns att se på föreningens hemsida:
www.elbogen.nu – under respektive årsflik.

Gamla visor spelas på Malmö stadsarkiv 29 februari.

Fig. 1 Lars "Linkan" Lindkvist berättar om musikföreningen Gjyslan och projektet Malmövisan.

Höstutflykt 10 september till Cisternerna i Søndermarken nära Fredriksbergs slott, Köpenhamn.

Fig. 2. Buss över Öresundsbron.

Fig. 3 Fredriksbergs slott

Fig. 4. Guiden berättar.

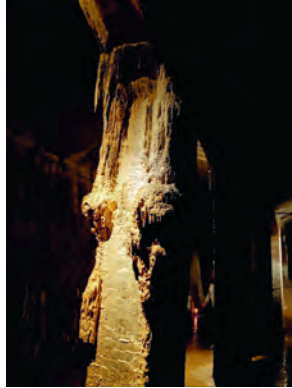

Fig. 5–8. I Cisternerna under jord.

Fig. 9. Måltid på Bjaelkehuset.

Fig. 10. Passkontroll på Öresundsbron.

Fig. 11 a–b. Malmörummet förevisas av Katarina Forsström.

Julsammankomst 5 december på Malmö Museer.

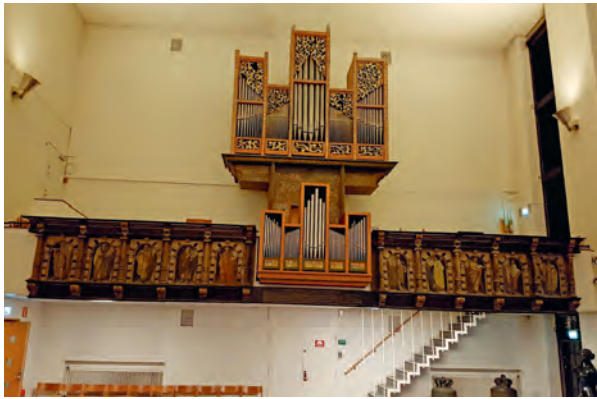

Fig. 12. Historisk orgel.

Fig. 13. Takdetalj.

Fig. 14. Anders Reisnert talar om jultraditioner.

Fig. 15. Julens buffet dukas upp på Wega.

Bli medlem i Malmö Kulturhistoriska Förening

Malmö Kulturhistoriska Förening har till uppgift att

- främja forskning och kunskap om Malmö historia och kulturliv under såväl dansk som svensk tid
- verka för god miljövård och byggnadsvård
- genom publiceringsverksamhet göra stadens förflutna levande.

Varje medlem erhåller årsskriften **ELBOGEN** gratis.
Äldre årsskrifter kan förvärfvas genom stadsarkivet.
Årsavgiften 125 kronor insättes på plusgiro 3 79 25-5.
Famijemedlem 25 kronor.

Besök gärna vår hemsida
www.elbogen.nu

Malmö Kulturhistoriska Förening
c/o Malmö stadsarkiv · 205 80 Malmö
Tel sekreteraren 0706-17 97 64

Malmös äldsta stadssigill med bilden av en romansk kyrka

ELBOGEN 2017

MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENING